

HAUSZMANN ALAJOS
ÖRÖKSÉGE
HAGYOMÁNYŐRZÉS ÉS MODERNITÁS

A 2022. évi Hauszmann-konferencia előadásai

HAUSZMANN
ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2023

Köszöntő

Tisztelt Olvasó!

A Hauszmann Alapítvány bemutatkozó konferenciáján egy fontos kezdeményezésnek lehettünk részesei, amely a nagyszerű építész, Hauszmann Alajos örökségének méltó ápolását tűzte zászlajára. Az alapítvány felkérésére engem ért a megtiszteltetés, hogy a konferencia előadóit és résztvevőit köszönthettem. Most pedig az Ön figyelmébe ajánlom ezt a kiadványt, amely tartalmazza az érdekes előadások leírát.

A budai Vár újjászületését célzó Nemzeti Hauszmann Program végrehajtásáért felelős kormánybiztosként minden kezdeményezésre akként tekintek, hogy mennyiben támogatja, mennyiben viszi előre azt az ügyet, amelyért mi a Várkapitányságnál évek óta dolgozunk. Ha ezen a szemüvegen keresztül nézek a Hauszmann Alapítvány célkitűzéseire, akkor bátran mondhatom, hogy az alapítványt több szempontból is kiváló szövetségként nyertük meg a Nemzeti Hauszmann Program ügyének.

Olyan szövetségként, amelyre jó szívvel bízhatjuk rá azt a fontos érték-megőrző és értékteremtő munkát, amelyet a Budavári Palotanegyed újjáépítése mellett a legjobb tudásunk szerint mi is igyekszünk elvégezni.

Mert a budai Vár újjáépítése nekünk nem csupán azt jelenti, hogy az egykorvolt csodálatos hauszmanni épületek ismét régi fényükben tündökljenek. Azon dolgozunk, hogy az épületek történetét, eszmeiségét és az eredeti alkotók személyiségét is a legalaposabban feltárjuk. Így tettünk a Szent István-terem, a Főőrség, a Lovarda, a Csikós udvar újjáépítése, a terek és a szökőkutak megújítása során, és ebben a szellemben zajlanak a munkák a Vöröskereszt Egylet egykori székházának, a Honvéd Főparancsnokságnak és a József főhercegi palotának az újjáépítésekor, valamint a Budavári Palota rekonstrukciójakor is.

A Hauszmann Alapítvány számomra azért is értékes és támogatandó kezdeményezés, mert egy olyan gyakorlati problémára is megoldást nyújthat, amellyel építkezéseink során nap mint nap találkozunk. Ez pedig nem más, mint a szépműves mesterségek területén érzékelhető szakemberhiány.

A problémával a maga teljességében először a Szent István-terem újjáépítésénél szembesültünk, ahol a történelmi belső tér megalkotásához

Szerkesztő:

Jánovszki Tamás

Felelős kiadó:

Vassné Bojta Amina főigazgató

A kiadvány a Hauszmann Alapítvány szellemi tulajdona.

A szabad felhasználás esetein kívül a jogtulajdonos engedélye nélkül tilos a kiadvány többszörözése, terjesztése vagy más módon történő felhasználása.

Nyomdai munkák: HTS-ART Kft.

Felelős vezető: Halász Iván

ISBN 978-615-82300-1-8

www.hauszmannalapitvany.hu

olyan különleges mesterségbeli tudásra volt szükség, amellyel csak kevesen rendelkeznek ma Magyarországon. Mint tűt a szénakazalban, úgy kerestünk üvegművest, szobrászt, famegmunkáló szépművest, fémművest vagy éppen egy művészi érzékkel rendelkező festőt, akikre azóta is úgy vigyázunk, mint a hímes tojásra.

Az alapítvány célkitűzése, hogy ezeket a kihalófélben lévő mesterségeket felkarolja és a szakemberképzést újraindítsa. Ez az elképzelés mindenképpen tiszteletre méltó, a magunk részéről teljes szívvel támogatjuk.

Az iskolából kikerülő fiatal és képzett mestereknek azt tudom ígérni, hogy a Budavári Palota, a Citadella vagy a visegrádi vár felújításánál számíthatunk a tudásukra, várjuk őket szeretettel a Várkapitányság csapatába!

FODOR GERGELY

kormánybiztos, a Várkapitányság vezetője

Dear Reader!

As participants in the conference to launch the Hauszmann Foundation, we were able to share in an important initiative dedicated to the preservation of the legacy of the great architect Alajos Hauszmann in a manner worthy of his achievements. At the invitation of the foundation, I was honoured to welcome the speakers and other participants and it now gives me great pleasure to also recommend to you this publication containing transcripts of the fascinating presentations given at the event.

As the government commissioner responsible for the implementation of the National Hauszmann Programme, the objective of which is the rebirth of Buda Castle, I examine each initiative to assess the extent to which it supports and advances the cause we at Castle Headquarters have been pursuing for many years. When evaluating the objectives of the Hauszmann Foundation from this perspective, I can state with great confidence that we have gained in the foundation, in more than one respect, an outstanding ally in furthering the efforts of the National Hauszmann Programme.

The foundation is an ally we can entrust in good faith to perform the important work we too strive to accomplish to the best of our ability, namely

the task of both preserving and furthering the Castle District's enormous value through the reconstruction of its Palace Quarter.

For us, restoring the Buda Castle means more than simply restoring Hauszmann's magnificent buildings to their former glory. In doing so, we are also working to explore the history, idealism and personalities of the original creators of these structures as profoundly as possible. This is the attention to detail that went into the rebuilding of Saint Stephen Hall, the Royal Guard and Riding Hall, along with the Csikós Court, and into the renewal of the squares and fountains. It is also in this spirit that work is currently underway on the former headquarters of the Hungarian Red Cross and the high command of the Hungarian military, as well as the palace of Archduke Joseph, in addition to renovation of the main Buda Palace itself.

Another reason the Hauszmann Foundation is a valuable and supportive initiative in my view is that it has the potential to provide solutions to a practical problem we encounter every day in the course of our construction projects. And what is this problem? A tangible shortage of experts skilled in the decorative arts.

We first experienced this difficulty in its full entirety during the reconstruction of Saint Stephen Hall, the historic interior of which required special craftsmanship possessed by only a few individuals in Hungary today.

It was like looking for a needle in a haystack to identify glaziers, sculptors, woodcarvers and metalsmiths, not to mention artistically inclined painters, all of whom we have treasured greatly ever since.

The aim of the foundation is to embrace these vanishing skills and relaunch professional training in them. This initiative is certainly worthy of respect, and we wholeheartedly support it.

To qualified young adults completing their vocational training, I can guarantee you a place to use your skills as we renovate the Buda Palace, the Citadel on Gellért Hill and Visegrád Castle. We are looking forward to welcoming you on the Castle Headquarters team!

GERGELY FODOR

Government Commissioner, Head of Castle Headquarters

A HAUSZMANN ALAPÍTVÁNY
TERVEI ÉS CÉLJAI

MADARAS BENCE

A Hauszmann Alapítvány tervei és céljai

„Maradjunk hűek a tradícióhoz, tanuljunk a régien, keressük az újat, tartsuk ébren érzéseinket a maradandó becszel bíró hazai emlékeink irányában, ezekből fejlesszük tovább építészetünket, de fogadjuk nyílt szemmel az újból azt, ami jó...”¹

2019. január 1-jével a Magyar Kormány új szervezeti kereteket biztosított a Budavári Palotanegyed megújításával kapcsolatos feladatok ellátásához. A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft., valamint a Várgondnokság Közhasznú Nonprofit Kft. jogutódjaként megalakult a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság (Várkapitányság).

A Várkapitányság közhasznú tevékenységének fő célja a világörökségi helyszínek, a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő műemlékek és műemlékegyüttesek, valamint a kulturális örökség elemeinek régészeti feltárása, megóvása, bemutatása, fejlesztése és turisztikai vonzerejének növelése. Feladata továbbá az állami tulajdonból el nem idegeníthető ingatlanok kezelése, valamint a Szent György tér, a Várkert Bazár és intézményeinek, kiszolgálóépületeinek, építményeinek, kertjeinek, a Citadella és kiszolgálóépítményeinek, illetve a Budavári Palotanegyed építményeinek megóvása, fejlesztése és működtetése.²

A Várkapitányság működését és tevékenységi köreit meghatározó jogszabályok adta keretekhez igazodva a Budavári Palotanegyed megújításával kapcsolatos terveinket a Nemzeti Hauszmann Programban foglaltuk össze. Programunk névadójának nem véletlenül választottuk Hauszmann Alajost.

1 Hauszmann Alajos 2018. 78.

2 Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság Szervezeti és Működési Szabályzata; forrás: <https://varkapitanysag.hu/upload/262c9c227ca2c48620baa50fdc115940.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 04. 16.)

Jóllehet a zseniális építész emlékét máig több nagyszerű budapesti épület is őrzi (New York-palota, Szent István Kórház, Budapesti Törvényszéki Palota, Műszaki Egyetem Központi Épülete), élete fő művének mégis a Budavári Palota és környezetének újjáépítése tekinthető.

A hauszmanni örökség

A csaknem másfél évtizedes munka jelentőségéről maga Hauszmann így vélekedett:

„A budai királyi vár építése, mint eminens építőművészi feladat, már kezdettől fogva lelkesített és teljes munkabírásomat foglalta le. Munkatársaimmal együtt az volt a törekvésünk, hogy e büszke vár, melynek fekvése is páratlan, a magyar szent koronához méltó alakban nemzetünknek a trónhoz való ragaszkodásával együtt, egyszersmind hirdetője legyen a magyar kultúrájának és művészetnek.”³

A budai Királyi Palota nagyszabású átépítése és bővítése 1890-ben vette kezdetét Ybl Miklós vezetésével. A mester hirtelen halála után – akaratának megfelelően –, 1891-től Hauszmann Alajos főépítészt bízták meg a palota-építés irányításával és a tervezés folytatásával.

1896-ig, a millennium évéig Hauszmann kibővítette a régi palota tróntermét, megépült a krisztinavárosi szárny gigantikus alépítménye, valamint az Ybl-támfal. Az új, krisztinavárosi szárny az egész épületegyüttes legnagyobb léptékű tömbje lett, amely északkeleten és délkeleten egy-egy nyaktaggal – összekötő szárnnyal – csatlakozott a barokk palota északi és déli szárnyához, amelyek együtt teljesen körülzárták az eredetileg félig nyitott díszudvart.

1896-ban, a millennium évében döntött a király arról, hogy – Hauszmann elképzelése szerint – megvalósítják a barokk palota „megkettőzését” északi irányban, valamint arról, hogy az így keletkező hosszú dunai homlokzat középtengelyébe egy kupolát emelnek.

Az 1905-re elkészült palota hosszában – a Duna-parti kiterjedésében megkettőzve a korábbi barokk palota tömegét – a korban Versailles pompás kastélyával is versenyre kelhetett.

Ahogy Hauszmann írta:

„Ilyen hosszú teremsor – Versailles-t leszámítva – egyetlen európai uralkodói rezidenciában sem akadt.”⁴

A Királyi Palota enteriőrjei közül kiemelkedett a három történelmi díszterem. A Habsburg-terem a dunai szárny közepén, a kupola alatt helyezkedett el, a Szent István-terem a dunai szárnyat és a krisztinavárosi szárnyat összekötő déli nyaktagban épült meg, a Hunyadi-terem pedig az újonnan felhúzott krisztinavárosi szárnyban kapott helyet.

Hauszmann a budai Királyi Palota melléképületeit is jelentősen módosította a századfordulós építkezések alatt. 1896-ban elsőként a Hunyadi udvarról a díszudvarra – a mai Csikós udvarba – vezető neoreneszánsz Stöckl lépcsőt készítette el a két udvarszint áthidalása céljából. A díszlépcsővel a palotakomplexum történetében először jött létre közvetlen összeköttetés az Újvilág kert és a felső palotaudvar között.

Az új palotaegyütteshez méltó Lovarda ékszerdobozszerű, elegáns épülete 1901-re készült el. Főbejárata elé ifj. Vastagh Györgynek az 1900-as párizsi világkiállítást is megjárta, aranyérmes „Lovát fékező csikós” című szobra került. Hauszmann egy új főőrségi épületet is emelt, amely 1903-ra készült el, szerves egységben a mellette álló Stöckl lépcsővel.

A Hauszmann Alajos vezetésével és a kor legkiválóbb iparosmestereinek közreműködésével zajló munka eredményeként – a korábban elkészült Honvéd Főparancsnoksággal és az ahhoz kapcsolódó Hadügyminisztériummal, valamint a József főhercegi palotával egységben – 1905-re Európa egyik legfényűzőbb és legszebb királyi rezidenciája jött létre Budán, amely csaknem fél évszázadon keresztül hirdette a magyar építőművészek tehetségét.

A pusztulás évtizedei

A Királyi Palota és a palotanegyed épületeinek sorsát a második világháború pusztításai, majd az ezt követő ideológiai indíttatású rombolás pecsételte meg.

³ Hauszmann 1912. 54.

⁴ Hauszmann 1912. 45.

A Királyi Palota területén ugyan nem folytak harcok, de az épületek sok belövést és bombatalálatot kaptak, aminek következtében a palotakomplexum 65 százaléka odaveszett. A palota tömbjei az eredeti elrendezést követve épültek újjá, de az épületszárnyak belsejében radikális változások történtek, az épület sem kívül, sem belül nem nyerte vissza eredeti formáját.

A környező épületek története talán ennél is szomorúbb volt. A Lovarda a második világháborús sérülései ellenére helyreállítható lett volna, de 1950-ben elbontották. Hasonló sorsra jutott a Főőrség épülete és a Stöckl lépcső is, amelyeket 1971-ben bontottak el. 1968-ban a teljesen tönkrement József főhercegi palotát felrobbantották, és a kerttel, valamint az istállóépületekkel együtt teljesen felszámolták, csakúgy, mint a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium épületét. A Honvéd Főparancsnokság részben megmenekült, de az épületet csak két alsó szintjéig állították helyre. A Karmelita épületegyüttestől a Dísz tér felé eső épület, a tábori püspökség székhelye is bontásra ítéltetett az 1950-es években, ahogy a vele átellenben, már a polgárváros szélén álló, a két háború között a Külügyminisztériumnak is otthont adó egykori Vöröskereszt-székház is az enyészeté lett.

A második világháború utáni bontásokkal a 19. században még csodás épületekkel körülvett Szent György tér a budai hegyek felé nyitott, kontúrajait vesztett térséggé vált. Az elpusztult épületek helyén régészeti park, másutt rommező látványa fogadta a területre látogató vendégeket.

Az újjászületés: a Nemzeti Hauszmann Program

A városrész évtizedes gazdátlanságának és elhanyagoltságának a Nemzeti Hauszmann Program felújítási és újjáépítési veteték véget. A programnak köszönhetően a Budavári Palotanegyed ma az újjászületés időszakát éli, és a Várkapitányság építkezéseinek eredményeként a terület egyre inkább hasonlít arra, ahogy azt Hauszmann Alajos és kortársai egykor megálmodták.

A felújítások keretében mára ismét eredeti formájában látható a Főőrség és a Lovarda épülete, valamint megújult a Csikós udvar, a Stöckl lépcső és a Karakas pasa tornya is. A déli összekötő szárnyban 2021 augusztusa óta látogatható a palota elsőként rekonstruált díszterme, a Szent István-terem.

Megújult az Ybl-támfal, és eredeti formájában építettük újjá a Hauszmann-féle rámpát, amely összeköttetést biztosít a Hunyadi és a Csikós udvar között. Teljeskörűen rendbe hoztuk a Vár kedvelt szökőkútjait: rekonstruáltuk a Mátyás kútját, és hosszú évek után újra működik a Halászó gyerekek kútja is.

A Dísz tér délkeleti sarkán ismét látható a Vöröskereszt Egylet Hauszmann és Hüttl Dezső tervezte egykori székháza, mely külső jegyeiben korhű-en követi a sarokkupolákban végződő eredeti épület vonalait.

A Nemzeti Hauszmann Program részeként ütemezetten haladunk a Budavári Palotanegyed körülvéő várfalak, bástyák, tornyok és rondellák teljes rekonstrukciójával, valamint a zöld felületek rendbetételével, aminek eredményeként folyamatosan új kertekkel, parkokkal és sétányokkal gazdagítjuk a városrészt.

Terveink szerint 2026-ra fejezzük be a Budavári Palota északi szárnyának rekonstrukcióját, amelynek eredményeként a palota újra nyitott lesz a Szent György tér irányába. A kiüresített belső helyett először az ún. „A”, majd a „B” épületben állítjuk vissza a lenyűgöző hauszmanni enteriőröket, az előcsarnokot, a büfétermet és az impozáns, több mint 700 négyzetméteres báltermet.

Hauszmann korszakos alkotásai mellett újjászületnek a palotanegyed eredeti látképét meghatározó épületek is.

Hamarosan elkészülünk a Kallina Mór tervezte Honvéd Főparancsnokság épületének újjáépítésével, mely a városrész látogatóközpontjaként, kulturális és turisztikai kapujaként működik majd.

A Szent György tér Tabán felőli oldalán már szerkezetkészben látható a József főhercegi palota épülete, melynek eredetije Korb Flóris és Giergl Kálmán tervei alapján készült. A palota mellett a neoreneszánsz stílusban épült egykori istálló és palotakert is megújul.

A Hauszmann Alapítvány

A Várkapitányság számára a budai Vár újjáépítése azonban jóval többet jelent annál, mint hogy az egykorvult hauszmanni épületek ismét a régi fényükben ragyogjanak. Ennél többre vállalkoztunk, hiszen az épületeket nemcsak fizikai valójukban alkotjuk újra, hanem történetüket, eszmeisé-

güket, mesterségbeli különlegességeiket, az eredeti alkotók személyiségét és szellemi hátterét, építészeti örökségét is igyekszünk a legalaposabban feltárni, dokumentálni és bemutatni.

Hauszmann és kortársai, akiknek az épületek eredetijeit köszönhetjük – lelkiismeretes és alapos mesteremberek lévén –, nagy segítségünkre voltak, hiszen tervrajzok, vázlatok, minták, gyártási leírások és fényképek garadáját hagyták ránk, amelyek nélkülözhetetlenek a korhű rekonstrukciók kivitelezése során.

Az építkezések előrehaladtával a kulturális hagyaték feltárása és méltó gondozása is egyre fontosabb feladattá vált. 2020 szeptemberében az Országgyűlés a Hauszmann Alapítvány létrehozásáról rendelkezett.

A vonatkozó jogszabály alapján az alapítvány feladata Hauszmann Alajos életművének, építészeti és kulturális hagyatékának fenntartása és gondozása, egységes gyűjteménnyé rendezése, a Hauszmann Emlékház létrehozása, valamint a hagyományos szépmíves mesterségek komplex oktatási, kutatási és dokumentációs tudásközpontjának és élményközpontjának létrehozása.⁵

A működési stratégia kidolgozása során prioritásként kezeltük az alapítvány oktatási és tudományos tevékenységének mihamarabbi megszervezését és beindítását. A döntést a Várkapitányságnál gyakorlatban szerzett tapasztalatok indokolták.

A palota déli összekötő szárnyának és a Szent István-terem enteriőrjének rekonstrukciója során az egyik legnagyobb kihívást az jelentette, hogy megtaláljuk azokat a hazai mestereket, akik képesek az eredeti anyagok felhasználásával és a korabeli technikák alkalmazásával a lehető legpontosabban újraalkotni az egykori pompás terem díszes berendezését.

A legtöbb esetben sikerrel jártunk, de így is akadt olyan berendezésem, amelyet hazai technológiával már nem lehetett reprodukálni. A terem falát díszítő, bonyolult struktúrájú falszövet elkészítéséhez például csak Németországban sikerült gyártót találni, a terem függönyeinek különleges anyagát egy elzászi üzem állította elő, majd azt berlini restaurátorok aranyfonállal hímezték ki.⁶

Érzékelve a szépmíves mesterségekben jártas hazai szakemberek hiányát, és felismerve a terület utánpótlás-nevelésének fontosságát, célunk, hogy a Hauszmann Alapítványt olyan szellemi és gyakorlati tudásközponttá tegyük, ahol lehetőség nyílik arra, hogy a kihalófélben lévő mesterségek még fellelhető művelői – akár a régi céhes világban – személyesen adhassák át tudásukat és tapasztalatukat a felnövekvő generációknak.

A munkában feltétlenül számítunk a hazai és határon túli oktatási és tudományos intézmények közreműködésére is, aminek érdekében már az első lépéseket is megtettük.

Szépmíves oktatás a Kisképzőben

2023 szeptemberétől a Hauszmann Alapítvány a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégiummal (Kisképző) együttműködésben elindítja első szépmíves képzéseit, melyek célja a kihalófélben lévő mesterségek oktatása és a magyar építészeti, valamint képző- és iparművészeti örökség fenntartása.

A képzés szakirányaira a Nemzeti Hauszmann Programban szerzett tapasztalatok alapján tettünk javaslatot, és fő rendezővelnek azt tekintettük, hogy a Budavári Palotanegyed épületeinek felújítása során mely szakmákban érzékeltük a legnagyobb hiányt, amelyet mielőbb érdemes lenne pótolni.

E megfontolások alapján 2023 őszétől a Kisképzőben négy szakirányban indul oktatás: a tehetséges fiatalok a szobrász-, az üveg-, a festő- és a fém szépmíves szakmák mesterfogásait sajátíthatják el a legjobb oktatóktól.

A kétéves és tandíjmentes kurzusainkra érettségivel rendelkező diákokat várunk. A képzés nyitott mindazok számára, akik alkotói és tervezői gyakorlattal bírnak, képesek önállóan és csapatban is dolgozni, kreatívak, motiváltak, munkájukban pedig egyszerre találékonyak és kitartóak.

Olyan szakmai tudással rendelkező szakemberek képzése a cél, akik a magyarországi történelmi épületek, várak, kastélyok felújításának szobrászati, festészeti, üveg- és fémmegmunkálási feladatait tudják majd elvégezni. A diákok hasznosítható tudást sajátítanak el, és stabil megélhetést biztosító szakmát kapnak a kezükbe, melyet akár önálló vállalkozóként, akár munkavállalóként egyaránt jól tudnak értékesíteni. A legtehetségesebb diákjaink a Budavári Palotanegyed vagy más történelmi épületek megújításán is dolgozhatnak.

5 2021. évi XIV. törvény a Hauszmann Alapítványról és a Hauszmann Alapítvány részére történő vagyonjuttatásról.

6 Szentpály-Juhász Miklós 2021. 59.

Könyvkiadás

A kulturális hagyaték gondozása és tudományos igényű rendszerezése lehetőségét biztosít számunkra, hogy Hauszmann Alajos emlékét és építészeti örökségét hiánypótló kiadványokon keresztül is népszerűsítsük. Az alapítvány ez irányú tevékenysége már kézzelfogható kötetek formájában is látható.

Szakmai együttműködő partnerként vettünk részt Hauszmann Alajos Naplójának újbóli megjelentetésében. A Karácsony Rita, Kelecsényi Krisztof és Székely Márton szerkesztésében megjelent kötet az építész naplójának második, új tartalmi elemekkel és illusztrációkkal bővített változata.

„A napló több nézőpontból közelítve is releváns az érdeklődő számára. Egyrészt főbb vonalakban kirajzolódik belőle a hazai historizmus egyik legjelentősebb képviselőjének tervezői-oktatói munkássága, aki olyan impozáns megbízásokat nyert el pályája során, mint a budai királyi palota 1891–1905 közötti átépítése, a Kossuth téri Igazságügyi Palota vagy a nagykorúti New York-palota épületének megtervezése és művezetése. Feltérképezhetjük a neoreneszánsz építészeti propagáló műegyetemi professzor kapcsolati hálóját, és nem utolsósorban bepillantást nyerhetünk a dualizmus kori és két világháború közötti polgári értelmiség mindennapjaiba.”⁷

Szintén a Hauszmann Alapítvány kiadásában látott napvilágot Gulyás Gábor Szent István király intelmei – Régen és most című könyve. A kötet újdonsága, hogy a szöveg most először olvasható egymás mellett három nyelven – magyarul, angolul és latinul. A könyv az Intelmek elemzésén és kontextusba helyezésén túl bemutatja az újjáépített Szent István-teremhez tartozó állandó kiállítást, valamint Havadtőy Sámuel képzőművész ugyanott található installációját is.

Hamarosan megjelenő harmadik kötetünk már előkészítés alatt áll. Az Ajtony Judit szerkesztésében megjelenő kiadvány Hauszmann egykori munkatársának, a kiváló bútorasztalosnak, Thék Endrének állít emléket. Thék Endre olyan épületek berendezésén dolgozott, mint az Operaház, a Tözsdepalota, az Igazságügyi Palota (Királyi Kúria) vagy az Országház, de neki köszönhetjük az eredeti Szent István-terem falburkolatát, valamint gerendás, kazettás mennyezetét is.

7 Karácsony–Kelecsényi–Székely 2022. 11.

A Hauszmann Alapítvány annavölgyi beruházása

Alapítványunk hosszú távú terve között tartjuk számon a Szentendre külterületén, csodálatos természeti környezetben elhelyezkedő Annavölgyben megvalósítandó fejlesztéseinket.

Hauszmann Alajos 1882-ben vásárolta meg az annavölgyi birtokot, amiről naplójában is említést tesz:

„Még 1882-ben vettem meg az annavölgyi birtokot Szentendre város határában, tizenkétezer-ötszáz forintért. [...] Akkor más közlekedés oda nem volt, mint a hajó Szentendréig vagy kocsival. Noha az egész roppant elhanyagolt állapotban volt, mégis megtetszett, mert gyönyörű fekvése, vízbősége, pompás levegője, és a hely elzárkózott volta csábítólag hatott reánk.”⁸

A családi birtok rövidesen kisebb gazdasággá fejlődött: szőlő, gyümölcsös, méhes és számos melléképület gazdagította a területet. Hauszmann Alajos a birtokon található épületet felújította és átépítette; az építész halála után özvegye itt élt, majd 1947-ben a nyaraló kertjében temették el. A terület egy évvel később a Magyar Néphadsereg birtokába került, az épületeket lebontották, helyükre honvéd főtiszti üdülőkompexumot építettek, melyet 2009-ig használtak. Az elzárt és pusztulásra ítélt telek 2021-ben került a Hauszmann Alapítvány tulajdonába, amivel ismét megnyílt a lehetőség a terület újjászületésére. Az elmúlt időszakban megtörtént a terület részletes felmérése, és elvégeztük a legsürgetőbb baleset-mentesítési munkálatokat. A szakemberek feltárták az egykori Hauszmann-villa alapjait, és megkezdődött az annavölgyi beruházások tervezése is.

Annavölgyi Iparművészeti Szakgimnázium

A jövőben az egykori Hauszmann-birtok ad majd otthont az alapítványi forrásból működtetett Annavölgyi Iparművészeti Szakgimnázium leendő épületének.

A meglévő üdülőépület teljes átépítésével kialakítandó képzési központ terveink szerint két évfolyamon, mintegy 200 tehetséges fiatal számára bizto-

8 Karácsony–Kelecsényi–Székely 2022. 73.

sítja majd a szobrász-, az üvegműves-, a fémműves-, valamint a faműves-mesterség elsajátításának lehetőségét. A főépület a tervek szerint nyolc tanteremnek, az irodáknak, a könyvtárnak, illetve a rajztárnak biztosít majd elhelyezést. Az épületben természetesen rendelkezésre állnak majd a szükséges oktatóműhelyek, és tervezzük egy bentlakást biztosító kollégiumi szárnyat is.

Az oktatási központ kialakításánál kiemelt figyelmet fordítunk az akadálymentes használhatóság, valamint a tájba illeszthetőség követelményeire, a természeti környezet védelmére és az energiahatékonyság szempontjaira is.

A kézzelfogható mesterségbeli tudás átadásán kívül a hallgatók más támogatási formákban is számíthatnak az alapítványra.

A *Hauszmann Ösztöndíj* azoknak a tehetséges hallgatónak a pénzübeli támogatását szolgálja, akik anyagi, illetve családi helyzetük okán eselnének a képzés lehetőségétől.

Az *Annavölgyi Inkubátor Program* keretében a legtehetségesebb diákoknak ingyenes vagy kedvezményes kollégiumi ellátást, étkezési hozzájárulást biztosítunk, illetve támogatjuk a tanulmányaik mellett végzett szabadidős tevékenységeiket is.

Végül a *Hauszmann Mecénatúra Program* küldetése, hogy hallgatóinkat már a képzés során arra ösztönözzük, hogy akár a Várkapitányság, akár más cégek munkájában részt vegyenek, amivel értékes munkatapasztalatot és nem mellékesen bevételi forrást is biztosítunk számukra.

A Hauszmann Emlékház

Az annavölgyi fejlesztés része az egykori Hauszmann-villa eredeti tervek szerinti újjáépítése. Az épület a Hauszmann Emlékháznak ad majd otthont, melyben helyet kap egy Hauszmann Alajos életművének, építészeti és kulturális hagyatékának bemutatását, kutatását és gondozását szolgáló tudományos műhely, valamint egy életmű-kiállítás.

A szakemberek már elvégezték az egykori nyaralóház alapjainak feltárását, és folyamatosan zajlik a fennmaradt tervrajzok és fotók elemzése, amelyek segítségével visszaépíthető lesz az eredeti épület hű mása.

Turistaház

Az annavölgyi beruházásaink keretében újul meg a Lajos-forrás melletti turistaház is. A Bölcső-hegy oldalában, 450 m magasan álló alpesi stílusú ház egykor a Dreher család vadászkastélya volt, majd a második világháború után a Dunakanyar legnagyobb befogadóképességű turistaházaként működött.⁹ Az épület az évtizedek alatt teljesen tönkrement, de a teljes felújítás után ismét a természetjárók kedvelt célpontjává válik majd.

A csodálatos természeti környezetben fekvő házat az eredeti tervek alapján újíttjuk fel és adjuk vissza a turistáknak. A megújult, saját konyhával és étteremmel rendelkező turistaház csaknem ötven szállóvendég és a személyzet befogadására lesz alkalmas. Az épület hasznosítását egy korszerű rendezvényterem is biztosítja, mely akár erdei iskolai órák, illetve különféle előadások, tanfolyamok színhelye is lehet.

Hauszmann Alajos tanösvény

A környék turizmusának fellendítését szolgálja majd a Hauszmann Alajos tanösvény is, amely a megújult turistaháztól az Annavölgyi-vízeséshez vezet majd. A négy kilométeres kiépített túraútvonalon tíz pihenőállomást helyezünk el, ahol a látogatók információs táblák segítségével ismerhetik meg a környék különlegességeit, valamint betekintést nyerhetnek a régi erdei mesterségek világába.

Irodalom

2021. évi XIV. törvény a Hauszmann Alapítványról és a Hauszmann Alapítvány részére történő vagyonjuttatásról. Forrás:

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100014.TV&celpara=&searchUrl=/jogszabaly-kereso?sorszam%3D14%26para%3D%26tipus%3D%26evszam%3D2021> (letöltés: 2023. 05. 06)

⁹ Dely–Mezei 1974. 216.

Dely Károly – Dr. Mezei Iván (1974). *Pilis útikalauz*. Sport Lap- és Könyvkiadó. Budapest.

Hauszmann Alajos (1912). *A magyar királyi vár*. Hornyánszky Ny. Budapest. Forrás: <https://mek.oszk.hu/09400/09453/09453.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 04. 20.)

Hauszmann Alajos (2018). *Néhány szó a modern építészetről*. In: Gerle János (szerk.): *Az építészet mesterei – Hauszmann Alajos*. Holnap Kiadó. Budapest. 73–78.

Karácsony Rita – Kelecsényi Kristóf – Székely Márton (szerk.) (2022). *Hauszmann Alajos naplója*. MMA Kiadó. Budapest.

Szentpály-Juhász Miklós (2021). *Szent István-terem – Találkozás a történelemmel*. Várkapitányság Nonprofit Zrt. Budapest.

Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság Szervezeti és Működési Szabályzata. <https://varkapitanysag.hu/upload/262c9c227ca2c48620baa50fdc115940.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 04. 16.)

Összefoglaló

A Budavári Palotanegyed megújítását 2019-től a Várkapitányság Nonprofit Zrt. valósítja meg. A városrész épületeinek sorsát a második világháború pusztításai, majd az ezt követő ideológiai indíttatású rombolás pecsételte meg. A Nemzeti Hauszmann Program keretében a hauszmanni örökséget folytatva a Várkapitányság azon dolgozik, hogy a terület úgy nézzen ki, ahogy azt Hauszmann Alajos és kortársai megálmodták a 19. és 20. század fordulóján. Sorra születnek újjá egykor itt álló épületek, közterek, díszkutak, parkok, sétányok, és megkezdődött a Budavári Palota megújítása is.

Az építkezések előrehaladtával a kulturális hagyaték feltárása és méltó gondozása is egyre fontosabb feladattá vált. 2020 szeptemberében az Országgyűlés a Hauszmann Alapítvány létrehozásáról rendelkezett. Az alapítvány feladata Hauszmann Alajos életművének, építészeti és kulturális hagyatékának fenntartása és gondozása, a Hauszmann Emlékház létrehozása, valamint a hagyományos szépműves mesterségek oktatása.

Érzékelve a szépműves mesterségekben jártas hazai szakemberek hiányát, és felismerve a terület utánpótlás-nevelésének fontosságát, a Hauszmann Alapítvány célja, hogy a kihalófélben lévő mesterségek még fellelhető művelői személyesen adhassák át tudásukat a felnövekvő generációknak.

2023 szeptemberétől a Hauszmann Alapítvány a Képző- és Iparművészeti

Szakközépiskola és Kollégiummal (Kisközép) együttműködésben elindítja első szépműves képzéseit.

A jövőben az egykori annavölgyi Hauszmann-birtok ad majd otthont az alapítványi forrásból működtetett Annavölgyi Iparművészeti Szakközépiskola leendő épületének.

Summary

The renewal of the Buda Castle Palace District has been carried out by Várkapitányság Nonprofit Zrt since 2019. The fate of the buildings in the district was sealed by the ravages of the Second World War and the subsequent ideologically motivated destruction they suffered. Furthering the Hauszmann legacy as part of the National Hauszmann Programme, the Castle Headquarters is working to make the area look just as Alajos Hauszmann and his contemporaries conceived it at the turn of the 19th and 20th centuries. Buildings, public squares, decorative fountains, parks, and promenades that once stood here are being reborn one after another, and the renovation of the Buda Castle Palace has also begun.

As construction progressed, the tasks of exploring the district's cultural heritage and taking proper care of it grew in importance. In September 2020, the Hauszmann Foundation was established by a decree from Parliament. The task of the foundation is to preserve and safeguard Alajos Hauszmann's works and his architectural and cultural legacy, to construct the Hauszmann Memorial House, and to teach traditional fine arts craftsmanship.

Perceiving a shortage of professionals skilled in fine arts crafts in Hungary and recognising the importance of training new ones, the Hauszmann Foundation aims to ensure that those still engaged in dying crafts can personally pass on their knowledge to younger generations.

From September 2023, the Hauszmann Foundation will launch its first fine arts courses in cooperation with the Vocational High School and College (the 'Little Academy'). The former Hauszmann estate in Annavölgy is slated to host the future building of the Annavölgy Secondary School of Applied Arts, which will be operated from the foundation's budget.

AZ ÉPÍTÉSZET ESZKÖZEI
A KORTÁRS FELÚJÍTÁSOKNÁL

FÜLEKY ZSOLT

Az építészet eszközei a kortárs felújításoknál

„Az építészet eszközei a kortárs felújításoknál” címmel felvezetett előadásomban egy rövid, áttekintő helyzetképet gondoltam megosztani azokról az irányokról, technológiákról, amelyek a jelenkor építészeti felújításait és rekonstrukciós munkáit segítik. Eszközökről beszélek, de ezek csupán a felszínt jelentik. Az a szellemi munka, amely az előkészítést, a tervezést, valamint a technológiai részleteképzést jelenti, sokkal szerteágazóbb, mint amit a megismert látványképekből, közreadott víziókból vagy akár az elkészült és átadott épületekről sejtethetünk.

Hagyományörzés. Építészeti értelemben azt az identitást tükrözi, amely egyrészt a technológiai ismeretekből, másrészt a formavilágból, sajátos arányrendszeréből, a kultúrából gyökerezik. A Kárpát-medencére jellemző és itt elérhető építési alapanyagok teljes körű ismeretén alapuló, megfontolt és művészi alapossggal alkalmazott anyaghasználat, valamint ezzel egyidejűleg a tájegységekre, klimatikus adottságokra és a kulturális beágyazódásra jellemző építészeti eszköztár. Kezdve a tömegalakítással, egészen a homlokzatképzésig végigkísérik a hagyományunkra jellemző jegyek.

Modernitás. Az ember évezredek óta épít és alakítja a környezetét, folyamatos tanulással és bámulatos hozzáértéssel. Igaz ez a teljesen hétköznapi, elemi építészetére és igaz az ünnepi, rangos építészetére is. Műszaki értelemben a modernitás az újszerűséget, a fejlettséget tükröz, ami szervesen alapoz a már jól bevált és megszokott technológiai és kulturális háttérre, nem pedig a múlttal való szembefordulást sugallja. Éppen ezért, a modernitás lényege nem abban áll, hogy ami újabb, az jobb, ami modernebb az szebb, hanem a nyitottságban és magában az útkeresésben, amely a legújabb kor fejlesztéseit és technológiai tudását próbálja ötvözni a hagyományos építészeti kultúra értékeivel.

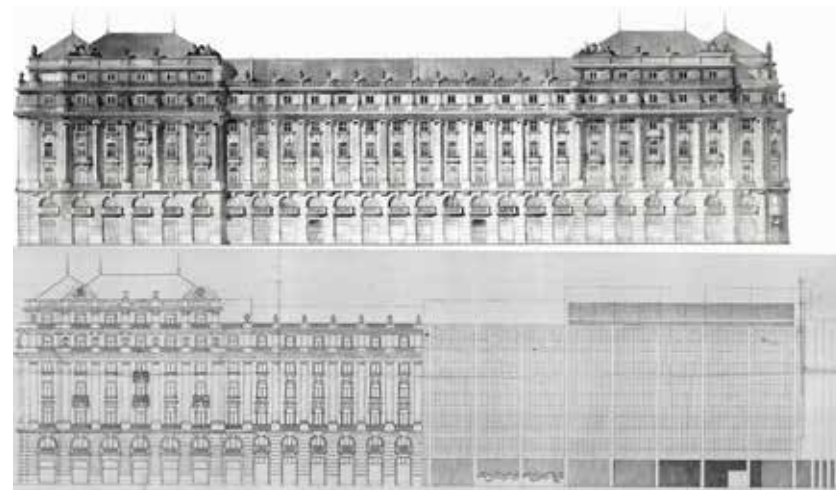
A konferencia mottója intellektuális tenziót sejtet, bátran mérlegre dobva mindkét irányzatot, kiprovokálva a résztvevők döntését, legyen az csak

egy szemérmes szimpátia is. Azonban ha a terminusok mögé pillantunk, és azokat az építészeti kultúra higgadt szemlélésében vizsgáljuk, kiderül, hogy mind a hagyományörzés, mind a modernitás teljes létjogosultsággal van jelen minden kor építkezéseiben. És nemcsak jelen van minden korban, de még egyensúlyban is lehet. A hagyományörzés nem a régi dolgok szentimentális konzerválása. A modernitás pedig nem a jövő emberének a kiváltsága. Az építészeti alkotásokban ezek mind jelen vannak, legyen szó akár ünneplésről, kiemelt vagy szakrális funkcióról, akár a hétköznapi megélhetés és boldogulást kiszolgáló lakó funkcióról. Az ember épít, alakítja, formálja környezetét, akár tudatosan, akár nem, de odafigyeléssel, felelősséggel, a hagyományörzésből merítve és a modernitás lehetőségeit felhasználva. Az építész pedig akkor végzi jól a dolgát, ha a hely szelleméhez igazodik, a környezetébe harmonikusan illeszkedő épületet alkot, amely minden esetben a hagyomány és a modernitás finom egyvelegéből születik, ügyelve azok egyensúlyára.

A mottó jegyében egy olyan épület bemutatásával kezdünk, amelynek sikere utat nyitott a budai Vár lebontott épületeinek visszaépítése felé.

A rendszerváltást követő építészeti helyreállítások első jelentős mérföldköve az Országház és a hozzá tartozó tér teljes megújítása, revitalizációja. Az Országgyűlés 2011 nyarán döntött a Kossuth Lajos tér átépítéséről, az Országház tágabb környezetének megújításáról. Szimbolikus jelentősége volt, hogy teljes egészében sikerült felszámolni azt az aszfalttengert, amely az ország első számú épületét és annak közvetlen környezetét csorbította. A 2014-re elkészült kortárs hangvételű térrendezésben harmonikusan ötvöződnek az építészeti és tájépítészeti elemek, amelyek szerves egészévé állnak össze, teret adva – a Parlament épületén túl – az összes ide néző épületnek. Az így újjászületett Kossuth Lajos tér megújításának következő mérföldköve a térfalak rekonstrukciója mind építészeti, mind funkcionális értelemben. 2015-ben a nemzet főterének déli térfala nyitotta a sort a Hüttl-féle épület-együttessel (1. kép). Az 1920-as években, a Közmunkatanács megbízásából készítette Hüttl Dezső műegyetemi tanár a szimmetrikus déli térfalra a pályázatát (2. kép), amelynek keleti oldalát – még a háborút megelőzően – két részletben fel is építették.

Az épületegyüttés metróállomás fölötti oldalát csak a hetvenes évek legelején egészítették ki, az akkor a kornak megfelelő, modern irodaházi karakterrel. A Pintér Béla tervei alapján elkészült épület először a Magyar

1. kép | A Kossuth tér déli oldalának homlokzati kiképzése. A Közmunkatanács megbízásából készítette Hüttl Dezső egyetemi tanár, Hauszmann Alajos veje / fotó: Steindl Imre Program

2. kép | A Kossuth Lajos tér az 1920-as években / forrás: FSZEK Budapest-képtárház

Kereskedelmi Kamara és a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) székházaként szolgált. 2015-ben végül egy nemzetközi ötletpályázatot írtunk ki, hogy az üresen álló, elavult épület jövőbeni hasznosításával kapcsolatban nívós elképzeléseknek adhassunk teret. A legfonto-

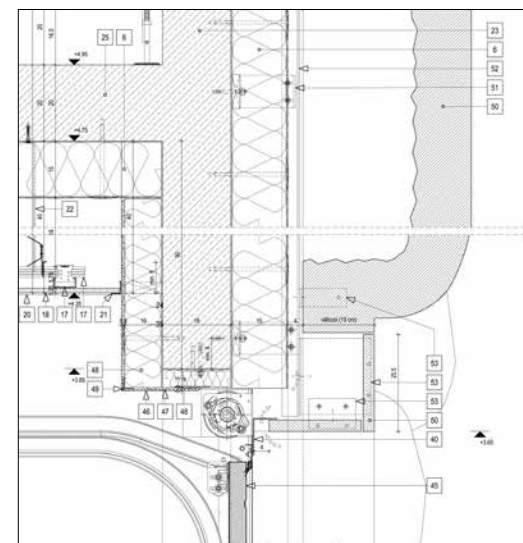
sabb szempont, amit a pályázóknak is figyelembe kellett venni, az a Hüttl-féle vízió és a már megépült épületszomszédhoz való harmonikus csatlakozás. Az ötletpályázat értékelésekor azonban azzal a nehéz helyzettel kellett szembenéznünk, hogy a 36 pályamű egyike sem fogalmazta meg átütő módon a várt megoldást. A pályázati eredmények, valamint a teljes körű statikai, illetve szerkezeti felmérések birtokában az eredeti koncepció felépítése mellett döntött a kiíró.

Az új épület tervezését Vadász Bence DLA vezető tervező nyerte el. Új épületről beszélünk – mivel az 1928-as homlokzati tervek nem valósultak meg ezen a helyszínen –, és ilyen formán nem rekonstrukcióról, ami szó szerint visszaépítést jelent. Azzal, hogy a déli oldal megépítésében rendelkezésre állt a korabeli terv, amely egy szimmetrikus térfal-kompozíció, magától értetődő lépésnek gondolhatnánk az épületegyüttes befejezését. Kifejezetten nem szándékozom most belemenni építészelméleti és teoretikus vitákba, csak a technológiai fejlődésből adódó építészeti megoldások ismertetésébe, amelyek kulcsszerepet játszottak a megvalósításban. Az 1972-ben elkészült Pintér Béla-féle irodaépület alépitményéből csak és kizárólag a metróállomást kiszolgáló mozgólépcsők az előterekkel, valamint egy szellőzőcsatorna maradt meg mint igazodási pont, műszaki feltétel. A Kossuth téri metróállomáshoz való lejutás pont az épület Parlament felé eső sarka alá esik, ami statikai szempontból már az indulásnál hatalmas fejtörést jelentett. A rendelkezésre álló alagúttervek alapján világosan lehetett látni, hogy az új épület alapozásra vonatkozó statikai terhelése komoly keretet szab a felmenő szerkezetek tervezésére vonatkozóan. Egyidejűleg kellett tervezni az eredeti terveknek megfelelő homlokzati struktúrát a hozzá tartozó építményszintek és a teherhordó szerkezetek tagolásával. Az optimalizáló, iteráló folyamatokban nem kevesebb mint 500 tonna plusz épülettömeget kellett megspórolni a végső kialakításból, hogy ne veszélyeztesse a metróhoz kapcsolódó építményeket (3. kép). Ezt csak úgy lehetett elérni, hogy az előfaragott és megmunkált, konzignált homlokzati süttői mészkő anyagában kikönnyítették. A súlycsökkentést nyilván csak a mészkő minimális szerkezeti méretei megtartása mellett, a nagy profilvastagságú kváderek, valamint a homlokzat előtt végigfutó több emelet magas oszlopok kiüregelésénél lehetett alkalmazni. Így születtek azok az épületszerkezeti csomópontok, amelyek a függőleges vasbeton teherhordó szerkezet és a faragott süttői mészkő homlokzatburkolat kapcsolatát jelentik (4. kép). A kivitelezési munkálatokkal csak úgy

3. kép | Földszinti mészkő burkolat rögzítése / Füleky Zsolt felvétele

lehetett gyorsan és a minőségi szempontokat szem előtt tartva haladni, hogy párhuzamosan készültek a monolit felmenő szerkezetek és a számítógépezérléssel megmunkált süttői mészkő elemek. A megfelelő rögzítési struktúrát, valamint a függesztett homlokzati elemek elhelyezésének technológiáját először próbamezőkön kipróbálták és megvizsgálták, és csak ezt követően

4. kép |
A földszinti garázkapu
szemöldökkialakítása / tervező:
Dudinszky Orsolya

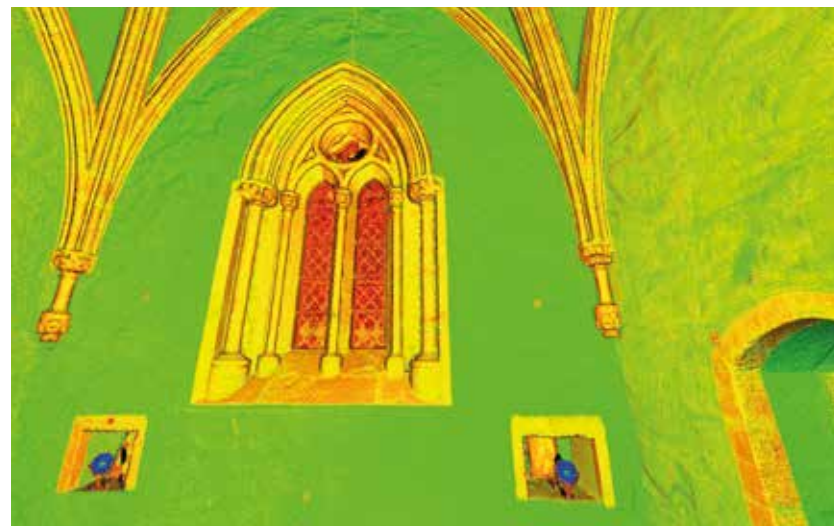
kezdődött a nagyüzemi gyártás. A kikönnnyített mészkő elemek nemcsak a metróaléptémenyre voltak kedvező hatással, de a teljes homlokzati felület állványozására is, hiszen így nem volt szükség nehéz állványzatra, ami igen jelentős költségmegtakarítást jelentett (5. kép). A felhasznált süttői mészkő pedig újra jól vizsgázott, hiszen nemcsak a tömörség és fagyállóság tekintetében élenjáró, de a széles körű megmunkálhatóság terén is.

A következő fejezetben az építészet egy olyan eszközéről ejtenék szót, amely nemcsak a tervezést szolgálja, hanem az építés, valamint a dokumen-

5. kép | Az előre faragott süttői mészkő elemek rögzítése / Füleky Zsolt felvétele

tálás bármely fázisában nélkülözhetetlen szerepet kap. Ez az eszköz pedig a lézerekkel. Ez a technológia az elmúlt évtizedben olyan rapid módon fejlődött, hogy mára nemcsak a költséges domborzat- és felszínmodell készítésénél érhető el, hanem már az épületek külső és belső felmérésénél is. A mai eszközök kézben is elférnek, mindemelllett másodpercenként több százezer mérési eredményből pontfelhőt generálnak, amely szoftverek segítségével, különböző módon feldolgozható. A rendkívül precíz, távolságmérésen alapuló adatpontokat a különböző szakterületek és tudományágak eltérő módon analizálják és hasznosítják (6. kép). Az építészek számára a meglévő állapot pontos detektálása a legfőbb segítség, amikor a belső terekben felállítva, a szkennelési felületekben átfedéseket hagyva, teljes körű pontfelhő-térmodell állítható elő a nehezen vagy nem hozzáférhető helyekről is.

6. kép | Stavanger, 3D-s belső pontfelhő / ábra: PAST iroda

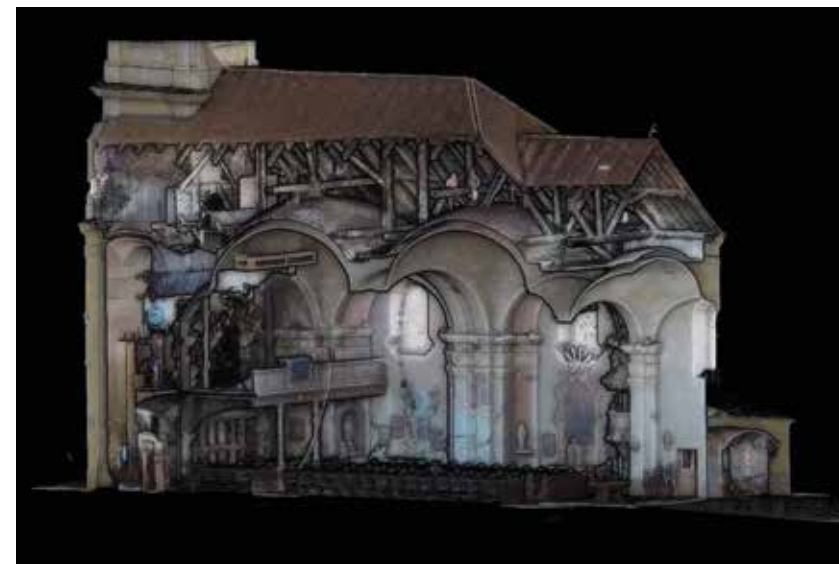
A belső terek szkenneléséhez hasonlóan a külső épülettömegek, tetősíkok és különböző részletgazdagságú homlokzati felületek is precíz térbeli információkkal elmenthetők. Ilyen lehet a mennyezeti stukkók, párkánytagozatok, tetőszerkezetek, valamint a hagyományos módon nem mérhető kétszeresen görbült felületek rajzi felmérése, ami közvetlenül a tervezési feladatok előkészítését szolgálja (7. kép). A lézerekkel nyert pontfelhőadatok nemcsak relatív térbeli modellt alkotnak, amelyet megfelelő szoftverek segítségével vizualizálhatunk is, hanem globális értelemben is pozicionálhatók, GPS-koordinátákkal. Az utóbbi georeferált pontfelhőadatok további előnye, hogy az objektumok térbeli adatait teljeskörűen tárolja, így utólagos helyszíni mérések nélkül is megfelelő alapja lehet egy későbbi rekonstrukciónak vagy továbbtervezésnek.

A lézerekkel történő szkennelés folyamán a műszer másodpercenként egymillió pontról gyűjt 1–3 mm pontosságú adatot, amelyet háttérszoftverek segítségével lehet térbeli pontfelhőként megjeleníteni. Az így detektált és letárolt adathalmaz változó felbontású, 100 pont/m²-től akár a 35 000 000 pont/m²-ig terjed. A számokat megismerve azonnal levonhatjuk a következtetést, hogy minden egyes feladatnál külön optimalizálni szükséges az adatok felbontását. A fix pontokról begyűjtött adatok sokkal részletesebbek, mint a mozgó (légi) felvétellel nyert pontfelhő. Első esetben a műszerünk állványról mér,

míg a mozgó felvételi módban, az esetek döntő többségében, drónok segítségével végezzük a szkennelést (UAS). A nyert adatok feldolgozása többlépcsős folyamat, mindig a célnak megfelelő pontossággal, részletezettséggel vagy akár színezéssel. Az összetett épületek felmérésénél a belső fix állásokból történő szkennelést ki lehet egészíteni – a külső tömeget és homlokzati részleteképzést letapogató – drónnal támogatott lézerszkenneléssel. A homlokzati tömegmodell (8. kép) a virtuális térben forgatható, körbejárható, és ami a leglényegesebb, utólag is milliméter-pontosan mérhető. Az archivált adatokat később más diszciplínák is górcső alá vehetik, ki-kí a maga szakterületének megfelelően. Külön tud dolgozni az építész, a statikus vagy akár a művészettörténész, restaurátor. Mindezek mellett, ami az építész eszköztárában felbecsülhetetlen előrelépés, az a 3D-modell dinamikus metszése, amellyel tetszőleges irányban, pontról pontra tudjuk analizálni a takart és nehezen hozzáférhető szerkezeteket, mint a példánkban szereplő templom boltozati rendszerét (9. kép). A tetőszerkezet megerősítését, a tervezett karbantartásokat kiválóan lehet tervezni a 3D-s modell által szolgáltatott adatok alapján.

8. kép | A bicskei katolikus templom 3D-s felületmodellje / Loricatus Kft.

9. kép | A bicskei katolikus templom szerkezeti, bútorozási és díszítési 3D-s modellje / Loricatus Kft.

és esetlegesen rendelkezésre álló tervanyagon kívül a korabeli fotódokumentációkra is elengedhetetlen szükség van. Sok esetben a fotókat analizálva kell tudni visszakövetkeztetni mind az alkalmazott anyagok minőségére, mind pedig azok pontos színére vonatkozóan. Éppen ezért az építész, a helyreállítási tervek készítésekor, együtt kutatja az ipar- és képzőművész,

a művészettörténész, a szobrász és a bádogos szakemberekkel a betervezendő épületrészek részleteit. A digitális képfeldolgozás szintén olyan rohamléptekben fejlődött az elmúlt években, hogy mára közvetlenül hozzáférhetők a különböző tónus- és színelemzést végző algoritmusok. A rendelkezésre álló és felkutatható fekete-fehér képeket, illetve a még jobb minőségű üvegnegatívokat az eredeti, építéskori színek megállapítása és pontosítása végett szoftveresen kell analizálni. A technikai fejlettségnek köszönhetően a számítógépen végzett több millió fekete-fehérből színes, valamint színesből fekete-fehér adatállományba történő konverzióból olyan jól közelítő algoritmusokat lehetett kidolgozni, amelyek segítségével az árnyalatok elemzését és így a színrekonstrukciót eredményesen lehet alkalmazni. A budavári Lovarda épületénél a homlokzatképzés és annak színezése aránylag egyszerű feladatot jelentett, mivel a természetes mészkő, a bádogozás vagy akár a pikkelyes természetes palafedés csak meghatározott színárnyalatokban fordul elő (10. kép). Ami már alaposabb odafigyelést igényelt a fotók által könnyen reprodukálható formavilágon túl, az a színezett üvegablakok pontos árnyalata. A részben színes ablakokat eredetileg Róth Miksa cége készítette. Potzner Ferenc vezető tervező irányításával, az eredeti Hauszmann Alajos-féle

10. kép | A budavári Lovarda, 1915 – Füleky Zsolt saját szoftveres színrekonstrukciója / eredeti: Fortepan

terveken kívül a korabeli szállítólevelek és régi fényképeken rejlő információk nyújtottak segítséget az újratervezéshez. Az ablakok eredetileg színes ólomüveggel készültek volna, végül színes katedrálüveget kaptak, és ezek is készültek most újra, belülről még egy hőszigetelő réteggel. A Királyi Palota bálterménél hasonló nehézségekkel kellett megküzdenie Gutowski Robert vezető tervezőnek, amikor összeállították a helyreállítási terveket (11. kép). A szürkeárnyalatokból és az RGB-színszűrőkből vett minták alapján végül kirajzolódott a feltételezhető színösszetétel, amelyet egy pasztelles és fátyolos eleganciával idéznek vissza a terveken. Végül, csak érdekességképpen, bemutatom a Millenniumi Földalatti Vasút egykori Gizella téri, a mai Vörösmarty téri állomásának ékszerdobozát (12. kép). Ez utóbbi, a legtöbb lejáróházzal együtt, színes Zsolnay pirogránit elemekkel díszített.

Az építészek munkáját további olyan fejlesztések is nagyban segítik, amelyek a közelmúltban váltak széles körben alkalmazhatóvá. A virtuális térben történő CAD-es tervezést mára már nemcsak a fotorealisztikus renderelt látványképek könnyítik meg, hanem a gyorsan és rendkívüli precizitással rendelkező 3D-nyomatások is. Az építészet elválaszthatatlan a makettezéstől, a koncepcióalkotástól a jóváhagyási terven keresztül egészen

11. kép | A Budavári Királyi Palota bálterme, 1926 – Füleky Zsolt saját szoftveres színrekonstrukciója / eredeti: FSZEK Budapest Gyűjtemény

12. kép | Millenniumi Földalatti Vasút Gizella téri lejáróháza, 1896 – Füleky Zsolt saját szoftveres színrekonstrukciója / eredeti: Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény

a megvalósult állapot részletes bemutatásáig. Tömegeket formálunk, tereket alkotunk, amelyeket arányokkal hangolunk és tagozatokkal díszítünk. Ami a tervezés folyamatában, a koncepció megszületésétől a tervek műszaki ábrázolásáig tart, abból a kívülállónak legtöbb esetben igen nehéz feladata van, hogy pontosan elképzelje és megértse azt, amit az építész elgondolt. A rajzolás és makettezés pontosan ezt a célt szolgálja, közvetlen és jól érthető formáját adja az adott terveknek. Amint említettem, a térbeli tervezés nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a tervek állapotát látványképekben visszaadják, hanem arra is közvetlen lehetőséget biztosít, hogy gyártásba küldjék. A maketteket a tervből leválasztott adatokat felhasználva különböző eljárásokkal lehet elkészíteni. Attól függően, hogy az elkészíteni kívánt makett mekkora léptékű, úgy tudjuk megválasztani hozzá az optimális technológiát. Az épületmakettknél nem annyira az igen széles körben elterjedt és elérhető költségkeretek között üzemeltethető szállhúzásos technológia, mint inkább a szelektív lézerszinterezéses (SLS) eljárás a célravezetőbb az elérhető részletgazdagság okán. Az SLS-nyomatás por alapanyagot használ az építésre, melyet a készülék először a kívánt rétegvastagságban elterít (jellemzően 50–200 mikron között), amit egy lézersugárral rétegenként először megolvasztanak, aztán

megszilárdítanak. Ilyen módon akár 1:500 vagy akár 1:1000 léptékben is részletgazdag tud maradni a megformált anyag, ami azt is lehetővé teszi, hogy egész épülettömböket, városrészeket is megjeleníthessünk kinyomatva úgy, hogy az épületek díszítettsége varázslatos módon megmarad. Fontos megemlíteni még a nagyipari technológiák makettezésre szelídített formáit is, mint a CNC-marás vagy a lézervágás. Ez utóbbi megmunkálási formák jóval olcsóbbak és gyorsabb munkavégzést tesznek lehetővé, mint a nyomtatások. Éppen ezért a nagyobb léptékarányú maketteknel már hibrid módon dolgozzák fel az épület homlokzati síkjait, tagozatait, többször görbült díszítéseit annak megfelelően, hogy melyik technológiával a legcélszerűbb előállítani az épületelemeket a végső összeragasztást megelőzően (13. kép).

A kézzel fogható és körbejárható makettek világából térjünk egy kicsit vissza a virtuális világba, amely az épületeink adatait térben tárolja, és azt tetszőleges formában képes megjeleníteni. A fotogrammetria segítségével számos olyan tervezési területen lehet időt és költséget megtakarítani, ahol a terület összetettsége vagy kiterjedése nem teszi kifizetődővé a lézerszkennert használatát. A külső-belső terek centiméter-pontosságú felmérését a fotogrammetria esetében is több lépcsőben lehet elvégezni. A kiterjedt és részletgazdag épületek esetén kézenfekvő és gyors megoldást jelent a drónos

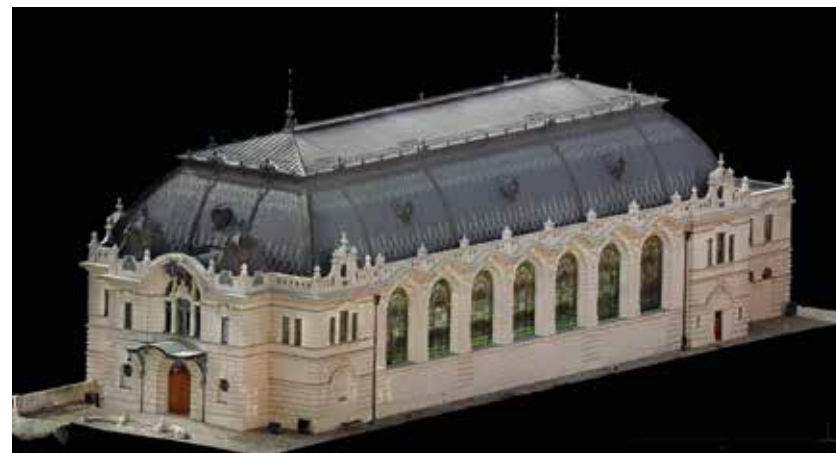
13. kép | A Budavári Palota vegyes technológiával, részben nyomtatott rekonstrukciós makettje, 2018 / DAW Építész Studio

felvételezés, amely nemcsak a külső elemek rögzítésére, de a nagyobb beltérű épületek belső felmérésére is alkalmas (14. kép). A nagy felbontású, szín- és méretpontos fényképi adatokból olyan 3D-modellt lehet szoftveresen előállítani, amelyről ortogonális felvételek és centiméteres pontosságú mérések végezhetők. Jelen technológia számos építészeti területen kiválóan alkalmazható. Így a meglévő, kiinduló adatok regisztrálása, az épület vagy műemlék felmérése, a kivitelezési fázisok egzakt lekövetése, amivel szintén centiméter-pontossággal lehet nyomon követni a terveknek való megfelelést. De ugyanilyen hasznos jelent egy meglévő, működő épület üzemeltetésé-

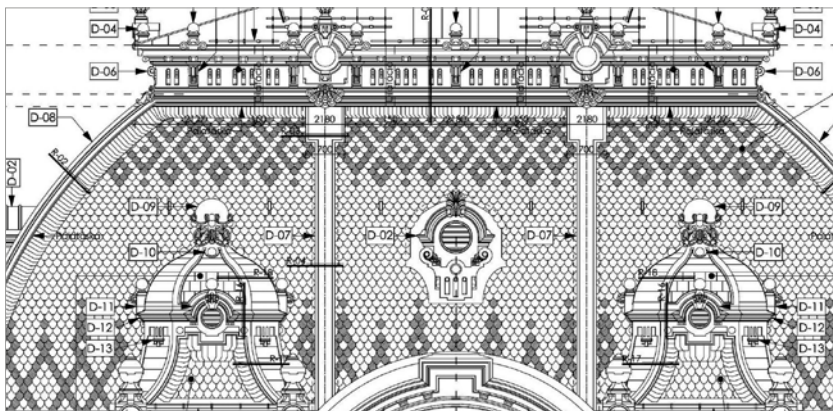
14. kép |
A Budavári Nagyboldogasszony-templom
(Mátyás-templom) 3D-s felületmodellje,
2022 / Loricatus Kft.

nél, karbantartási munkálatok organizálásánál a 3D-s felületmodell, amely körbejárható és mérhető (15. kép). A budavári felújításoknál a 3D-s felületmodelleknek további jelentősége, hogy a folyamatosan bővülő rekonstrukciós területeket már tervezési állapotban széles körben tudjuk vizsgálni, legyen az látvány, láthatóság, kompozíció vagy téralakítás. A CAD-es modellek teljes kompatibilitással ötvözhetőek a fotogrammetriai 3D-s felületmodellekkel, így nagyobb területek, épületegyüttesek rekonstrukciós vizsgálatát is el tudjuk végezni ezzel a módszerrel.

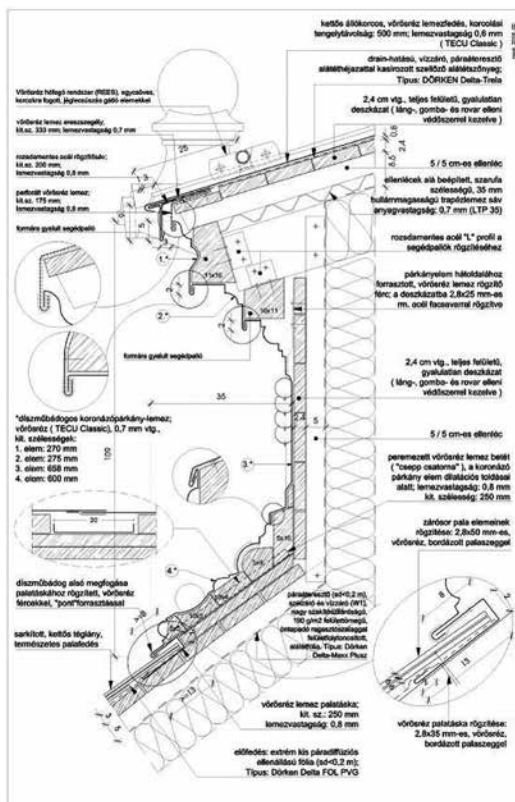

15. kép | A budavári Lovarda 3D-s felületmodellje, 2022 / Loricatus Kft.

Az építészetet szolgáló virtuális térről forduljunk vissza a kézzelfogható valóságba. Az utóbbi évek legszebb helyreállítási munkái közül az előbb bemutatott budavári Lovardát emelném ki a fém- és bádogosmunkák területén. A díszes középület rekonstrukcióját alapos kutatási, tervezési és előkészítési fázis előzte meg, amely során ki lettek értékelve a régészeti, levéltári adatok, építési dokumentációk, a megmaradt tervek, egykori fotók. A koncepcióterv elfogadását követően azonnal kibővült a tervezői csapat a kőszakértő, fém- és bádogos szakterület mérnökeivel. A Lovarda tetőzetének rekonstrukciója dr. Birghoffer Péter PhD vezető szaktervező irányításával történt (16. kép). A korabeli fotók és rajzok elemzését követően azt lehet mondani, a nulláról kellett újratervezni a tetőfedés minden elemét. Az adott geometria keretei között a pikkelyes fedéstől kezdve a felületi és vonal menti vízelvezetésen, a strukturált rétegekiszellőztetésen és a hófogókon át egészen a fémszobrászati díszítőelemek megformázásáig. A palafedés mintázatának tervét, az elemek méretét csak az archív fotókról lehetett visszaszámolni, majd megrajzolni. Ugyanilyen gondossággal kellett eljárni a csatornák megtervezésekor, az eltérő technológiával fedett tetősíkok rétegfelépítésének kialakításakor (17. kép). Ahogy az egész épület újratervezésénél, itt a tető kidolgozásánál is külön kihívás volt a historikus megjelenéshez illeszkedő, a mai kor összes műszaki elvárását teljesítő részletek megtervezése. Az egy-az-egy makett elkészítése és annak

16. kép | A budavári Lovarda tetőfedési kivitelezési terve, 2017 / Dr. Birghoffer Péter vezető szaktervező – Potzner Ferenc építész, művészettörténész

17. kép | A budavári Lovarda koronázóparkányának részletterve, 2017 / Dr. Birghoffer Péter vezető szaktervező – Potzner Ferenc építész, művészettörténész

vizsgálata segített a végleges technológiai megoldás kialakításában (18. ábra). A vízszigetelési és páratechnikai kihívásoknak is megfelelő tetőzet kialakítása mellett külön szakmai csapat foglalkozott a díszműbádogos elemek szobrászati előkészítésével. Hasonló feladat állt előttük is, adva voltak az archív fényképek, a korabeli részletrajzok, és ezekből kellett térbeli, plasztikus díszítőelemeket újraformáznani (19. kép).

18. kép | A budavári Lovarda koronázóparkányának második műhelymodellje, 2017 / Dr. Birghoffer Péter vezető szaktervező felvétele

19. kép | Megformázott, majd újraöntött bádogos díszek, Füleky Zsolt felvétele

A hagyományörzés jegyében fontos megemlíteni az építészet egyik legalapvetőbb elemét, a követ, úgy is mint a rekonstrukciós munkák domináns építőanyagát. Szerencsés helyzetben van hazánk, hogy még mindig rendelkezik olyan bányákkal, amelyekből autentikus és kiváló minőségű követ lehet jöveszteni. A süttői édesvízi mészkő (travertino) több ezer éve díszíti épületeinket, és nagy biztonsággal alkalmazhatjuk a legújabb rekonstrukciós munkálatoknál is. A többi mészkőtől eltérő, kedvező tulajdonsága a fokozott fagyállóság, amelynek köszönhetően alkalmas kültéri függőleges és vízszintes felületek kialakítására. Sokoldalú alkalmazhatóságát tovább növeli, hogy lehetőség van a színárnyalatok és a felületi megmunkálás kiválasztására is.

A rendszerváltást követő külső helyreállítási munkák sorát az Országház felújítása nyitotta meg. A 17 évig épült impozáns alkotás külső burkolásához mintegy 30 000 köbméternyi faragott mészkövet használtak fel. Ezenfelül további 90 kőszobor díszíti a külső homlokzatokat. Mindezeket közel 20 éven át újíttották fel. Az építéskor, az épület átadásának millenniumi sürgető határideje miatt, számtalan olyan bányából származó követ is megmunkáltak, amely egyáltalán nem volt időtálló. Ezeket aztán folyamatosan cserélték, mígnem a 2013-ra befejeződő felújítások során jelentős kőcsere történt. Az épület köelemeinek 75 százalékát kellett újrafaragni és cserélni, ami gyakorlatilag újjáépítést jelentett. A felhasznált anyagokról szólva, mintegy 35 ezer darab követ faragtak meg és cseréltek ki, ami 6500 köbméter

süttői keménymészkő megdolgozását jelentette.¹ A hatalmas kőtömbök korszerű gépi feldolgozását minden esetben kézi faragással tökéletesítették. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a gépi jövesztést követően számítógépvezérelt vágó- és marógépek nagyolják le az előre kikonszignált kötelemekeket, majd szobrászok egészítik ki, illetve fejezik be a végső felületeket. A szobrászok, kőfaragók munkája nemcsak élettel telíti meg a holt tömböket, de szinte minden esetben így a rentábilis a teljes feldolgozási folyamat. A végső geometria és alakzat függvényében mindössze 60-70%, amit gépi vezérléssel el lehet költséghatékonyan végezni, mivel az összetettebb formáknál már gyorsabb a kézzel történő megmunkálás és befejezés (20. kép).

Az Országház épületének külső felújítása befejeztével a süttőimészkő-feldolgozási kapacitás a budavári Karmelita, a Szabad György-irodaház, a Lovarda, a Stöckl lépcső és a Főőrség épületének megvalósítására koncentrált. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a számtalan szakterület és szereplő összehangolt munkájának eredménye szinte már az eredeti, építéskori állapotát is felülmúlja.

Végezetül, de nem utolsósorban, egy olyan eszközről is szót kívánok ejteni, amely az építészekén túl a statikai, épületgépészeti szaktervezőkön át egészen a kivitelezést szervező és a gyártást végző személyeket is segíti. Ez az eszköz egy számítógéppel segített tervezési fájlformátum, amely szintén a virtuális 3D-térben működik. Ennél a 3D-objektum-alapú fájlformátumnál az átjárhatóságot (kompatibilitást) a számtalan szakági szoftver és platform között nemzetközi, illetve magyar szabványok garantálják. Az IFC (Industry Foundation Classes) fájlformátum a hatékonyan koordinált projekt fő adatcsere-formátuma, amely magában foglalja az objektum (tervezési elem) típusát, a tervi térben való pozícióját, valamint a szerkezeti funkcióját. A szabványosításnak köszönhetően az épülettervezés összes szereplője ugyanazon a térbeli modellen tud dolgozni, ki-ki a saját szakterületének megfelelő feladatokkal és jogosultságokkal. Előadásomban egy olyan kis méretű középület tornyának és csúcsdíszeinek (21. kép) a terveit mutattam be, amelyek már a tervezés egész korai fázisától a digitális térben formálódtak és nyerték el végleges alakjukat. A templom első vázlatait maga Makovecz Imre vetette papírra, majd egyik késői

20. kép |
Az Országház nyugati főtornya,
Reneszánsz Kőfaragó Zrt.

1 A Steindl Imre Program adatai.

tanítványára hárult a hatalmas feladat, hogy a vázlatokból tervek készítsen. Dósa Papp Tamás kellő alázattal és rendkívüli alapos-sággal folytatta annak a vízióknak a megvalósulását, amelyet Makovecz Imre hagyott örökül neki. Az építés a többször görbült organikus formákat már a tervezés elején, számítógépen modellezte. A térbeli modell birtokában külön tudta egyeztetni a statikussal a szerkezeti kialakítást és külön a rézborítást a díszműbádogos mesterrel. A véglegesített építészeti tervekről aztán egzakt módon kinyerhetőek voltak az alkalmazott anyagok mennyiségi és geometriai adatai. A térbeli IFC-fájlformátumban elmentett elemeket közvetlenül tudta felhasználni a fa tetőszerkezet elkészítéséhez az ács. Az, hogy a fa megmunkálásához képes volt a virtuális térben fogadni az építészeti tervek, lehetővé tudta tenni, hogy műhelyben, centiméter-pontossággal, a lehető legkevesebb hulladék hátrahagyásával gyártsa elő a toronyszerkezetet. Ugyanez volt igaz a díszműbádogosra is, aki optimalizálni tudta a felhasznált rézlemez mennyiségét, és előgyártásban tudta elkészíteni a csúcsdíszként megformált Kálvincsillagot (22. kép).

21. kép |
A pesterzsébeti református
Összetartozás-templom kiviteli
tervének IFC-modellje, 2021 /
Dósa Papp Tamás építész

22. kép | A pesterzsébeti református Összetartozás-templom csúcsdísz felhelyezés előtt,
2021 / Füleky Zsolt felvétele

Összefoglaló

Az utóbbi évtizedekben olyan robbanásszerű technológiai fejlődés ment végbe az építészet érintő több területen, ami gyökeresen megváltoztatta és folyamatos változásra kényszeríti az ágazat szereplőit. Az összefoglaló előadás az építészek mindennapi munkáját megkönnyítő újdonságokat gyűjti csokorba, rövid bepillantást engedve azok felhasználási területeibe, valamint az azokban rejlő további lehetőségekbe. Az általános kitekintés mellett számos olyan építkezés részleteit ismerhetjük meg, amelyek napjainkban valósultak meg.

Summary

The past few decades have seen radical technological advances in several areas impacting the architectural world that have compelled those involved in it to continuously adapt to fundamental changes. This presentation summarises innovations that facilitate the everyday work of architects into something resembling a bouquet, while also providing a brief glimpse into how they are used and the possibilities they offer. Along with this general overview, we will also learn some interesting facets of how recent construction projects have been implemented.

A KÉZMŰVES MESTERSÉGEK ÚJRAFELFEDEZÉSE, AZOK LOKÁLIS ÉS GLOBÁLIS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELENTŐSÉGE

KEMECSEI LAJOS

A kézműves mesterségek újrafelfedezése, azok lokális és globális társadalmi-gazdasági jelentősége

Köszönöm a felkérést a fontos témát tárgyaló konferenciára! A felkérés elvállalását megkönnyítette, hogy azon túl, milyen aktuális és indokolt tematikát tárgyal a tanácskozás, további pozitív elemként értékeltem, hogy Hauszmann Alajoshoz kapcsolódik az alapítvány tevékenysége. A Néprajzi Múzeum – egészen 2022. májusi új épületbe költözéséig – a Kossuth téren működött, a Hauszmann Alajos által tervezett és 1896-ban elkészült Igazságügyi Palota épületében.

Világszerte, így Európában és Magyarországon is tapasztalható – a változó erővel és mértékben megnyilvánuló – érdeklődés a népek, nemzetek kulturális öröksége, hagyományai iránt. Érvényes ez a saját kultúránkra, műveltségi javainkra és más népekre egyaránt. A világméretű modernizáció és expanzív kereskedelem következtében érvényesülő uniformizálódás, globalizáció, valamint nemzeti önbecsülésünk okán is mind nagyobb felelősség hárul azokra a tényezőkre, amelyek a fenti folyamatokra hatással lehetnek. Én ezek közé sorolom a néprajztudományt és a néprajzi intézményeket, így a Néprajzi Múzeumot is.¹

Talán a legfontosabb kérdés az, hogy mi (lehet) a szerepe, funkciója napjainkban, a modern technikai civilizáció és a globalizáció korában a kézműves hagyománynak?

Az, hogy a népi kézművesség vidékfejlesztési erő, nem új gondolat: a 19. és a 20. század fordulóján, sőt már a londoni és párizsi világkiállítás idején a népi kézművesség, a népművészet beemelése a művészetbe, illetve a háziipar megerősítése mind-mind összekapcsolódott egy európai áramlattal is. Ezt az időszakot nevezhetjük a hagyományos kézműves mester-

1 Gráfik 2006. 229.

ségek felfedezése első hullámának.² A millennium idejére Magyarországon a népművészet már a nemzeti kultúra része lett, miközben iparfejlesztési, sőt szociális üggyé is vált. Sok helyen már nem létezne a népművészet, ha annak idején nem fedezik fel az értékeit. Gyarmathy Zsigáné például Kalotaszegen a kihalófélben lévő hímzést mentette meg a feledéstől: újra divatba hozta a kalotaszegi varrottast, a háziipar felélesztésével megélhetést biztosított a helyi asszonyoknak.

A hagyományos paraszti kultúra, a népművészet, a népművészet felfedezésének kora óta megtermékenyítően hatott a „magas” művészetekre, gondoljunk csak a szecesszió korára, a gödöllői műhely, a Zsolnay-gyár, kiváló építészeink, Kós Károly, Lechner Ödön és társaik munkásságára, a divat területén Tüdős Klára tevékenységére. S az Iparművészeti Múzeum, illetve a Néprajzi Múzeum létrehozását is közvetlenül érintették a kézművesség felfedezésének hullámai.³

A népi kultúra örökségéből az a tartomány, amely a nemzeti kultúrába emelve élhet tovább, elsőrendűen a népművészet széles értelemben vett területei közé tartozik.⁴ A kézművesség mint gazdasági és kulturális tevékenység, közösségformáló, egészségterápiában, rehabilitációban alkalmazható módszer és lehetőség, személyiségformáló, identitásalakító erő. A hagyomány, a szokásrendszer, a településre, a tájra jellemző népi kézművesség társadalmi megtartóerőt képvisel. Pszichológusok által bizonyított tény, hogy azok az emberek, akik jó közösségben, közösségi értékek által meghatározott értelmes munkával töltik ki életüket, kreatívabbak, egészségesebbek, és az előttük álló nehézségeken könnyebben úrrá lesznek, s ez sokszor azon múlik, van-e értelmes cselekvési program, van-e olyan vezető, közösség, mely mindezt közvetíti a helyi társadalom számára.⁵

Ma még mindig kevés az országban az értékteremtő közösség, a népi kézművesség viszont ezt a hiányt tudná pótolni. Az pedig nem romantikus képzelgés, hogy gazdaságfejlesztő ereje is van: a népi kézművesség a krea-

tív ipar részeként munkahelyeket is teremthet. A helyi gazdaságfejlesztés, a turizmus, a vállalkozásfejlesztés, a szakoktatási program vagy az alapanyag-termelés, amely a helyi mezőgazdaságnak is új lendületet adhatna, szorosan kapcsolódik a hagyományos kézművesség aktuális újrafelfedezéséhez. A hagyományos technikákat alkalmazó kézművesek egyik legnagyobb problémája, hogy nincs megfelelő alapanyag: nincs fűzvestző, sás, káka, kender, len, kukoricacsuhé. A kukorica- és gabonatermesztés nagyipari módszerekkel zajlik, egészen más minőségű növények fejlődnek egy ipari termesztésből, mint a hagyományos gazdálkodásból. Az is probléma, hogy nincsenek gyapjúfeldolgozó kisüzemek, így ma, amennyiben igazán jó minőségű alapanyagot akar beszerezni a kézműves, kénytelen ausztrál gyapjút vásárolni. S hogy közelítsek a Hauszmann Alapítvány tevékenységéhez, fölhívom a figyelmet arra, hogy az építészet területén a falusi turizmussal összefüggésben, a települések arculatának kialakításában további lehetőségek vannak: az erre fogékony és képzett építészeknek, belsőépítészeknek össze kell fogniuk a hagyományos kézművesekkel, hiszen a tetőszerkezetek építésétől a kapuzatokig, a belső építészeti megoldásokig és a bútorok gyártásáig eredményesen együttműködhetnek.

Sajátos módon egy, a globalizmus jelenségeként is értékelhető kulturális változás komolyan segíti a küldetésünket. Minden korábbi időszakhoz mérten napjainkban ugrásszerűen nő az igény a természetes alapanyagokból készült termékekre, legyen szó az életmód bármely területéről. Ebbe a trendbe illeszkedhet a tradicionális mesterségek újrafelfedezése! Ez a jelenség paradigmaváltásként is értékelhető. Eljött a helyi termékek divatja. Ez megfigyelhető a kézművesség területén, ám hogy szélesebb körben elterjedjen, ismertté váljon ez a tárgykultúra, arra egyeztetett átgondolt marketinget, stratégiát kell építeni. A társadalmi jelentőség felismertetéséhez érdemi segítséget kínálna, hogy az oktatás alacsonyabb szintjein is megjelenhessenek a hagyományos kézművesség kultúrájának értékei. Ehhez olyan helyi tantervek kellenek, amelyek hozzásegítenek ahhoz, hogy a gyerekek megismerjék saját környezetük kultúráját, hiszen a gyermekkorban élményszerűen megszerzett hagyományismeret nélkül nem alakul ki érzelmi kötődés a szülőföldhöz sem. Ezzel szorosan összefügg a művészeti és a pedagógusképzés, a szakképzés, valamint a működő civil szervezetek szakértői támogatása. Arra van szükség, hogy az oktatás, a képzés, a jogi-gazdasági szabályozók és bizonyos kormányzati rendeletek összhangban legyenek egymással. Előremu-

2 Szilágyi 2008. 24.

3 Különösen nagy érdeklődés évtizedekkel később mutatkozott az 1970-es, 80-as évek néprajzi forradalma idején. Ezt a kifejezést Csoóri Sándor használta először. Vö. Lukács 2004. 6.

4 Kósa 1984. 133.

5 Vö. Andrásfalvy 2006. 8–9. Uő. 2010. 62–63.

tató lenne, ha a kézművességre nemcsak mint egyfajta tevékenységi formára, hanem mint pozitív magatartásmintára, életmodellre tekintenénk. Természetesen hamis lenne azt állítani, hogy minden kézműves mesterség minden tekintetben a környezetbarát gazdálkodás szempontjait képviselte volna – de a környezettel való harmónia mégis erőteljesen jellemezte a kézműves mesterségeket. Versenyképességünk növeléséhez is jelentősen hozzájárulna, ha a pozitív szemléletbeli elemekkel sikerülne kialakítani és terjeszteni ezt a régi-új munkakultúrát.

S egy pillanatra gondoljunk a nyilvánvaló marketingelemként használt „kézműves” minőségjelző rendkívüli elterjedtségére! Miként a múzeum fogalmát is a hitelesség címkéjeként igyekszik számos, akár a legnyilvánvalóbb üzleti vállalkozás is kisajátítani, így devalválódik a tényleges kézműves érték a modern üzleti gyakorlatban.

A hazai helyzetet érdemes röviden összehasonlítani a nyugat-európaival. A tradicionális népi mesterségek ott már régen átalakultak. Hazánkban az ipari fejlődés jóval lassabban zajlott le, a paraszti társadalom jóval tovább őrizte archaikus szerkezetét, így a tradicionális mesterségek tovább fennmaradtak. A szocializmus idején ráadásul még egyfajta identitásőrző szereppel is bírtak. Ennek ellenére van olyan gyakorlat, amelyet érdemes akár átvenni is a külföldi praxisból. A hagyományos kulturális örökség megőrzésében élenjáró skandináv országok közül Norvégiában például akár már évtizedek óta kihalt kézműves mesterségnek a felélesztéséhez kapcsolódva pályázatot hirdetnek, hogy ki lenne hajlandó azt a mesterséget megtanulni. A jelentkezőket kiemelik addigi foglalkozási területükről, tisztas jövedelmet biztosítanak nekik, amíg elsajátítják a mesterséget.

Hazánkban is egyre gyarapszik azon kézműves mesterségek száma, melyek gyakorlatilag a kihalás szélére kerültek. Ilyen például a halászhaló-készítő, a hintókészítő, seprűkötő, kötélverő, rézöntő, zsindelekészítő, amit ma legfeljebb öt ember művel az országban. Hagyományos hortobágyi pástorkalapot ma már csak a Mihalkó család műhelye készít, és a kihalás szélén áll a kékfestő-, gyertyamártó-, nádázómesterség is. Az előfordul, hogy valamilyik újra divatba jön, mint például mostanság a késesmesterség, a kemenceépítés vagy a szappankészítés. A cigánymesterségeket – így az üstkészítőt, a bádogost, a teknővájót, a hangszerkészítőt vagy a kosárkötőt – azonban tudatosan kellene visszahozni, hiszen ezek lehetőséget adnának a roma kisebbség számára a megkapaszkodáshoz, a felemelkedéshez.

Egy mesterség múltjának az ismerete erőt, biztatást és tartást adhat a foglalkozás művelőjének. Tévedés a kézművességre úgy tekinteni, mint egyfajta nosztalgiaforrásra. A kézművesség egyfajta élet- és munkakultúra modelljeként számos vonatkozásban napjainkban is követendő mintául, a gazdasági fejlődést elősegítő tényezőként szolgálhat. Ehhez azonban megfelelő gazdasági és társadalmi környezet kialakítása szükséges.⁶ Napjainkban érzékelhető, hogy egy-egy kistérség saját kulturális, hagyományos értékeit arculatformáló vidékfejlesztő erőként használja fel. Ezáltal munkahelyeket tud megtartani és létrehozni, növelve a térségek népességmegtartó erejét.

A hiteles kézműves tudást gyakorló mesterek mellett szerencsére több szereplője van az értékőrző munkának. Számos kiváló kutató akár több évtizedes értékes kutatómunkájának eredményeire éppúgy támaszkodhatunk, mint pl. az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságának, illetve a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesületnek a tevékenységére. Számtalan konferencia, tanulmánykötet, bibliográfia elérhető az érdeklődők számára. A mai konferencia több előadása utal az ilyen jellegű kutatások jelentőségére.⁷

További kiváló bázist jelentenek a kézműves mesterségek napjainkban tapasztalható újrafelfedezéséhez a közgyűjtemények. Ezek között kiemelt szerepet tölt be a Néprajzi Múzeum Közép-Európa egyik leggazdagabb tárgyi kulturális emléktárájának őrzőjeként. S nem csupán a külön gyűjteményi egységként kezelt Mesterséggyűjteményben őrzött műhelyfelszerelések⁸ (közel 100 mesterséggel kapcsolatosan!), céhemlékek, eszközök, hanem a múzeumi archívumban megtalálható számos kéziratos forrás, kutatási beszámoló, lokális értékeket őrző pályamunkák, terepkutatások feljegyzései is a múzeum vonatkozó tudásbázisához tartoznak. Miként az a tízezernyi fotó, amely az intézményi Fotótárban elérhető, és egyre nagyobb arányban már digitális formában is használható. Külön fölhívom a figyelmet a Néprajzi Múzeum filmgyűjteményére, melyben az első néprajzi filmekről kezdve számos kézműves mesterséggel foglalkozó, mára különleges értéket képviselő alkotás található. Így az imént említett kihálófélben lévők közül is a hortobágyi kalap 1979-ben készült filmje, vagy az 1967-ben forgatott

6 Szulovszky 2005. 5.

7 Vö. Bellon–Fügedi–Szilágyi 1998.

8 Gráfik 2000. 355.

képfestőfilm. Pótolhatatlan tudást dokumentálnak Gönyey Sándornak az 1930-as, 40-es években készített filmjei több mesterségről. Ilyen munka jelenleg is zajlik az intézményben. A hálókötő-mesterséget bemutató *A dobóháló* című filmje a múzeumnak a szlovák *Etnofilm Čadca* fesztiválon Via Europa díjat nyert nemrég.

A kézműves mesterségek jelentőségének fölismerését igazolja, hogy a Néprajzi Múzeum 2022 májusában megnyitott új főépületében, a MÉTA térben a fiatalok számára különösen vonzó megközelítésben és korszerű digitális eszközökre komponálva fontos állandó kiállítási elemként alkottuk meg a Mesterség játékot is.

A játék 10 régi mesterséget dolgoz fel. Alapja a Néprajzi Múzeum raktár-bázisához hasonló modern munkakörnyezet, amelyben minden mesterségnek három jellemző eszközt kell megtalálni. A múzeumba beérkezett tárgyak halmazát rendezik először a muzeológusok szerepében aktív játékosok. Akinek csak névről nem ismerős a tárgy, annak egy sziluettt segít. Amikor helyesen eltalálja/rábök, akkor feljön a tárgy 3D-s animált verziója, rövid, értelmező leírással. Mindhárom eszköz megtalálása után archív fotók, videók szemléltetik a mesterséget, majd tovább lehet lépni a következő pályára. Az anyagot saját tárgyaikból és filmjeinkből állítottuk össze.

A Néprajzi Múzeum a kézművesség értékeinek őrzésében és az „újrafelfedezés” nagy jelentőségű munkájában szorosan együttműködik a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal, ahol a tájegységekbe rendezett hagyományos népi kultúra emlékanyagát bemutató állandó kiállításokban számos hitelesen berendezett és működő műhely is megtalálható. Én magam is több országos és nemzetközi kovácstalálkozón dolgoztam együtt Szentendrén a kézműves mesterekkel a magyar kocsivasalások évszázados tudásanyagának feltárásán és közzétételén. További kiemelt szereplője a kézművességgel kapcsolatos örökségmentő és újrafelfedező munkának a Hagyományok Háza és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Nem lehet túlbecsülni a regionális értékek megőrzésének feladatával összefüggésben a vidéki településeken működő önkormányzati fenntartású kisebb-nagyobb múzeumok, helytörténeti gyűjtemények szerepét.⁹ S minden túlzás nélkül az ország legnagyobb néprajzi állandó kiállításaként értékelhetjük a több száz tájházban látható tárgyakat. Ezeknek különös értéket kölcsönöz az, hogy a létrehozó közösség

számotartja az egykori kézműves mestereket, és helyi identitásuk erőteljes és szerves részeként viszonyul egy-egy jellegzetes háziiparhoz, mesterséghez.

A fenti állítást igazolják a legnagyobb társadalmi bázisú szervezet, az idén 133 esztendőes Magyar Néprajzi Társaság gyűjtőpályázatainak a múzeum archívumában aktuálisan is gyarapodó dokumentumai. A szaktudományi, tudósi érdeklődés mellett megítélésem szerint éppolyan erőteljes üzenet, hogy a szélesebb társadalmi bázishoz tartozó tanárok, diákok, nyugdíjasok és önkéntes gyűjtők számára a lokális kézműves értékek iránti érdeklődés töretlenül itélhető.

Előadásomban nem térek ki részletesen az imént jelzett közgyűjteményekben őrzött, kézművességgel kapcsolatos gyűjtemények értékelésére. S nem tisztázom a kézművességgel kapcsolatos fogalmak rendszerét sem. Elsősorban azért tekintek el ettől a tematikától, mert a konferencia szervezőinek jóvoltából a délutáni szekcióban szereplő Szulovszky János történész a kézműves örökséget mint stratégiai eszközt tárgyaló előadásában várhatóan megteszi helyettem. Elengedhetetlen a pontos fogalmi tisztázás, mert tapasztalatom szerint nehezíti az együttműködést az érintett aktorok között, hogy szinte mindenki mást ért a kézművesség fogalma alatt.¹⁰

Inkább engedjenek meg számomra egy rövid utalást arra vonatkozóan, hogy a magyar néprajztudomány és néprajzi muzeológia számára milyen aktuális kérdésként jelentkezik a kézműves örökség témája. A Néprajzi Múzeum költözés miatti átmeneti bezárása előtt az egyik legnépszerűbb és látogatottabb időszak kiállítása volt a hagyományos vándoriparosok etnográfijával foglalkozó *Megvetés és önbecsülés* című tárlat.¹¹ A roma közösség identitáserősítő és egyben gazdasági erőforrásként is felhasználható tudáskincsébe tartozó hagyományos iparok újrafelfedezése természetesen nem csodafegyver – viszont a szlovák drótosok hagyományai bemutatásának tanulságaira ügyelve nyilvánvalóan pozitív elemként értékelhető a magyarországi cigányság kultúrájának értékelésével összefüggésben.

10 Szulovszky 2005. 466. Célszerű elemezni a Mesterségem címere – a használható hagyomány. A népi kézművesség stratégiája I. címmel összeállított anyagot. http://hoi.hu/sites/default/files/mestersegem_cimere1.pdf Utolsó letöltés: 2022. november 21.

11 Szuhay 2014.

9 Vö. Viga 2005. 170–171.

Olyannyira aktuálisnak ítéljük a Néprajzi Múzeumban a kézműves örökség tematikáját, hogy a 2024-ben megnyíló, minden korábbinál nagyobb alapterületen és kiállított tárgyszámmal készülő új gyűjteményi állandó tárlaton is hangsúlyos lesz a szerepe. A tárlat hangsúlyos záró egységeként foglalkozunk az örökség témával, mint a 21. századi társadalmak számára kiemelten fontos kulturális elemmel. A legnagyobb alapterületű kiállítási egység a magyar népművészetet tárgyaló tematika, melyben az előadásom elején is említett Tüdős Klára munkássága is kiemelt szerepet tölt be. S a kiállítás korábbi egységeiben is számos, a magyar kézművesség kiemelkedő értékét képviselő és múzeumunk gyűjteményének féltett kincseként értékelhető műtárgy is megjelenik. Bízom abban, hogy az a figyelem, amely a Néprajzi Múzeum új épületének megnyitásával vagy a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum erdélyi épületegyüttesének új kiállításával kapcsolatban erőteljesen megélnékült, érdemi segítséget kínál a kézműves örökség újrafelfedezését küldetésükként vállalóknak. Ezt a segítséget, ezt a hiteles tudásbázist és kimeríthetetlen gyűjteményi háttérrel kínáljuk az etnográfia oldaláról a partnereink számára!

Irodalom

- Andrásfalvy Bertalan (2006). Népi kultúra és közművelődés. *Ethnographia* 117. 1. sz. 1–16.
- Andrásfalvy Bertalan (2010). *A magyarságkép torzulásai a világban és bennünk*. Balaton Akadémia. Keszthely.
- Bellon Tibor – Fügedi Márta – Szilágyi Miklós (szerk.) (1998). *Tárgyalkotó népművészet*. Planétás. Budapest.
- Gráfik Imre (2006). Kézműves hagyomány és tárgykultúra. *Ethnographia*, 117. 4. sz. 229–250.
- Kósa László (1984). *Hagyomány és közösség. Magyar népi kultúra és társadalom*. Kozmosz Könyvek. Budapest.
- Lukács László (2004). *A néprajzi látásmód az ezredfordulón*. Szent István Király Múzeum. Székesfehérvár.
- Szilágyi Miklós (2008). A hagyományos kézművesség újrafelfedezése és továbbélése. Rálátás – Zsákai helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató, IX. 1. sz. 24–27.

Szuhay Péter (2014). *Megvetés és önbecsülés. Igaz történet Üstfoltozóról, Drótostótról, Teknőscigányról*. Kiállítási vezető Néprajzi Múzeum. Budapest.

Szulovszky János (szerk.) (2005). *A magyar kézművesipar története*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara. Budapest.

Viga Gyula (2005). Néhány megjegyzés néprajzi muzeológiánkhoz. In: Selmeczi Kovács Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*, 170–175. Veszprém.

Összefoglaló

Az előadás a kézművesség identitáserősítő szerepének jelentőségére hívja föl a figyelmet. Összefoglalja a kézművesség örökségi értékeinek kutatásában, őrzésében és közreadásában működő aktorokat, kiemelve a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek jelentőségét.

Summary

This presentation highlights the importance of the role of handicrafts in reinforcing identity. It introduces some of the actors engaged in the research and preservation of items of heritage value and in publishing such research, with an emphasis on the significance of the collections held by the Museum of Ethnography.

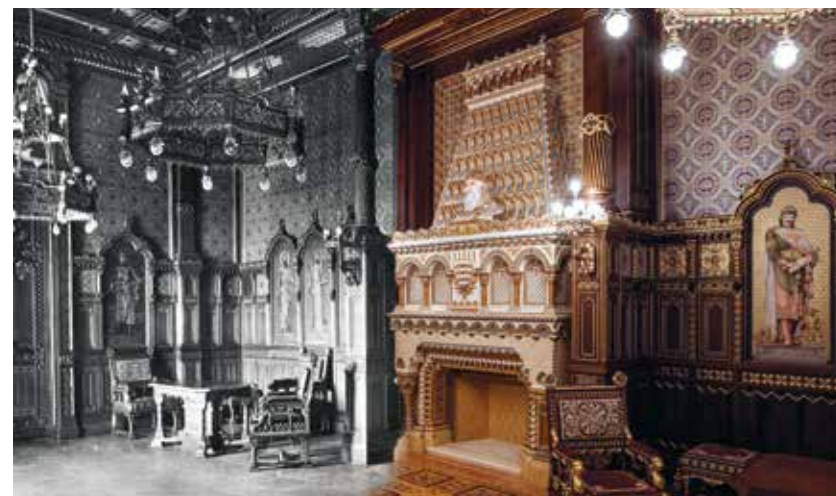
A SZENT ISTVÁN-TEREM

FINTA SÁNDOR

A Szent István-terem

A Nemzeti Hauszmann Program keretében valósult meg a Budavári Palota déli összekötő szárnyának, valamint az abban található Szent István-teremnek a rekonstrukciója.

A legendás helyiség újraalkotása a Várkapitányság emblemikus fejlesztése, amely lakmuspapírként szolgálhat a Budavári Palota teljes rekonstrukciójához. A Hauszmann Alajos tervei alapján készült történelmi díszterem a múlt századforduló magyar iparművészetének gyöngyszeme volt, amely az eredeti tervek, részletek és archív felvételek alapján születhetett újra. A Szent István-terem mint új kulturális és turisztikai látványosság 2021. augusztus 20-tól látogatható. Alig egy év alatt több mint százezren tekintették meg, azóta is töretlen a népszerűsége.

1. kép | A 2021-ben újjászületett Szent István-terem minden részletében hű az 1902-ben átadott remekműhöz / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

A kezdetek és a pusztulás

Ferenc József uralkodása idején, az 1890-es évek közepére világossá vált, hogy a Budavári Királyi Palota egyedüli nagy díszterme, a trónterem nem bizonyul elegendőnek az udvari igények kiszolgálásához, így újabb reprezentációs helyiségek kialakítására volt szükség. Zsolnay Vilmos 1897-ben egy az uralkodónak címzett felségfolyamodványában kezdeményezte egy teljes egészében majolikával díszített terem létrehozását az újjáépülő Királyi Palotában. A terem tervezését Hauszmann Alajos, a Királyi Palota főépítész felügyelte. Hauszmann továbbgondolva Zsolnay indítványát, néhány hónapon belül kidolgozta a palotában elhelyezett történelmi dísztermek teljes koncepcióját. Fontosnak tartotta, hogy a helyiségekben a korszak valamenyny mestersége és felhasznált anyaga bemutatkozhasson.

A következő hét évben megépült a barokk stílusú Habsburg-terem a kupola alatti térben, a reneszánsz stílust követő Hunyadi-terem a krisztinavárosi szárnyban és a neoromán stílusú Szent István-terem a déli összekötő szárnyban, dicsőítve a magyar állam megalapítását és 900 éves fennállását.

A három történelmi díszterem közül elsőként a Szent István-terem készült el, hiszen az uralkodó kívánsága volt, hogy berendezését az 1900. évi párizsi világkiállításon bemutassák. Az alkotás egyöntetű nemzetközi sikert aratott, az alkotókat és a tervezőt is nagydíjjal, arany-, ezüst- és bronzéremmel jutalmazták.

Az 1902-ben megnyitott és mintegy négy évtizedig fennálló Szent István-terem minden műfajban a századfordulós magyar iparművészet csúcsteljesítményét képviselte. A terem és környezete a második világháborús ostrom során elpusztult, és a háborút követően nem állították helyre, erre kísérlet sem volt. Lerombolásának pontos történetét nem ismerjük, feltehetőleg az ingóságok egy része még időben kikerülhetett a teremből, ami megmaradt, az az ellenőrizetlen és dokumentálatlan bontási munkálatok során veszett el.

Az újjáépítés

A helyreállítás tervezése a 2010-es években indult a déli összekötő szárny és a Szent István-terem megmaradt emlékeinek tudományos kutatásával és elemzésével. A műemléki beruházások megvalósítása előtt alapos adatgyűjtésre, történelmi kutatásra és műemléki dokumentáció összeállítására van szükség, hogy a lehető legszélesebb körű információkkal rendelkezünk. Ez a folyamat hosszú évekig is eltarthat, ahogyan a Szent-István terem esetében is történt. Mielőtt bármilyen fejlesztésre vagy részletkivitelezésre sor kerülne, alaposan átvizsgáljuk a szakági kivitelezőktől kért mintafelületeket, amelyeket egy komoly bírálóbizottság is értékeli. A déli összekötő szárny tekintetében voltak tervtöredékek, amelyek segítették a munkánkat, de mivel azok nem a megvalósult állapotot tükrözték, így kulcsfontosságú tervek hiányában mindent újra kellett tervezni.

Az eredetivel való tökéletes egyezés komoly kihívásnak bizonyult, hiszen kevés hiteles támpont állt rendelkezésünkre. A tervtöredékek, a Zsolnay termékekről maradt próbaégetések és másodpéldányok, az archív fekete-fehér fotók nagyban hozzájárultak a hiteles rekonstrukcióhoz, de az újralkotáshoz egy budapesti épület, a Groedel-villa díszszobájának berendezése is nélkülözhetetlen volt. Groedel Ármin, a dualizmus korának dúsgazdag fakereskedője – a Zsolnay kerámiák kivételével – a Szent István-terem motívumainak felhasználásával építtette meg az egyik díszszobáját, ráadásul a berendezést is az eredeti alkotóktól rendelte meg. Az itt található, eredetivel megegyező motívumú parketta szolgált „térképként” a díszes terem és részletei pontos méreteinek, arányainak megállapításához.

A parketta megtervezése után „visszafejthetők” voltak a falak, majd ezek megtervezése után lehetett a bútorok helyzeteire, a bútorok méretéből pedig a kárpitokra és függönyökre következtetni.

Hauszmann a méreteit tekintve sokkal inkább egy szobába, mint terembe álmodta bele a számos iparművészeti ág legjobb szakemberei által létrehozott enteriőrt. A mintegy 70 négyzetméteres területen jól érzékelhető a részletek finomsága és gazdagsága, a színek harmóniája. A Várkapitányság többi fejlesztéséhez hasonlóan a Szent István-terem tekintetében is az volt a célunk, hogy azt eredeti formájában építsük vissza, így minden tárgynak tökéletesen, megszólalásig hasonlítania kellett az eredetihez. A feladat teljesítéséhez húsz szakma közel kétszáz szakemberének legjobb tudására és tapasztalására támaszkodtunk.

talatára volt szükség. A kivitelezés 2015 őszén kezdődött, és hat évig, 2021 nyaráig tartott. Megrendelői szempontból nem tipikus feladat volt, hiszen a Várkapitányság nem egy összefogó generálkivitelezői szerződést, hanem szakáganként külön szerződéseket kötött. Így különböző vállalkozók feleltek a fa-, fém-, textil-, üveg- és kerámiamunkák kivitelezéséért. Rendkívül összehangolt csapatmunkára volt szükség ahhoz, hogy végül egésszé állhasson össze a számos műhelyben megszületett különleges alkotás.

Ötvös- és fémmunkák

A három különleges bronzcsillár és a négy falikar eredetije Kissling Rudolf gyárában készült, de a rekonstrukció során három gyártó bevonására is szükség volt. Az egyik felelt az üvegért és a drágakövekért, a másik a fémelemekért, a harmadik pedig az egyedi gyártású, úgynevezett Szent István-izzókért.

A csillárok és függönyök nemzeti színű üveg és féldrágakő díszítőelemeinek elkészítéséhez a mester a gyémántcsiszolás technikáját alkalmazta, így azok küllemükben felveszik a versenyt a gyémántokkal.

Az izzókat teljes mértékben egyedileg, az archív fotók alapján terveztük újra, az egykorival megegyező formában, de a mai kor követelményeinek megfelelően, nagy és szabályozható fényerővel. A lámpák fényárama így kétszeresére nőtt, tizedannyi fogyasztással és ötvenszeres élettartammal. A hagyományos lámpagyártás gépeinek és elemeinek használata mellett a jellegzetes búracsőcsot egyenként, kézi művelet során he-

2. kép | Az újjászületett csillár több mint száz különböző elemből épül fel / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

lyezték rá a szakemberek az izzóra. A bronzmunkák előállításán összesen nyolc öntőmester dolgozott, a századfordulón használt eljárások szerint. Kiváló minőségű faszobrászokra volt szükség a makettek elkészítéséhez, amelyek segítségével aztán a gipszmintázás, majd a bronzöntés megvalósulhatott.

Textilmunkák

A Szent István-terem kárpitjainak rekonstrukcióját európai együttműködés révén sikerült megvalósítani.

A falkárpit selyembrokát 22 karátos aranyszállal, géppel szőtt szövete annyira bonyolult szerkezetű, hogy annak sikeres újraalkotására csak néhány olasz, francia és német manufaktúra szakemberei voltak képesek hosszú kísérletezés után. A rámarra feszített falkárpit esetében nagyon fontos volt, hogy méret pontos és tartós legyen. Annak érdekében, hogy a felhasználás helyszínén se veszítsen feszességéből, már a kialakítása során olyan hőmérsékleten és páratartalommal szabták és varrták, mint amilyen körülményeket a teremben terveztünk.

3. kép | Az újjászületett függönyrendszer igazi európai kooperációban készült / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

A függönykompozíció valamennyi darabja tiszta hernyóselyemből készült. A textilek gépi szövésű anyagát egy elzászi üzem alkotta meg, a hat darab selyembársony rátétfüggőnyt egy Lyon közeli szövő készíttette egy 150 éves kézi szövőszéken. Aranyszállal történő kézi hímzését berlini textilrestaurátorok végezték, mely munkára mintegy harmincezer munkaórát fordítottak. A bojtokat és a paszományokat egy müncheni szakértő alkotta meg.

A szalongarnitúra bordó, gépi szövésű selyembársony huzatait szintén berlini textilrestaurátorok hímezték ki 22 karátos aranyszállal.

4. kép | Az Árpád-házi királyokat és szenteket ábrázoló festmények elkészítése három évig tartott / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

A Zsolnay elemek

A Zsolnay elemek elkészítéséhez megfelelő alapot adtak a Zsolnay-gyár megőrzött próbaégetési és másodpéldányai, források tekintetében így ezeknél a munkálatoknál állt a legtöbb a rendelkezésünkre. A feladat ugyanakkor komoly kihívást jelentett. Új technológiát kellett kidolgozni, amely a korszerű festékekkel és más anyagokkal képes előállítani az elődök alkotásait.

A kandalló minden egyes eleme manufakturális jelleggel készült: a 2,8 méter széles és 4,7 méter magas szerkezetet 630 elemből kellett felépíteni.

Az Árpád-házi királyokat és szenteket ábrázoló, pirogránit táblákra felvitt képek elkészítése három évig tartott. A pauszpapírt felváltotta a projektor, de a munka érdemi része éppúgy kézzel készült, mint bő egy évszázaddal ezelőtt, és a Zsolnay-gyár két festő kollégája mellett egy fiatal festőművész is segítette a munkát. Nagyszámú próbaégetéssel kellett kikísérletezni, hogy a nyers állapotban nagyon hasonló színű mázak az égetés után a megfelelő színárnyalatban tündökljenek. Minden egyes szín felvitele után kiégették a táblákat – átlagosan nyolc-tíz alkalommal –, hiszen az azokra felvitt mázak, csakúgy, mint az aranyozás, különböző hőfokon nyerték el végső szilárdságukat. Szintén a Zsolnay-gyár remekei a falburkolat és a kazettás famennyezet majolikabetétjei.

Famunkák

A teremben a különböző felhasznált anyagok közül a legnagyobb mértékben a fa fordul elő. Megtalálható a mennyezeten, a padlózatán, az oldalfalon, illetve a teremben elhelyezett bútorok is fából készültek.

Az intarziás parketta rekonstrukcióját nagyban segítette a Groedel-villában található, ugyanolyan fából – tölgy-, mahagóni- és amerikai fekete diófából – készült parketta. Speciális felületkezelése sokáig védeni fog a mechanikai behatásoktól.

A diófából készült falburkolat és bútorok korhű rekonstrukciójához a fafaragó-művéség újjáélesztésére volt szükség. Hosszú keresés után találtunk rá két idős, a szakmájukat hatvan éve gyakorló faszobrászmesterre, akik a mintadarabok elkészítésében segítettek.

A teremben az arany a leghangúlyosabb szín, amely a fekete-fehér fotókon nehezen volt érzékelhető, így a logika, illetve az alkotó, Hauszmann szemléletmódját elsajátítva lehetett következtetni az aranyozandó felületekre. A fafelületek aranyozását egy három generáció óta bútorok restaurálásával foglalkozó marosvásárhelyi cég készítette. A hajszálnál is vékonyabb, 23 karátos aranylapokat párnán kellett megfelelő méretűre vágni, mivel hozzátapadnak a bőrhöz, majd ecset segítségével vitték fel az aranyozandó felületekre.

A Budavári Palota első, korhűen újraalkotott történelmi díszterme megnyitása óta töretlenül népszerű a látogatók körében. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Szent István-terem újjászületésével 120 éve nem gyakorolt mesterségeket támasztottunk fel. A kortárs mestereknek ismételen fel kellett fedezni a régi eljárásokat bizonyos felületek, szerkezetek újraalkotása során, újrataposva a régi utakat. Ez a sikeres rekonstrukció is világosan mutatja, hogy óriási szükség van azokra a mesterségekre, amelyek korszakokon átívelve mesterről tanítványra szállnak, hiszen az emberi kéz finom munkáját semmilyen technológia nem pótolhatja. Az elméleti és a gyakorlati

5. kép | A kandalló elkészítése a szükséges kísérletekkel egy évig tartott. Egyes részei nyolc-tíz festési és égetési fázison is átesetek az aranyozási munkák előtt / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

6. kép | A képen a Szent István-terem intarziás parkettája már a helyén, de a munkálatok java még hátravolt / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

képzés is kiemelten fontos a fiatalok számára, hiszen a gyakorlati végeredmény megszületéséhez nélkülözhetetlen az építészeti és művészettörténeti tudás is. Végül álljon itt Hauszmann Alajostól egy idézet, amely megmutatja, hogy a mesternek mit jelentettek a munkában részt vevő szakemberek:

„A tervező-építész legfőbb gondjai közé tartozik, hogy ki fogja tervét végrehajtani. [...] kik lesznek azok az iparosok, akik megértik eszméjét, és nem csak a vállalkozó szempontjából ítélik meg a munkát, hanem belemélyedve annak lényegébe, örömmel és szeretettel végzik a reájuk bízott részt.”

7. kép | A 3D- és a CNC-technológiával történő megmunkálást követően a faragás utolsó, legnagyobb odafigyelést igénylő munkafázisai kézzel készültek / Várkapitányság, fotó: Kárász Karolina

Összefoglalás

1902-ben adták át a Budavári Palota díszes szobáját, a Szent István-termet, amely Hauszmann Alajos tervei alapján készült. Az uralkodó, Ferenc József elismerését is elnyerő díszes helyiség a második világháború bombázásaiban és a hetekig tartó tűzvészben jelentős károkat szenvedett. A Nemzeti Hauszmann Program keretein belül a Várkapitányság korhűen rekonstruálta a mester egykori munkáját, a magyar iparművészet egyik legfontosabb alkotását. Belső elrendezése, anyaghasználata, díszítése és bútorzata mindenben az eredeti, hauszmanni tervet követi. A tanulmány ennek az újjászületésnek a részleteit és kihívásait osztja meg az olvasóval.

Summary

Fully completed in 1902, the Saint Stephen Room was a decorative chamber inside the Buda Palace built based on designs by Alajos Hauszmann. The ornate room, which also gained the recognition of the monarch, Franz Joseph, suffered considerable damage in the bombings of the Second World War and the weeks-long fire that ensued. As part of the National Hauszmann Programme, the Castle Headquarters has faithfully reconstructed the master's destroyed work, one of the most important examples of Hungarian applied art. Its interior layout, use of materials, decoration and furniture follows Hauszmann's original plan in all respects. This study shares with the reader the details and challenges of this rebirth.

KŐFARAGÓ-MESTERSÉG
A KÖZÉPKORBAN

BUZÁS GERGELY

Kőfaragó-mesterség a középkorban

Míg az ókori nagy mediterrán kultúrák, az egyiptomi, görög és római monumentális építészete alapvetően faragottkő-építészet volt, a 4–5. századi késő római építészetben – különösen a birodalom európai területein – egyre nagyobb szerepet kaptak a kőműves szerkezetek, a faragottkő elemek pedig inkább dekoratív szerepre szorultak vissza. Míg a levantei régióban a faragottkő-építészet tovább virágzott a kora középkorban is, Európában egészen a 11–12. századig a kőműves-építészet maradt a meghatározó. Itt az építészeti tagozatokhoz felhasznált kőfaragványok sokáig alapvetően újrahasznosított antik építészeti elemek: oszlopok, párkányok voltak, vagy ezek jobb-rosszabb minőségű másolatai. Az építkezések szakmai vezetéséért nem a kőfaragók feladata volt, ők mindössze a munkálatokban részt vevő számos mesterember – kőművesek, ácsok, kovácsok, üvegkészítők stb. – közül az egyik csoportot képviselték. A mesterembereknek nem volt rálátásuk a teljes építkezésre, csak egy-egy részfeladatot kellett saját tudásuk szerint megoldaniuk. Az építkezések irányítása nem is ezeknek a mestereknek a feladata volt, hanem a megrendelő által kinevezett, alapvetően az építkezés adminisztratív és pénzügyi irányítását végző tisztviselőé. Ő határozott olyan alapvetően szakmai kérdésekben is, mint az épület elrendezése, alaprajza, méretei. Ezt tükrözi a Szent Gallen-i apátság újjáépítéséhez 830 körül készített tervrajz is, amelyet Heito reichenau-i apát rajzolt meg Gosbert Szent Gallen-i apát számára. A terv egy részletes, méretezéssel ellátott alaprajz az egész építeni szándékozott kolostorról. Egy ilyen alaprajz minden bizonnyal elegendő is volt egy 9. századi monostor felépítéséhez.

A 11. század második felében azonban jelentős változások indultak, amelyek egy évszázad alatt gyökeresen átformálták Európa építészetét. A reprezentatív épületek egyre bonyolultabb szerkezetűekké váltak, és egyre több, egyre fontosabb szerepű faragottkő-építészeti szerkezetet alkal-

maztak, ami nélkülözhetlenné tette műszaki tervek készítését és gyakorlati ismeretekkel rendelkező kézművesek bevonását a munkálatok irányításába. Ez a fejlődés a 12–13. században, a gótikában érte el a csúcspontját: a statika határait feszegető, igen összetett boltozatszerkezetek, nagy méretű belső terek, hatalmas ablakfelületek már csakis részletes tervrajzok alapján előre kifaragott köelemekből voltak megépíthetők. A tervek megrajzolásához és megvalósításához szakmai tapasztalatokra és alapvető geometriai ismeretekre egyaránt szükség volt. Ugyanakkor ezeknek az épületeknek a létrehozása minden korábbi építkezésnél hatalmasabb költségekkel járt, ami tetemesen megnövelte az adminisztrációs feladatokat is. Így az építési szervezet is megnövekedett, és az irányítása is kettévált: a megrendelő által kinevezett tisztviselő, a *rector* felügyelete alatt két csoport jött létre: az egyik a munkák gazdasági ügyintézését végző iroda volt, amelynek az élén a *sollicitator* állt, alá beosztva pedig jegyzők, segédjegyzők végezték a kifizetéseket, készítették az elszámolásokat, az iroda működését pedig műhelysegédek segítették. Az építőműhely másik része a műszaki feladatok ellátását végezte. Ennek élén az *építőmester* állt. Ő egy magasan képzett, komoly szakmai gyakorlattal rendelkező kőfaragó volt, de az ő irányítása alá tartoztak az építkezésen dolgozó egyéb mesterek is: kőművesek, kőtörők, ácsok, kovácsok. Az egyes szakmai csoportok élén pallérok álltak – a kőfaragók pallérja maga az építőmester volt. Ezekben a csoportokban szigorú hierarchia szerint dolgoztak mesterek, legények és inasok. Az építőműhelyt a neki helyet adó kőfaragó-műhely épületéről általában páholynak nevezzük. E páholynak szervezetére és működésére kiváló betekintést engednek a fennmaradt építési számadáskönyvek. Ilyenek fennmaradtak a prágai Szent Vitus-katedrális 1372–1378 közötti, a bécsi Szt. István-templom 1404–1430 közötti építkezéseiről. A középkori Magyarország területéről a pozsonyi vár 1434-es és az eperjesi Szent Miklós-plébániatemplom 1502–1515 közötti munkálatairól ismertek.

A középkor közvélekedése a szellemi munkát magasabb rendűnek ítélte a fizikai munkánál, és egyedül ezt tartotta szabad emberhez méltónak. Az építőmester előkelősége is a szellemi tevékenységből, a geometria tudományában való jártasságot feltételező tervekészítés képességéből eredt. Ugyanis a geometria már nem az *artes mechanicae*, hanem az *artes liberales*, tehát a szabad művészetek közé tartozott. Az építőmester tehát joggal volt büszke tudása és tehetsége által elért társadalmi státuszára. Ahol

lehetett, hangsúlyozták is: Villard de Honnecourt picardiai építész – aki a 13. század első negyedében nemcsak hazáját járta be, de még a messzi Magyar Királyságba is eljutott – egy máig fennmaradt vázlatkönyvbe örökítette meg azokat az épületeket, épületrészleteket, építészeti terveket, szobrokat, képeket, amelyeket látott. Egy templomszentély alaprajza alatt a következő megjegyzését tette:

„*Istud bresbiteriu(m) invent(un)t Ulardus d(e) Hunecort (et) Petrus de Corbeia, i(n)t(er) disputando.*” Azaz: „Ezt a szentélyt Villard de Honnecourt és Petrus de Corbie egymást közt megvitatta találta ki.”

Ebben a szövegben az „*inter disputando*” kifejezés a legkülönösebb, ugyanis ez egy egyetemi szakkifejezés, a tudomány művelésének legfőbb eszközét, a disputációt használja az építészet tervezési folyamata egyik elemének leírására. Pierre de Montreuil-nek, a Saint-Denis-apátság 1267-ben elhunyt építőmesterének sírfelirata még egyértelműbben fogalmaz:

„*vivens doctor latomorum, Musterolo natus, iacet hic Petrus tumulatus.*”

Petrus egyenesen a kőfaragók doktorának nevezi, azaz egy nyilvánvalóan egyetemi címmel illeti őt. Hugues Libergier, a reimsi Saint-Noicaise-apátság 1263-ban elhunyt építőmesterének sírkövén a halott mester az apátsági templom makettjét tartja a kezében, ahogyan ez az építető megrendelők ábrázolásánál volt szokás, körülötte pedig mesterségének eszközei között kizárólag a tervezéshez használt tárgyakat: mérővesszőt, körzőt és derékszöveget látunk.

Egy-egy nagy templom, vár vagy palota felépítése ugyan gyakran hosszan elhúzódó, de mégis egyszeri munka volt. Az építőműhely pedig addig állhatott fenn, amíg a munka tartott. Ha elfogyott a megrendelő pénze vagy lelkesedése, illetve ha elkészült az épület, a műhely felbomlott, és tagjai új megrendeléseket kerestek más városokban. Ezért az építési szervezetek nem öltöttek olyan állandó kereteket, mint a városok kisebb mesterségeit tömörítő céhek. Az uralkodói építkezések azonban általában elég nagy volumenűek és elég nagyszámúak voltak ahhoz, hogy állandó megélhetést nyújtsanak egy-egy építőmesternek. A 13–14. században az erős európai monarchiákban találkozunk ilyen királyi építőmesterekkel, akik amellett, hogy az ural-

kodó építkezéseit irányították – egyszerre akár többet is –, nemesi címekhez és hivatalokhoz is hozzájuthattak. Ilyen volt a savoyai származású Jacques de Saint-Georges (kb. 1230–1309), aki előbb II. Péter savoyai gróf építőmestere lett, de igazi hírnévre I. Edward angol király szolgálatában tett szert mint királyi építőmester, a walesi királyi várak építésével. Jutalmul 1290–1293 között az általa emelt Harlech várának várnagyi címét is elnyerte.

Hasonló karriert futott be néhány évtizeddel később a magyar királyi udvarban János királyi építőmester, aki István herceg udvarában kezdte karrierjét az 1340-es években. 1352-ben már a herceg bizalmasa volt, majd István 1354-ben bekövetkezett halála után bátyja, I. Lajos szolgálatába állt, és királyi építőmesterként olyan építkezéseket vezetett, mint a visegrádi királyi palota, a diósgyőri és a zólyomi vár. 1358-ban Visegrád városbírójává választották, majd 1365-ben I. Lajos király hűségéért és a mechanikai művészetekben való jártasságáért, amelyet királyi kőházak építésén bizonyított, egy értékes budai házzal jutalmazta meg.

A gótika korának legnevezetesebb királyi építőmestere Peter Parler, V. Károly császár építőmestere volt. A kölni eredetű, Schwabisch Gmünd-i kőfaragó-dinasztiából származó Péter mestert Károly császár 1356-ban hívta el Prágába, hogy átvegye a nem sokkal korábban elhunyt Arrasi Mátyás mester helyét a nemrég megkezdett Szent Vitus-székesegyház építőműhelyének élén. Ezt a munkát 1399-ben bekövetkezett haláláig folytatta, de közben még számos más királyi megbízást is kapott, mint a karlsteini vár, a prágai Károly híd, illetve a Kutna Hora-i és a kolini plébániatemplomok stb. építését. Tanítványai és gyermekei számos közép-európai építkezésre eljutottak – így Magyarországra is –, és működésük a 15. század második feléig meghatározta a térség építőművészetét.

Ezeket a királyi építkezéseket azonban csak a királyi építőmester személye kötötte össze, maguk az építőműhelyek mindig egyediak voltak, és egy-egy alkalomra jöttek létre, már csak azért is, mert a legtöbb ilyen építkezés egymással párhuzamosan folyt.

Egyedül a nagyvárosok teremtettek lehetőséget arra, hogy egy építőműhely hosszú távon folyamatosan fennmaradjon, ott ugyanis kis helyen gyakorlatilag állandó építési tevékenység folyhatott. Ezért elsőként egy ilyen nagyváros, London kőfaragói alakítottak meg egy céhszerű szakmai szervezetet, amelynek szabályzatát a város legnevesebb kőfaragóinak tanácsára a polgármester állította ki 1356-ban.

Német területen nem volt Londonhoz fogható nagyváros, így itt csak egy évszázaddal később, és nem városi, hanem területi alapon indult meg a kőfaragók szakmai szerveződése. A 15. századra a nagy, több évszázadon át elhúzódó templomépítkezések itt is kvázi állandó páholyokat eredményeztek. Ezek a páholyok érdekelték voltak a folyamatos és megbízható minőségű szakemberképzésben, és ezáltal az egymással való együttműködésben.

A Német-római Birodalom nagyobb építőműhelyeinek képviselői, összesen 19 mester és 21 legény, 1459-ben Regensburgban gyűltek össze, és fogalmaztak meg egy szabályzatot. Ebben a későbbi vitás ügyek rendezése érdekében négy főpáholyt jelöltek ki: Strassburg, Bécs, Bern és Köln nagy templomainak építőműhelyeit. Ezek közül végső döntőbíróként a strassburgi páholy emelkedett ki, a többi kisebb páholy pedig a főpáholyok alá volt rendelve, így pl. a Duna-vidék és Magyarország összes építőműhelye Bécs alá.

1462-ben a regensburgi gyűlésről elmaradt szász kőfaragók Torgauban gyűltek össze, és Szászföld főpáholyául Magdeburgot jelölték meg. 1464-ben Speyerben került sor újabb gyűlésre, 1518-ban pedig négy újabb szász páholyt választottak az annabergi gyűlésen: Drezdát, Lipcsét, Meissent és Annaberget. Az építőpáholyok szerveződésére a császár is felfigyelt, és 1498-ban I. Miksa megerősítő oklevelet adott ki a német kőfaragók szerveződése számára. Ez a páholyrendszer a 18. századig fennmaradt, befolyásukat először egy 1707-es császári rendelet korlátozta, majd 1731-ben VI. Károly végleg betiltotta a működésüket.

A páholyrendszerek fő célja a szakmai oktatás monopolizálása, egységesítése és ezzel minőségének biztosítása volt. Ez az oktatási rendszer a többi céhes-kézműves oktatáshoz hasonló, de annál szigorúbb volt. Az építőműhelybe bekerülő tanonc inasként 5-7 éves munka és tanulás után vált legénynyé, amit az fejezett ki, hogy a páholy mestertől kőfaragójelet kapott. Ez a jel egy egyszerű vonalra, egy személyjel volt, amellyel saját munkáit jelezte, és ennek alapján számoltak is el a bérével. A kőfaragólegényt a legtöbb nyelvben „vándor”-nak titulálták, ugyanis a kőfaragójele megkapása után egy-két éves vándorútra indult, hogy más műhelyeket és mestereket is megismerjen. Ha elég tehetséges volt, ennek során tanulhatta meg a szobrászat és a tervezés alapjait. Amennyiben ezekben jól teljesített, pallér lehetett belőle. A legjobb pallérok közül kerültek aztán ki a páholy mesterek, őket azonban már nem a szakmai közösség, hanem a megrendelők választották ki.

A hosszú ideig fennálló páholyok legfőbb értéke a nemzedékről nemzedékre átadott tudás volt, ami főleg a tervrajzokban testesült meg. Az egyes páholyok komoly tervrajzgyűjteményeket őriztek és gyarapítottak. A tanulók ezeket a rajzokat másolva tanulhatták meg a tervezés tudományát. Néhány ilyen páholy tervanyaga szerencsésen fennmaradt. A legnagyobb közülük a bécsi gyűjtemény, de hasonló jelentőségű a stassburgi is. Máshonnan csak néhány fontos rajz maradt fenn, mint pl. Ulmból és Kölnből. A páholyokban nemcsak rajzok, de építészeti makettek is készültek. Ezek legnagyobb gyűjteményét a firenzei dóm építőműhelye őrzi.

A középkori kőfaragó-mesterség talán legjelentősebb forrásai a 15–16. században készített úgynevezett fiálekönyvek, amelyek a gótikus tervezési gyakorlat szemléletes képviselői. A legkorábbi és legfontosabb Matthäus Roritzer regensburgi páholymester 1486-ban kinyomtatott, *Das Büchlein von der fialen Gerechtigkeitt* című műve. Szintén ő adta ki 1487–1488-ban a *Geometria Deutsch* című könyvecskét, mely a kőfaragók által használt geometriára világít rá. Hanns Schmuttermayr *Fialenbüchleine* 1488-ban jelent meg. Lorenz Lechler nem a nyilvánosságnak, hanem csupán saját fiának szánta 1516-ban írott könyvét, a *Underweissungen und Lehrungen für seiner Sobnt*.

A 18. században felszámolt gótikus páholyok hagyománya csak a romantika korában, a 19. században éledt újjá. Ebben döntő szerepe volt a kölni dóm eredeti tervrajzai megtalálása után elkezdett újjáépítésének 1842–1880 között. Hasonló jelentőségű volt Angliában a Westminster-palota, azaz a londoni parlament 1835–1857 között folyó újjáépítése, Charles Barry neogótikus tervei szerint. Franciaországban Eugén Viollet-le-Duc (1814–1879) munkássága élesztette fel a nagy francia forradalom során pusztulásra ítélt középkori épületeket. Monumentális műve, a „*Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI au XVI siècle*” (1854–1868) óriási ismeretanyagot gyűjtött össze és tett közzé a középkor építészeteről. Viollet-le-Duc volt a példaképe a magyar műemlékvédelem megteremtőjének, Henszlmann Imrének is, aki régészként a magyar középkor számos kiemelkedő emlékét tárta fel az 1860-as évektől. Az 1872-ben megszülető Műemlékek Országos Bizottsága sokat tett a középkori kőfaragó-hagyomány újjáélesztése érdekében.

Az 1920-as években a megszülető modernizmus ellenségesen tekintett erre a középkori kézműves hagyományra, de a 20. század két világháború-

jának pusztításai mégis fenntartották a 19. században újjászületett építőműhelyeket, amelyek Európa nagy részén ma is virágoznak a hivatásos műemlékvédelem védőszárnyai alatt.

Magyarországon ennek a 19. században újjáélesztett középkori kőfaragó-hagyománynak a képviselője és a második világháború utáni magyar műemlékvédelem legelismertebb alakja Szakál Ernő kőszobrász restaurátor volt, akinek leghíresebb művei a visegrádi királyi palotához kötődnek. A magyar műemlékvédelem azonban a második évezredben más utat választott. Lassan vagy teljesen leálltak a nagy középkori műemlékek restaurálási munkái, vagy modernista, illetve posztmodern stílusban és eszközökkel folyó átépítések vették át a helyüket, így ma hazánkban a középkori kőfaragó-hagyományt újabb kihalás fenyegeti.

A középkori kőfaragóműhelyek nagy építkezéseken jöttek létre, ezek az építkezések éltették és fejlesztették évszázadokon át, nemzedékről nemzedékre azt a szakmai tudást, amely Európa legnagyobb szerűbb építészeti csodáit alkotta meg. Amint ezek az építkezések leálltak, és a műhelyek feloszlottak, ez a szakmai tudás is elenyészett. A 19. század óta eltelt újabb évszázadok alatt Európában – így hazánkban is – a műemlékvédelem révén sikerült ezt a tudást újjáélesztetni. Nagy a felelősségünk abban, hogy életben tartjuk-e, vagy hagyjuk újra veszendőbe menni.

Irodalom

Buzás Gergely – Orosz Krisztina (szerk.) (2010). *A visegrádi királyi palota*. Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeum. Budapest.

Colombiers, Pierre du (1973). *Les chantiers des cathédrales*. Librairie Droz.
Geyer, Marie-Jeanne (szerk.) (1989). *Les batisseurs des cathedrales gothiques*. Strasbourg.

Heideloff, Carl Alexander von (1844). *Die baubütte des Mittelalter in Deutschland*. Nürnberg.

Koepf, Hans (1969). *Die gotischen Planrisse der Wiener Sammlungen (Studien zur Oesterreichischen Kunstgeschichte, Vol. IV.)* Hermann Böhlau Nachf. Vienna, Cologne, Graz.

Panofsky, Erwin (1951). *Gothic Architecture and Scholasticism*. Latrobe.

Ržiha, Franz (1989). *Studien über Steinmetzzeichen*. Reprint Leipzig.

Sódor Alajos (1978). Mathes Roriczer 1486-ban megjelent fiatorony könyve. *Építés-Építészettudomány* 10. (1978/3–4.) 381–421.

Sódor Alajos (1981). Hans Schmuttermayer kései középkori fiatorony könyve. *Építés-Építészettudomány* 12. (1981/1–2.) 193–209.

Sódor Alajos (1982). Mathes Roriczer „Geometria Deutsch” és „Wimpergbüchlein” című könyveiről (1486–1490) *Építés-Építészettudomány* 14. (1982/3–4.) 373–405.

Swoboda, Karl M. (1943). *Peter Parler. Der Baukünstler und Bildhauer*. Schroll. Wien.

Szűcs Jenő (1958). *A középkori építészet munkaszervezetének kérdéséhez*. Budapest Régiségei 18.

Viollet-le-Duc, Eugène (1854–1868). *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI au XVI siècle*. B. Bance. Paris.

Összefoglaló

A kőfaragó mesterség Európában a román kor és a gótika nagy építkezéseiben kapott vezető szerepet az építőművészetben. A kőfaragók geometriai és tervezési tudásuk alapján az értelmiséghez sorolták magukat, ami kiemelkedő társadalmi státuszt biztosított számukra. A késő középkor jellegzetes építőszervezete az építőpáholy volt, ahol a gazdasági és az építőipari tevékenység önálló szervezeti kereteket kapott. A kőfaragók a többi iparág céhes szerveződésétől eltérő szakmai szervezeteket hoztak létre a késő középkorban. Ilyenek voltak a megrendelőhöz kötődő királyi építőmesterek irányítása alatt álló királyi építési szervezetek, és a területi alapon szerveződő kőfaragó-testvéreletek. Ez utóbbiak fő célja a minőségi szakmai képzés és a szakmai viták rendezésének jogi szabályozása volt. A többéves szakmai képzés az inas és legény fokozatokon át vezetett el a pallér és a mesteri cím megszerzéséhez. E szervezeteket csak a 18. században számolták fel, ami együtt járt a kőfaragás szerepének csökkenésével az építőiparban. A középkori kőfaragó hagyományok újjáélesztését a 19. század első felében a műemlékvédelem megszületése hozta el, és ma is ez tartja életben.

Summary

In Europe, the craft of stonemasonry took on a leading role in the architectural arts during the great building projects of the Romanesque and Gothic periods. Based on their knowledge of geometry and planning, stonemasons classified themselves among the intelligentsia, which afforded them prominent social status. In the late Middle Ages, stonemasons were typically organised into units called lodges, where economic and construction activities took place in independent organisational frameworks. The professional organisations the stonemasons formed at this time differed from the guild organisations of other trades. Examples of such were the royal construction organisations under the control of the royal master builders connected to whoever commissioned them, and the brotherhoods of stonemasons organised on a territorial basis. The main purpose of the latter was to provide quality professional training and to ensure legal regulation of the settlement of professional disputes. Years of professional training led stonemasons from the apprentice stage to journeyman, foreman and, eventually, the title of master. These organisations were abolished only in the 18th century, a development that was accompanied by the decline of the role of stonemasonry in the construction industry. Medieval stonemasonry traditions were revived in the first half of the 19th century as a result of the new trend of historic preservation, and they survive to this day.

HAUSZMANN ALAJOS
NAPLÓJA –

A kritikai kiadás szerkesztéséről

KARÁCSONY RITA

**Hauszmann Alajos naplója –
A kritikai kiadás szerkesztéséről**

Hauszmann Alajos (1847–1926) építész, műegyetemi tanár naplóját az 1997-es kiadásból¹ ismerjük, azonban ehhez az utóbbi években már csak könyvtárakban vagy nagy ritkán antikváriumokban lehetett hozzáférni. A 2022-es, újbóli megjelenés mindenekelőtt ezt a hiányt kívánta pótolni. A napló új változata ugyanakkor egyben kritikai kiadás is, hiszen szerkesztőként² arra törekedtünk, hogy a szöveget a lehetőségekhez mérten visszaállítsuk eredeti állapotába. A következőkben a szerkesztői koncepcióról, a munka során felmerülő problémákról és döntésekről szeretnénk beszélni, a végeredmény megítélésében pedig a leendő olvasókra számítunk.

Az építész önéletrajzi írásai és jelentőségük

Hauszmann a historizmus korszakának egyik legkiválóbb magyarországi építésze volt, aki olyan hatalmas megbízásokat nyert el pályája során, mint a Királyi Palota 1891–1905 közötti továbbépítése vagy a New York-palota megtervezése és művezetése. Nem mellesleg több mint négy évtizeden át vállalt vezető szerepet a Műegyetem építészosztályának életében, és közvetve vagy közvetlenül számos fiatal építész segítette a pályakezdésben. Mindezek ellenére naplója, amely a kollégákról és egykori tanítványokról is bőszéggel megemlékezik, csak a rendszerváltást követő évtizedben került nyilvánosságra, dédunokájának, dr. Seidl Ambrusnak köszönhetően. Kevés ehhez

1 Seidl Ambrus, dr. (szerk.): Hauszmann Alajos naplója – Építész a századfordulón, Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1997.

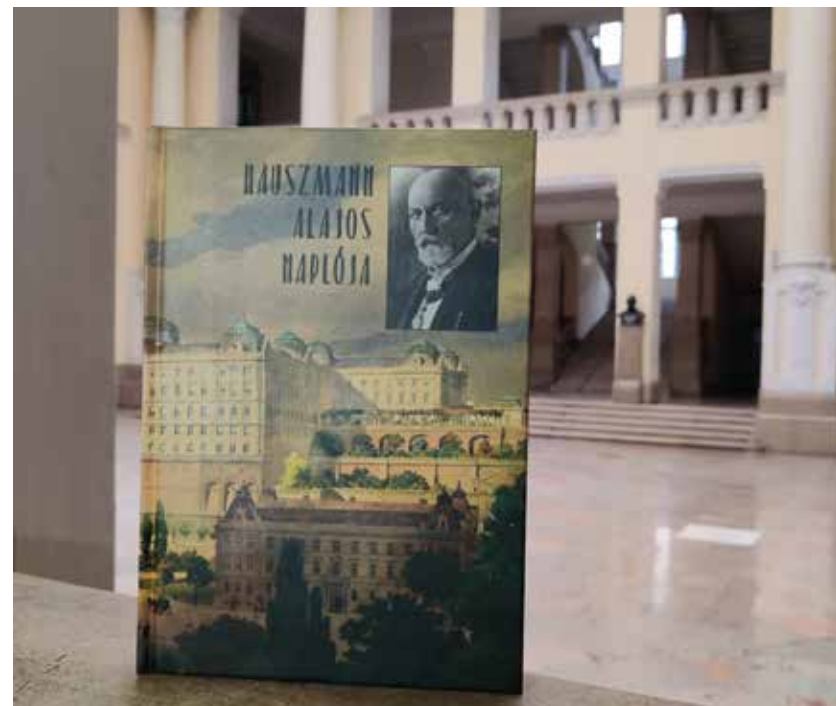
2 Karácsony Rita művészettörténész, Kelecsényi Kristóf művészettörténész, dr. Székely Márton építészmérnök.

hasznos, személyes jellegű írás maradt fenn a 19. század második felében, a 20. század elején működő építészeink tollából, így a publikálással rendkívül jelentős dokumentum vált elérhetővé a szakma és a szélesebb olvasóközönség számára.

Az akkori szerkesztői koncepció értelmében azonban a napló szövege nem egy az egyben került a kiadványba. Egyes, személyesebbnek ítélt részek kimaradtak, illetve számos ponton, az adott témához illeszkedően, új bekezdésekkel bővült, amelyek egy későbbi Hauszmann-szövegből származnak. Mely írásokból állt tehát össze az 1997-es kiadás?

Amit Hauszmann Alajos naplójának nevezünk, fizikai valójában két kis méretű, kézzel írt bőrkötéses füzetet jelent.³ Ezekhez hasonlót láthatunk a Budavári Palotában megrendezett Hauszmann-sztori kiállításon az egyik vitrinben. Ebben a harmadik füzetben az építész magyar és német nyelven mondott beszédeit gyűjtötte össze, amelyeket különféle szakmai vagy családi rendezvényeken, eseményeken tartott, valamint gondosan vezetett vagyommérlege is itt, az első oldalakon található. A másik két füzet feljegyzéseinek műfaját nehéz meghatározni, mivel az első rész inkább visszaemlékezésnek, míg a második már tényleges naplónak nevezhető.

Hauszmann a századfordulón, valamikor az 1900-as évek legelején kezdte papírra vetni addigi életének jelentős mozzanatait, mely események időrendben követik egymást. A visszaemlékezés datálásában egy zárójeles megjegyzés lehet a segítségünkre, amelyben Liphay Sándorra mint jelenlegi tanártársára és barátjára hivatkozik.⁴ A kolléga 1905-ben hunyt el, így a feljegyzések megírásába még ezt megelőzően fogott bele. 1912-től a bejegyzések sűrűbbé váltak, ami egyetemi nyugdíjaztatásának elindításával állhat összefüggésben, hiszen emiatt több ideje jutott az írásra. Ettől kezdve már valóban inkább naplóként funkcionált a füzet, általában a dátum is ott szerepel a bejegyzések előtt. A több-kevesebb pontossággal vezetett dátumokon kívül azonban más nem tagolja a naplót, egybefüggő kéziratos szövegről beszélhetünk, amely körülbelül huszonöt éven át folyamatosan gyarapodott. Az utolsó gondolatok 1926. április 7-én kerültek feljegyzésre.

1. kép | Frissen megjelent kötetünk a Budapesti Műszaki Egyetem aulájában, 2022 / Kelecsényi Kristóf felvétele

A naplón kívül ismerünk egy másik, önéletrajz jellegű írást is Hauszmanntól. 1925-ben Lukinich Imrének, az Országos Széchényi Könyvtár jogelődje igazgatójának felkérésére elkészítette szakmai önéletrajzát, amelybe az elmúlt ötven év hazai építészetének bemutatását is valamilyen formában bele kellett szőnie, és amely egy sorozat első részeként jelent volna meg. A veje, Hüttl Dezső által kijavított kéziratot elküldte Lukinichnek, azonban nyomtatásban végül csak jóval később, 1995-ben jelent meg a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből válogató forráskiadványban, a Lapis Angularis-sorozatban.⁵ Az írás öt részre tagolódik: a tanulmányokat és a pályafutást bemutató első részre, majd az egykori építész kollégák rövid életrajza következik, a harmadik fejezetben műgyegetemi tanári működéséről

3 A füzetek eredetije Seidl Ágoston tulajdonát képezi.

4 Karácsony–Kelecsényi–Székely (szerk.): Hauszmann Alajos naplója, MMA Kiadó, Budapest 2022. 15.

5 Hajdú Virág – Prakfalvi Endre (szerk.): Lapis Angularis, Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből, I. kötet, OMvH, MÉM, Budapest. 1995. 10–83.

szól, utána közéleti szerepvállalásairól, végezetül röviden a magánéletéről és utazásairól. Hasonló témákat vesz sorra, mint a naplóban, főleg, hogy az íráshoz a napló jelentette a kiindulási alapot, és több részt egy az egyben át is emelt a korábbi feljegyzésekből – a szöveg összességében mégis sokkal szárazabb, hiszen alapvetően szakmai közönséget szólít meg.

A két önéletrajzi ihletésű írás közötti eltéréseket jól illusztrálja az a példa, amikor Hauszmann első külföldi utazásáról emlékezik meg. A személyes hangvételű naplóban így ír minderről:

„1861. augusztus hóban tettem atyámmal az első nagy utazást Triesztbe és Velencébe. Ennek az utazásnak benyomása azonban elmosódott, még nem voltam elég érett a látottakat kellően méltányolni, és csak a tenger óriási víztükre ejtett bámulatba.”⁶

Nagyjából két évtizeddel később már kissé átfogalmazta a naplóban leírtakat: a szakmai önéletrajzból nem szeretne volna kihagyni első jelentős utazási élményét, ugyanakkor a korábbi megállapítást nem tartotta megfelelőnek, és így született meg a következő, szinte teljesen ellentétes jelentéssel bíró bekezdés:

„Ugyanezen esztendőben volt részem az első nagyobb utazásban. Édesatyám ugyanis jó bizonyítványom jutalmazásaképpen Triesztbe és Velencébe vitt el. Ennek az utazásnak benyomásai sohasem mosódtak el emlékezetemben. A nyílt tenger óriási víztükrének látása, a trieszti kikötő hajórajja, a velencei palotáknak képzeletemet felülmúló fényessége roppant benyomást tettek reám, fantáziámat, valamint a vágyat „világot látni” folyton ébren tartották.”⁷

A napló 1997-es kiadásába is az utóbbi, szebben megfogalmazott és jobb benyomást keltő, ám kevésbé őszinte szövegrész került bele. Seidl Ambrus szerkesztői munkája során tehát a két, eltérő stílusú szöveg összeillesztésére vállalkozott, aminek köszönhetően több részletet megtudhatunk Hauszmann szakmai tevékenységéről, ugyanakkor a személyes történetek, gondolatok háttérbe szorulnak, és részben ki is maradnak, pedig ezek teszik a naplót igazán naplónak.

Koncepció

Szerkesztői koncepciónk mindezek fényében tehát az volt, hogy az újbóli kiadás alkalmával olyan szöveget tárjunk az olvasó elé, amely a lehető legjobban megfelel az eredeti változatnak. Munkánkat nehezítette, hogy a kézírásos füzetekhez nem volt hozzáférésünk, így azok szkennelt változatát⁸ tudtuk csak felhasználni. A másolatok nem tartalmazták az 1914 szeptembere és 1921 októbere közötti időszak feljegyzéseit, azonban a naplónak a MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeumában őrzött gépelt változata ezekhez az évekhez is rendelkezésre állt.⁹ Munkánk első lépéseként az említett források segítségével visszaállítottuk a szöveget az eredeti állapotába, a mondat szerkezeteken és a helyesíráson a kiadó olvasószerkesztőjével egyeztetve olyan esetekben változtattunk csak, amikor úgy éreztük, hogy a mai olvasót esetleg megakasztaná a gördülékeny olvasásban a korabeli írásmód.

Az 1925-ös önéletrajzból átvett szárazabb, szakmaibb hangvételű szövegrészek kihúzása és az olykor csak néhány mondatnyi, személyes gondolatok visszaillesztése által a szöveg egységesebbé vált, és eddig ismeretlen részletek is napvilágra kerülhettek. Leginkább az a cél vezérelt minket, hogy Hauszmann Alajos ne csak mint a dualizmus korának egyik legsikeresebb hazai építész álljon előttünk, hanem hogy megismertessük egzisztenciális küzdelmeit és leginkább a szellemi munkája révén saját erejéből a felső közép osztály tagjává váló értelmiségi emberi oldalát is. Szándékunk volt felhívni a figyelmet arra, hogy bár jólétben élt, rengeteg barát és tekintélyes ismerős vette körül, ugyanazokkal a problémákkal küzdött a hétköznapi életben, mint bármelyikünk: gyermekek születése és jövője körüli aggodalmakkal, szülők, közeli hozzátartozók elvesztése miatti fájdalmakkal, megélhetési gondokkal, enyhébb és súlyos betegségekkel. A visszaílesztett részletek ugyanakkor a hétköznapi örömeiről is szólnak, mint amilyen az unokákkal, majd dédunokákkal töltött idő volt Hauszmann és felesége számára. Az új kiadásban talán jobban kirajzolódik előttünk a sikeres építész és műegyetemi tanár, aki mindenekelőtt szerető férj és gondoskodó családapa volt.

⁸ Seidl Tibor tulajdonában.

⁹ Feltételezzük ugyanakkor, hogy ez néhol hiányos, nem felel meg teljesen az eredeti szövegnek.

⁶ Karácsony–Kelecsényi–Szekely 2022. 15.

⁷ Hajdú–Prakfalvi 1995. 13.

Már a napló felütése is a személyes hangvétel erősítésének irányába vitt bennünket, ugyanis a visszaemlékezés egy nagyon őszinte és humorosnak mondható gyerekkori élménnyel kezdődik. A német anyanyelvű Hauszmann szülei két évre Tatára küldték iskolába, hogy a magyart is elsajátítsa. Ekkoriban, 1857–58 táján történt a következő eset:

„A nagyszerű grófi parkban szintén van tó, – de abban nem volt szabad fürödni, sem pedig az ott fészkelő hatyúkat zavarni. Pajtásaim unszolására egyszer mégis elhatároztam, hogy hozok nekik hatyú-tojást egy kis szigetecskén lévő fészekből. Ők megígérték, hogy őrt állanak és vigyáznak ruhámra míg a szigetre úszok. Véletlenül arra járt a pandúr, amire ők ruháimmal együtt elszaladtak, én a szigeten bokor mögé bújtam és elkerültem a pandúr figyelmét. Ott vártam estig, – de barátaim nem jöttek vissza –, miért is akarva, nem akarva egész meztelenen szaladtam haza, ahol a „jó pajtások” kinevettek. Ez időtől fogva a „meztelen kis német”-nek hívtak, mert az eset az iskolában és sok családi körben ismeretes lett.”

Úgy éreztük, hogy emellett a kimaradt, személyes bekezdéseknek is van helyük a naplóban, legyen szó vejenek méltatásáról, unokáinak esküvőiről vagy feleségének operációjáról és saját betegségének lefolyásáról.

Tagolás

Ahogy már korábban említésre került, Hauszmann az eredeti szöveget egyáltalán nem tagolta, csak a dátumok segítik néhol a tájékozódást. A könnyebb eligazodás érdekében Seidl Ambrus 1997-ben rövid, tárgyilagos fejezetcímeket adott az egyes szakaszoknak. Konceptiójával teljes mértékben azonosulni tudtunk, így fejezetcímeit jórészt meghagytuk, illetve néhol további szakaszokra osztottuk a szöveget, és ilyen esetekben a címek átfogalmazására, újak adására is szükség mutatkozott. Az új kiadásban a könnyű tájékozódást az is segíti, hogy a hangsúlyosan kiemelt fejezetcímek mindig új oldalon kezdődnek.

Lábjegyzetek

Ugyancsak Seidl Ambrus koncepcióját követtük, amikor megjegyzésekkel láttuk el a szöveget. Ez esetben is fontosnak tartottuk, hogy a meglévő anyagból induljunk ki, így felhasználtuk, kiegészítettük a korábbi jegyzeteket, valamint továbbiakat illesztettünk a szövegbe az olvasást, értelmezést segítő szándékkal. Az összesen 322-re gyarapodott jegyzet az új kiadásban nem végjegyzetként, hanem lábjegyzetként szerepel, ami még inkább lehetővé teszi a szöveg és a kiegészítő információk párhuzamos olvasását. A lábjegyzetekben főként a Hauszmann által megemlített kollégákról, közéleti szereplőkről közlünk alapvető adatokat, valamint a friss építészettörténeti kutatásokra támaszkodva az egyes építészek, épületek kapcsán ajánlunk további szakirodalmat, és néhány összefüggésre igyekszünk rávilágítani. A jegyzetek alkalmat adtak arra is, hogy a Hauszmann által láttatott családi eseményeket összevessük lányának, Gizellának a szemszögével, aki szintén vegyes műfajú visszaemlékezést, naplót vezetett.¹⁰

Műjegyzék és névmutató

A második bőrkötéses füzet utolsó lapjain Hauszmann felsorolta legfontosabb kivitelezett munkáit, illetve az elnyert kitüntetéseit, díjait. Az általa összeállított műjegyzék nem követi az időrendet, és fontossági sorrendről sem beszélhetünk. A listán azonban nem szerettünk volna változtatni, így a szükséges kiegészítéseket zárójelbe tettük, valamint a mindössze 77 tételből álló műjegyzéket a – valamilyen okból kifelejtett – további épületek felsorolásával, jól elkülöníthetően folytattuk. Kelecsényi Kristóf kutatásainak¹¹ köszönhetően az új kiadás részeként közreadott műjegyzék az eddigi legteljesebb. A főszövegben hosszabban-rövidebben tárgyalt épületek beazonosításában a műjegyzék is segítséget tud nyújtani – az épület első említésénél a lábjegyzetben hivatkozunk a műjegyzék megfelelő tételére (Műjegyzék, 1–116). A szövegben való tájékozódáshoz, kereséshez frissített névmutató is készült.

¹⁰ Hauszmann Gizella többkötetes naplója Seidl Marietta tulajdonát képezi.

¹¹ Kiindulást Hauszmann saját műjegyzékén túl a Hauszmann-monográfia adott. Gerle János (szerk.): Hauszmann Áajos, Holnap Kiadó, Budapest 2019.

Illusztrációk

A szerkesztői munka egyik legnagyobb részét a képek kiválogatása jelentette. Fontosnak tartottuk, hogy az illusztrációk szorosan kapcsolódjanak a szöveghez, és hogy mindenekelőtt archív fényképfelvételeket használjunk fel, lehetőség szerint olyanokat is, amelyek kevésbé ismertek. A naplóban említett épületekről így jórészt hazai és külföldi közgyűjteményekben őrzött, jó minőségű fekete-fehér fotókat választottunk a kiadványba, de néhány alkalommal kivételt tettünk, és egy-egy színes rajzot, látványtervet is közöltünk. Hauszmann rajzkészségéről néhány festmény és akadémiai terv másolata ad tanúbizonyságot. A családi képek kapcsán Seidl Marietta segítségére támaszkodtunk, aki számos érdekes, eddig sosem publikált fotót bocsátott a rendelkezésünkre, mint amilyen a Hauszmann és Hüttl családot kirándulás közben megörökítő felvétel. Itt Hauszmann is a megszokottól eltérően könnyed, nyári öltözetben láthatjuk.¹² Vagy ilyen a két kis méretű, ovális kettős portré, amelyek Hauszmann és feleségét, Senior Mariettát, illetve Hüttl Dezsőt és feleségét, Hauszmann Gizellát ábrázolják.¹³ 1899. március 21-én készültek, Gizellának esküvője és Hauszmannék 25. házassági évfordulója alkalmával, amelyet közösen ünnepeltek.

Két további fejezet

Az új kiadás középpontjában természetesen a napló áll, azonban szót kell még ejtenünk két másik feljegyzésről, amelyek Seidl Tibor javaslatára ugyancsak bekerültek a könyvbe. *Az 1914. évi utazási feljegyzés* (Egyiptom és Palesztina), valamint az *1920. évi vadászati feljegyzés* közlésének apropóját az adta, hogy eddig egyik szöveg sem jelent meg nyomtatásban teljes egészében. Részleteik olvashatók a Hauszmann-monográfiában (Holnap Kiadó, 2002, 2019), illetve az 1997-es kiadásban is megtalálható néhány bekezdés a naplóba illetve. A most először rövidítés és változtatás nélkül publikált szövegek szorosan kapcsolódnak a napló *Annavölgy és a vadászat*, valamint

Egyiptomi és palesztinai utazás c. fejezeteihez. A két különálló feljegyzést szándékosan nem illusztráltuk, nem módosítottunk a helyesíráson, és lábjegyzetekkel sem láttuk el, mert abban bízunk, hogy a témákban jártas kutatók a későbbiekben részletekbe menően foglalkoznak majd a több szempontból is érdekes írásokkal.

Hauszmann Alajos naplóját és feljegyzéseit azonban nemcsak a szakma, építészek, művészettörténészek stb. számára ajánljuk, hanem mindazoknak, akik valamilyen mértékben érdeklődnek a korabeli társadalom, orvoslás, gazdálkodás, vendéglátás, utazási lehetőségek vagy akár a balatoni vitorlás hajózás kezdetei iránt.

Irodalom

- Gerle János (szerk.) (2019). *Hauszmann Alajos*, Holnap Kiadó, Budapest.
- Hajdú Virág – Prakfalvi Endre (szerk.) (1995). *Lapis Angularis, Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből, I. kötet*, OMvH, MÉM, Budapest. 10–83.
- Karácsony–Kelecsényi–Székely (szerk.) (2022). *Hauszmann Alajos naplója*, MMA Kiadó. Budapest.
- Seidl Ambrus, dr. (szerk.) (1997). *Hauszmann Alajos naplója – Építész a századfordulón*, Gondolat Könyvkiadó. Budapest.

¹² Karácsony–Kelecsényi–Székely 2022. 126.

¹³ Karácsony–Kelecsényi–Székely 2022. 102.

Összefoglaló

Hauszmann Alajos naplója 1997-ben látott napvilágot dédunokájának, dr. Seidl Ambrusnak köszönhetően. A hiánypótló könyv azonban évek óta nehezen hozzáférhető, újrakiadása egyre indokoltabbá vált. A kritikai kiadás végül 2022 novemberében, Seidl Tibor közreműködésével az MMA Kiadónál jelenhetett meg. A szerkesztők legfőbb szándéka a két bőrkötéses füzet feljegyzéseinek minél szöveghűbb közreadása volt, hogy a korábban kimaradt személyes részletek visszaillesztése által még jobban kirajzolódhasson a dualizmus egyik legsikeresebb hazai építészegyeniségének emberi oldala is az olvasók számára. A tanulmány a szerkesztői koncepcióról, feladatokról, a kiadvány tartalmáról kíván tájékoztatást nyújtani.

Summary

Alajos Hauszmann's diary was published in 1997, thanks to his great-grandson, Dr Ambrus Seidl. This book, which contains information not recorded elsewhere, has been difficult to find for years, making a reissue increasingly justified. The critical edition was finally published in November 2022, in collaboration with Tibor Seidl, by MMA Kiadó. The primary intention of the editors was to relay the notes from the two leather-bound booklets to readers as faithfully as possible in order to reveal the human side of one of the most successful Hungarian personalities in the architectural world of the Dual Monarchy period even more clearly by reinserting the previously omitted personal details. The study aims to provide information on the editorial concept, tasks, and content of the publication.

A KÉZMŰVES ÖRÖKSÉG MINT STRATÉGIAI ESZKÖZ 2.0

SZULOVSKY JÁNOS

A kézműves örökség mint stratégiai eszköz 2.0

Historia est magistra vitae... – „a történelem az élet tanítómestere”, talán nincs olyan, aki ne hallotta volna már Cicero sokat emlegetett szállóigéjét.¹ Kevesebben ismerik azonban a sokak bölcsessége és tapasztalata szülte keserűség kiegészítését: „azonban az emberek mégsem akarnak a tanítványává válni”. Az elmúlt két évtized történései, a múltunk tanulságaitól, a kézműves örökség felhasználásától való sorozatos elzárkózás megtapasztalása engem is megtoldott szentencia igazában erősített meg.

Messziről kell kezdenem. „Aki az eddig megírt történelmi műveinket olvassa, önkénytelenül is így szól: íme egy nemzet, amely ezer éven át vitákból és csatákból élt; amelynek csak védő- és kormányzó szervei voltak. Íme egy fa, amelynek csak lombos koronája van, de hiányzik a törzse és gyökere. Egy épület, melynek meg van a fedele, a tornya, a díszei; de hol vannak az egészet tartó falak és a fundamentuma? Vagyis röviden szólva: teljesen hiányzik történelmeinkből a nemzeti munka története és azok méltatása, akik e munkát végezték s megadták az anyagi erőt ahhoz, hogy ezer év viszontagságai közt is fennmaradjunk. Az ezeréves nemzetfenntartó, nemzetápoló munkában a magyar polgárságnak, az iparosoknak és kereskedőknek nagy részük van. (...) Az iparosok léteztek, dolgoztak és ha kellett, áldoztak is a hazáért” – állapította meg Sztudinka Ferenc az alig néhány évfolyamot megélt Magyar Ipartörténet című folyóirat 1909. évi kötetének szerkesztői előszavában,² majd így folytatta: „Az életőről, az ő munkájukról nincsen nyom a történelemben”, pontosabban szólva a történelemtől szóló könyvekben.

Kijelentése óta eltelt bő száz esztendő, ám e téren nem sokat változott a helyzet. A magyar múlt kutatása során szinte a kezdetektől mostohán

1 E szállóige kontextusáról: Maróti 2008, 92–84.

2 Sztudinka 1909, 3.

bántak a kézművesiparral, sosem tartozott a favorizált témakörök közé. Az államszocializmus időszakában ráadásul ezt még egy ideológiai teher-tétel is tetézte: az önálló iparosok kispolgárnak számítottak, akik ugyebár ennél fogva eleve ellenségei a forradalmi munkásosztálynak és a vele szövetséges parasztságnak, ezért ahogy ők retrográd elemeknek minősültek, úgy a velük, a múltjukkal való foglalkozás sem volt támogatott téma, legfeljebb csak megtűrt. Emiatt különösen fontos esemény volt, amikor 1971-ben a veszprémi múzeum – a megyei múzeumigazgató, Éri István (1929–2009) jóvoltából³ – Nagyvázsönyben tanácskozást szervezett a témakör szakembereinek. A 33 résztvevő között olyan elismert tudósok, mint a Kossuth-díjas történész, Heckenast Gusztáv (1922–1999) és Vörös Károly (1926–1996) mellett olyan „egyéb származású”, „ideológiailag gyanús”, régi polgári elemek is jelen voltak, mint amilyen például a régi debreceni vaskereskedő család sarja, Nagybakay Péter (1922–2002). A konferencia résztvevői elhatározták, hogy elkészítik a céhes kézművesség forrásanyagának a jelzetkataszterét, és rendszeresen találkozni fognak, hogy megosszák egymással eredményeiket, s kidolgozhatnak összehangolt kutatásokat. Miután 1972-ben megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága (MTA VEAB), Éri István a kézművesipar kutatóit 1973-ban a létrejövő, s általa vezetett Településtörténeti Szakbizottságba integrálta.⁴ 1975-től az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottság neve alatt folytatták találkozóikat: a belföldi tanácskozás-sorozatukat, valamint a rendszeressé váló nemzetközi szimpóziumaikat.⁵ Jóllehet, egy regionális akadémiai bizottság kebelén belül végeztek szakmai munkájukat, azonban rendhagyó módon országos (sőt: nem hivatalosan Kárpát-medencei) hatókörrel dolgoztak. Kollektív forrásfeltáró munkájuk első nagy opusza, az ún. Céhkataszter révén⁶ hamarosan nemzetközi elismertségre is szert tettek, s a nemzetközi konferenciáik a rendszerváltásig fontos szerepet töltöttek be a nyugat-európai és a keleti tömb szocia-

lista országaihoz tartozó szakemberek kapcsolattartásában, különösen a német–német kapcsolatok viszonylatában.

Mivel a Veszprémi Akadémiai Bizottsághoz tartozás gyakorlatilag csak egy formális keretet jelentett, a Munkabizottság eredményes működéséhez jelentősen hozzájárult az, hogy a szervezési munkákhoz egyfajta háttérintézményt jelentettek Éri István mindenkori munkahelyei (1973-ig a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1974-től 1980-ig a Múzeumi Módszertani és Restaurátor Központ igazgatója, 1981-től 1989-ig a Központi Múzeumi Igazgatóság igazgatóhelyettese volt). Miután 1990-ben lemondott a Kézművesipar-történeti Munkabizottság vezetéséről, előbb Domonkos Ottó (1928–2022), majd Dóka Klára (1944–2012) áldozatos munkájának köszönhetően intézményi háttér nélkül is tovább működött a munkabizottság, igaz, a megváltozott körülmények közepette a korábbi években megsokkottakhoz képest a kevesebb kiadványt is sokkal több erőfeszítés árán tudták megvalósítani. 2000 tavaszán komolyan felmerült a Kézművesipar-történeti Munkabizottság megszüntetésének a gondolata is. Úgy alakult, hogy 2000 májusában gyakorlatilag rám hárult – a Munkabizottság legfiatalabb tagjára – e szakmai közösség vezetése. Amikor végiggondoltam, hogyan tovább?,⁷ a kérdésre egyértelműnek tűnt a válasz: törekednünk kell a felhalmozott akadémiai tudás társadalmi hasznosítására, s kölcsönösen előnyös együttműködéssel szert tenni a munkánkhoz egyfajta háttérintézményi támogatásra.

Mivel egy akadémiai munkabizottság nem jogi személy, ezért a Kézművesipar-történeti Munkabizottság tagjaival 2002-ben létrehoztuk mintegy fedőszervként a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesületet. Ennek alapító elnökéül megnyertük Éri Istvánt.

Az első kapcsolatfelvétel igen biztatóan sikerült, amiben jelentős szerepe volt a régi kötelgyártó család sarjának, Győriványi Sándornak (1927–2007). Ő 1945-ben nemcsak a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, de párhuzamosan kötelgyártótanoncnak is beiratkozott, s 1946-ban kötelgyártó- és hálókötősegédként szabadult. Egyetemi éve alatt éjszakai műszakban dolgozott, hogy fedezze tanulmányai költségeit. Így

3 Munkásságáról: Szulovszky 2010b.

4 Erre hivatalosan 1973 novemberében került sor. E szakmai közösség történetét felvázolja: Szulovszky 2023.

5 Lásd: Szulovszky 2001, 3–40.

6 Éri–Nagy–Nagybakay (szerk.) 1975–1976. – A másik fontos forrásfeltárásuk: Domonkos–Kiss–Nagybakay (szerk.) 1986.

7 Szulovszky 2002b, 39–42. Interneten elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/view/Veszprem_KezmuvesipartortSzimp_10_2001/?pg=40&layout=s (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

miután 1949-ben politikai okok miatt kizárták az egyetemről, évekig kötetlenségként tartotta el a családját. Csak 1958-ban tudta befejezni az egyetemi tanulmányait. Magyar nyelv és irodalom–történelem–földrajz szakos középiskolai tanári diplomát és még ugyanebben az évben ipar- és technikátörténelemből egyetemi doktori címet szerzett⁸ – erre a fordulat évéig nem akárcsak: a legendás történész, Hajnal István⁹ (1892–1956) inspirálta, akit Győriványi után egy évvel, 1950-ben távolítottak el az egyetemről. Sándor bátyám élete jelentős részét a szakképzésben töltötte, s pedagógusi munkája mellett szabadidejében szakma- és technikátörténettel foglalkozott, így került kapcsolatba a VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságával. Az 1980-as években ismerkedtünk meg a munkabizottság egyik konferenciáján, s az idő multával már atyai jóbarátomként tekinthettem rá. Messzemenően támogatta az akadémiai szintű tudás minél szélesebb körben való hasznosítása szándékát. Ennek érdekében 2002 tavaszán felhívta a Nemzeti Szakképzési Intézet (NSZI) főigazgatóját, hogy szeretnénk vele találkozni. Ez meg is történt. Azt tapasztaltam, hogy az NSZI-ben, amelyet munkaügyi miniszterként még ő alapított, az aktív politikától már visszavonulva, egyszerű nyugdíjas-ként is nagy respektussal fogadták. Az NSZI akkori főigazgatója nyitott volt a javaslatunkra, ő is látott fantáziát az együttműködésben. 2002 októberében megszületett a hivatalos megállapodás is, amelyet az NSZI főigazgatója, dr. Köpeczi Bócz Tamás, Markó László akadémikus, az MTA VEAB elnöke és Éri István, a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesület elnöke látott el kézjeggyel. A keretszerződés két könyvsorozat elindításáról rendelkezett. Az egyik – célközönségként a szakoktatási intézmények tanulóira és a gyakorló iparosokra gondolva – a különböző szakmák múltjának olvasmányos megismertetését célozta meg 4-5 ív terjedelemben. A kézművesipar-történet iránt elmélyültebben érdeklődők igényei kielégítésére szolgáló másik sorozat monográfiák és tanulmánygyűjtemények közreadását vállalta fel.¹⁰ Amikor

az év vége felé az NSZI-ben már látták, hogy lesz a költségvetésükben annyi maradvány, amely elég fedezetet nyújt két könyv nyomdai munkálataira, szóltak, hogy jöhetnek a kéziratok, el tudjuk indítani a közös kiadványsorozatunkat. Így jelent meg 2002 végére az Ipartörténeti Könyvtár első két kötet. A sort a magyar kézművesipar-történet kimagasló kutatójának, Domonkos Ottónak¹¹ *A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV–XIX. században* című munkája nyitotta meg, amelyet az előző évben megrendezett X. Kézművesipar-történeti Szimpózium szerkesztett előadásait tartalmazó kötet követett.¹²

Eddig tart a történet pozitív része.

Miután a 2002-es országgyűlési választásokat megnyerte, az MSZP–SZDSZ-koalíció tisztogatási hulláma 2003-ban elérte az NSZI-t is, a korábbi főigazgatót alacsonyabb beosztásba helyezték, s új embert neveztek ki az élére. Győriványi Sándorral felkerestük őt is, aki látszólag készséggel fogadott minket. A szavak szintjén ugyan nyitottnak mutatkozott a további együttműködésre, azonban gyakorlatilag semmisnek tekintette az elődje által hivatalosan is megkötött együttműködési szerződést.

Egy ideig úgy tűnt, hogy a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) talán kész támogatni a kézműves örökség kutatását, illetve annak felhasználását a pályorientációban, a fiatalok érdeklődésének a felkeltésében, a szakmunkásképző intézmények hallgatói rekrutációjában. Azonban idővel világossá vált, hogy az MKIK vezetése nem áll az ügy mellé.

2009 decemberében megírtam, s 2010 elején közreadtam *A kézműves örökség mint stratégiai eszköz. Feladatok és lehetőségek* című röpiratomat.¹³

2010-ben a magyar kormány megbízta a kamarát a szakképzés új rendszerének kidolgozásával. Külső szakértőként részt vettem a Kamara Szakképzési Kollégiuma munkájában, s a 2010. decemberi ülésen többen pártolták azt a javaslatomat – főleg a kézműves tagozat gyakorló iparosai –, hogy miután elkészült az új képzési rendszer, foglalkozni kellene azzal is, hogy az általános iskola elvégzése után a diákok ne csak beessenek véletlenszerűen, s többnyi-

8 <https://www.parlament.hu/kepviselo/elet/g050.htm> (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

9 A hivatalos történetírástól eltérő megközelítésre törekvő fiatal történészek a rendszerváltás előestéjén az ő nevét zászlóra tűzve alakítottak társadalomtörténeti egyesületet (honlapjuk: <https://www.hajnalkor.com/>), amely mára jelentős tényező lett a történészszakmában. Az persze más kérdés, hogy a névadó a köreikben mennyire érezte jól magát.

10 Szulovszky 2002a, 6. – Interneten elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/view/Veszprem_KezmuvesipartortSzimp_10_2001/?pg=7&layout=s (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

11 Életművének mérlege: Szulovszky 2022.

12 Domonkos 2002.; Szulovszky (szerk.) 2002.

13 Szulovszky 2010a. A röpiratot a Kézművesipar-történeti Munkabizottság honlapján is elérhetővé tettem: http://iparmuzeum.hu/wp-content/uploads/2020/03/VEAB_kiadvanyok_tartmutato.pdf (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

re gyenge tanulmányi eredménnyel valamelyik szakmunkásképzőbe, ahol el lehet tölteni két-három évet, hanem el kellene érni, hogy jó képességű, tehetséges és értelmes fiatalok tudatosan, életprogramként, határozott jövőképpel válasszanak szakmát maguknak. Ehhez nélkülözhetetlen egy átgondolt pályaorientációs program, álljon fel érte egy pályaorientációs munkabizottság, s dolgozza ki azt. Így döntés született arról, hogy legyen egy ilyen munkabizottság, sajnos ezt azóta sem hívták össze.

Később is igyekeztem az MKIK vezetőit meggyőzni a program fontosságáról, próbálkoztunk más szervezetekkel is együttműködni, ám törekvéseink hiábavalónak bizonyultak. Azért akadt olyan eset is, amikor kölcsönösen megvolt az együttműködési szándék, azonban külső körülmény hiúsította meg a tervezett programot. A Cser Kiadóval közösen indítottuk volna újtára a MesterségTár könyvsorozatot, s néhány foglalkozásnak (pl. cipész-csizmadia, gyertyaöntő, szikvizes) már elkészült a kézírata is, ám jött a 2008-as válság, és a megváltozott gazdasági környezet lehetetlenné tette a megvalósulást. Ebből csak annyit sikerült megmenteni, hogy évekkel később, amikor 2014-ben kiírt a Hungarikum Bizottság pályázatot, sikerült támogatást kapnunk Nagy Krisztina kéziratának kiadására, így napvilágot láthatott a MesterségTár első, s mind ez idáig egyetlen kötete, *A szikvizes*.¹⁴

Napjaink sürgető feladatai

Változatlan meggyőződésem, hogy a kézművesipar-történet kutatása nem pusztán nosztalgikus múltba nézés, vannak olyan tanulságai, amelyekből lehetne tanulni – ha a döntéshozók lehetővé tennék, hogy tanulhassanak az élet tanítómesterétől mindazok, aki készek a tanítványává szegődni. Ám ehhez el kellene jutniuk az emberekhez az ez irányú ismereteknek. Ehhez politikai akarat kell. Ha ez megvan, akkor annak meglesz a gyümölcse is. Egy példa.

Az 1873-as bécsi világkiállításra készülve kiderült, hogy a magyar asztalosok felkészültsége, technikai tudása terén komoly minőségi problémák vannak. A korabeli döntéshozók nem voltak restek ennek kiküszöbölése érdekében megtenni a szükséges lépéseket. Tudomásul kell venni, hogy

nem mindig az arat, aki vetett, a közszolgálat is ilyen. A pozitív változás nem máról holnapra történik, éppen ez adja a mindenkori döntéshozók felelősségét. A millenniumi kiállításra annyit fejlődött a magyar asztalosipar, hogy már az európai élvonalba tartozott.

A kézműves örökség dinamikus rendszer, élő, változó, a politikai-gazdasági környezetre érzékeny. Az államszocializmus évei súlyos csapást mértek rá, s noha a rendszerváltás óta már több mint három évtized eltelt, nem tudott regenerálódni, továbbra sem éri el a korábbi minőségi szintet az átlagos mesteremberek tudása vagy legalábbis szakmai igényessége. A helyzetet jól illusztrálja a következő történet.

Az utcánkban lakott egy ismerősöm, akinek asztalosüzeme volt. Szeretne volna a kapacitását bővíteni, s ezért munkásfelvételt hirdetett meg. Erre ötvenen jelentek meg, de az ötven szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkező asztalos közül csak ketten tudtak eleget tenni a felvételi követelménynek, mivel csak ketten tudtak rendesen beverni egy szöveget. Ez lett a millenniumi magas szakmai színvonalból.

A röpiratom közreadása óta eltelt 12 év, de lényegében minden javaslata továbbra is érvényes,¹⁵ mivel azóta nem történt érdemi előrelépés, bár a Hauszmann Alapítvány tervei biztatóak.

A röpiratom javaslatai közül most csak hatot emelek ki, két újonnan megfogalmazott teendővel kiegészítve.

1. „Mívesség iskolája” – pályaorientációs nyári múzeumi táborok

Múzeumokkal együttműködve az általános iskola 7–8. osztályosai, esetleg középiskolások számára kerülne megrendezésre. Ez gyakorlati múltismeretet jelent, muzeológusok, restaurátorok, múzeumpedagógusok, iparosok és szakoktatók részvételével. Az egyhetes napközis jellegű táborban a diákok bepillantást nyernek az ipartörténet színes világába, megismerik egy-egy mesterség történetét, sajátos szokásait, vonzó iparos személyiségek bevonásával elsajátíthatják egy-egy szakma néhány alapelemét, fogását. A szóba jöhető szakmák kiválasztásánál figyelembe vehető, hogy olyanok legyenek, amelyek elsajátítását az adott térség szakképzési terve különösen preferálja.

¹⁴ Nagy 2014.

¹⁵ Vö. Szulovszky 2010a., 18–34.

A program fontos részét képezné a tehetséggondozás: a különösen kiemelkedő ügyességet mutató diákok jutalmazása – akár egy újabb egyhetes múzeumi táborozás lehetőségével vagy akár egy szakmunkásképzőbe szülő ösztöndíjjal.

2. MesterségTár ismeretterjesztő könyvsorozat

Amit az ember nem ismer, nem is tudja azt megszeretni. Ahhoz, hogy tudni lehessen, igazán mit is jelent egy-egy szakma művelése, figyelmet felkeltően, bővebb és részletesebb ismereteket kell nyújtani. Ezért szükség lenne egy kb. 4 szerzői ívnyi terjedelmű, bőven illusztrált, esztétikus, mintegy 80 B/5-ös oldalnyi kiadványsorozatra az iparomesterségekről. E könyvek nemcsak az egyes szakmák színes, értékteremtő múltját mutatnák be, hanem a jelen perspektíváit is.

3. Ki minek a mestere? – animációs filmsorozat gyerekeknek

A figyelem- és esetleg hivatásfelkeltés már kisgyermekkorban megkezdődhet. A MesterségTár-könyvsorozat alapján, de további anyagokkal kiegészítve, készülhetnének forgatókönyvek a különböző mesterségekről. Nemcsak arról, hogy mit és hogyan csinálnak, hanem múltjukról, a szakma sajátos szokásairól, jeles személyiségeiről. Az életkori sajátosságokra tekintettel ezek rövidek, ha szükséges, inkább többrészesek, maximum ötpercesek lennének.

4. Technológiai Tudás Tára

Múlhatatlanul fontos a különböző mesterségek nevezetes vagy kevésbé ismert technikai mozzanatait a jövő számára megörökíteni és megőrizni. Dokumentálni és közkinccsé kell tenni minél több kisebb-nagyobb szakmai fortélyt, egy-egy technológiai folyamatot a szakmák lehető legnagyobb köréből. A filmre rögzített anyagok az oktatási célok mellett televíziós felhasználásra is kerülhetnének, akár függetlenül sugárzott, hazai gyártású „Hogyan készül?”-filmekként. A tradicionális technológiák ismerete krízishelyzetek

(háborús események, természeti katasztrófa) esetén életbevágóan fontos, lehetővé teszi, hogy pl. áramkimaradás esetén is el tudjanak az iparosok látni szakmájukba vágó feladatokat.

5. Magyar Ipartörténeti Könyvtár és Dokumentációs Központ (MIKDOK)

Az elmúlt bő két évtized egyik nagy tanulsága, hogy nem várható addig előrelépés a kézműves örökség társadalmi hasznosítása terén, amíg nincs olyan intézmény, amely ennek a komplex jelenségnek az ügyét felvállalná. A MIKDOK feladata lehetne többek között a Technológiai Tudás Tára gondozása. Fontos lenne egy kézművesipar-történeti szakkönyvtár létesítése és fenntartása. Ennek kialakítása történhet elhunyt kutatók könyvtárának megvételével – az elmúlt esztendőknél páratlan értékek, kutatói hagyatékok kallódtak el az örökösök közömbössége vagy megfelelő intézményi fogadókészség hiánya miatt. A MIKDOK segítő háttérrel nyújthatna a különböző szakmák szervezeteinek értékmentő, hagyományápoló munkájához is, és egyes megoldandó problémák (pl. ipartörténeti emlékek gyűjtőinek sajátos helyzete) ügyében akár lobbitevékenységet is folytathatna.

6. Iparos szaklapok digitalizálása

A 19. század második felétől egyre nagyobb számban jelentek meg iparos újságok, szaklapok. Ezek még a két nemzeti könyvtár (OSZK, Debreceni Egyetemi Könyvtár) állományában is csak rendszertelenül és nagyon nagy hiányokkal találhatók meg. Mivel ezek klórtartalmú papírra nyomtatva készültek, ezért pusztuló állományról van szó, a lapok töredeznak, szinte elporladnak. Ezekben rengeteg feltáratlan, máshonnan meg nem ismerhető szakmatörténeti adat rejlik, fontos lenne mindezt megmenteni.

7. A területi kereskedelmi és iparkamarák éves jelentéseinek és ülései jegyzőkönyveinek (1850–1948) digitalizálása

Az egyes szakmák modern kori történetéhez páratlan, s mind ez idáig nem kellően kiaknázott forrást nyújtanak a területi kamaráknak a 19. század derekától a 20. század közepi felszámolásukig nyomtatásban is közreadott éves jelentései, illetve a kamarai ülések ugyancsak nyomtatásban is megjelentetett jegyzőkönyvei. Ezek felhasználását alapvetően megnehezíti, hogy még a két nemzeti könyvtárunkban is csak szórványosan található meg, s nincs sehol egybegyűjtve még csak közelítő teljességű sorozat sem. Ez csak digitalizálásukkal a virtuális térben valósítható meg, ám ehhez még külön feladat és kihívás egy Kárpát-medencei lelőhelyjegyzék elkészítése.

8. Pályaorientációs és Szakmatörténeti Alap létesítése

Végül, de nem utolsósorban szükség volna egy olyan pénzügyi alap létrehozására, ahonnan pályázati úton támogatás nyerhető el például az iparoság múltjával foglalkozó rendezvények támogatására, a „Mívesség iskolája” pályaorientációs táborok megvalósítására, tudományos konferenciák szervezéséhez, az előadások szerkesztett anyagainak közreadásához, szakmatörténeti kiadványok megjelentetésére, szerzői ösztöndíjra egy új könyv megírásához.

A kézművesipar kulturális örökség tudatos alkalmazásának azonban nemcsak szakképzés, illetve a mesterségek szakmai színvonalának emelése, a szakmai igényesség, az iparosidentitás kialakítása terén lehetne gyakorlati haszna. Tágabb társadalmi szinten is megtérülő beruházás volna a humán erőforrás megerősítésében.

A kézműves örökség mint negatív társadalmi jelenségek gyógyírja

A kézműves örökség megoldást nyújthat napjaink néhány olyan akuttá váló problémájára is, amelyek súlyosságával sokan még nem is szembesültek. Ezek közé tartoznak a fordított szocializációnak,¹⁶ az internethasználat agyat „áthuzalozó” hatásának,¹⁷ a virtuális valóság vonzerejének függőséget okozó következményei,¹⁸ valamint a manuális analfabétizmus¹⁹ terjedő jelensége. A következők miatt kínál minderre egyfajta „gyógyírt”.

A kézműves tevékenység elsajátítása, illetve gyakorlása során rendszereken meg lehet tapasztalni a flow, az alkotás örömteli élményét.²⁰ Továbbá azért is kínálkozik fölöttébb alkalmas eszköznek a fiatalok intenzív számítótó-

16 A tudásátadás hagyományos modelljét a (nagy)apáról fiúra, mestertől inasra szálló tudás jellemezte. Az internet és számítástechnika korában azonban már a gyermek/unoka tanítja az idősebbeket, s a fiatalok úgy érezhetik, hogy megkerülhető, kiváltható lett az idősebbek tudásátadó szerepe. A hagyományos modell azonban nem pusztán egy-egy hasznos információt, célirányos fogást közvetített, hanem egyúttal egy ethoszt, egy magatartást, egy értékrendet is. Ennek hiányában a fiatal nemzedék nincs birtokában annak a bölcsességnek, érzelmi és tapasztalati tudásnak, forráskritikának, amely iránytűként eligazíthatná.

17 A neurológusok, agykutatók már másfél évtizede felhívták a figyelmet arra, hogy a világháló használatának az a módja, hogy az internethasználat úgy „ugrál” egyik honlapról a másikra, hogy nem olvassa azt végig, épp csak beletekint, ez gyakorlatilag „újraközvetíti” az agyat, legyengíti az összeszedettséget, azt a képességet, hogy egyetlen forrásra koncentráljanak. Prof. dr. David Nicholas és mások kutatásai egybehangzóan azt hangsúlyozzák, hogy a világháló ily módon történő intenzív használata a diákok többségét képtelenné teszi az olyan koncentrációt igénylő „lineáris” tevékenységekre, mint amilyen az írás vagy az olvasás.

18 Az interneten való barangolás során meg lehet feledkezni a napi gondokról, az információk, ingerek halmaza eltereli a figyelmet, s az igazi kiletet elfedő nicknevekkel bátran és különösebb következmények nélkül lehet kommunikálni, és akár merőben más, vágyott-megálmodott személyiséget is magára ölthet az ember, a virtuális valóság sokak számára egyfajta boldogságélményt jelent. Egy felmérés szerint az internethasználat 45 százaléka a számítógép előtt boldogabbnak érzi magát, mint a való világban.

19 A gyermekeknek szükségük lenne a billentyűk nyomogatásánál és az egérrel való klikkelésnél összetettebb, valódi kézügyességet igénylő feladatokra is. A finommotorikát fejlesztő mozdulatok, a bonyolultabb ujjmozgások az agyműködésre is serkentően hatnak, s alapvetőek a kéz intelligenciájának kiművelésében. Ott tartunk, hogy a különböző szakmák elsajátítására beiratkozó fiatalok egy részénél is gondok mutatkoznak a manuális készségükkel.

20 Vö. Csíkszentmihályi 1997, 2009.

gép- és internethasználata negatív következményeinek orvoslása terén, mivel minden munkafolyamatnak van eleje, közepe és vége, azaz *ugyanolyan lineáris jellegű tevékenység, mint az olvasás és az írás*. A szellemiek mellett a *kéz intelligenciájára* is kedvező hatást gyakorol a kézművesség, és segíti a kreativitás kibontakozását is.

A feladat alapján véve nagyon egyszerű: népszerűsíteni kell a kézműves örökséget. Vonzóvá és divattá, trendivé kell tenni a szabadidős kézműves tevékenységeket. El kell érni, hogy egyaránt elterjedjen a közgondolkodásban az, miszerint „férfias dolog barkácsolni”, s az is, hogy „a nők is meg tudják csinálni”. Eközben azért ügyelni kell a kompetenciaszintek tudatosítására, hogy a barkácsolásra vállalkozók legyenek tudatában szakipari tudásuk határainak.

A közgondolkodás illetően megváltozása egyúttal ösztönző lehet a fiatalok pályaválasztása során is, amire természetesen rá lehet erősíteni olyan célzott programokkal is, mint a javasolt „művesség iskolája”.

Végezetül

A kézműves örökség nemcsak egy identitásképző, dokumentálásra és tudományos feldolgozásra méltó történeti képződmény, hanem egyúttal egyfajta társadalmi-gazdasági stratégiai eszköz lehetőségét is magában rejt. A mindenkor utókoron, az aktuális örökösökön áll, hogy hajlandóak-e a történelemtől, az élet tanítómesterétől tanulni, vagy sem. Ettől függ, hogy a kézműves kulturális és tárgyi örökség a pusztulás, a „lebutulás” irányába halad, vagy pedig a jelenlegi nehéz gazdasági és mentális helyzetből való kilábalás egyik hajtóereje lesz.

Irodalom

- Csikszentmihályi Mihály (1997). *Flow – Az áramlat: A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Csikszentmihályi Mihály (2009). *Az öröm művészete. Flow a mindennapokban*. Nyitott Könyvműhely. Budapest.
- Domonkos Ottó – Kiss Mária – Nagybakay Péter (szerk.) (1986). *A magyaror-*

szági árszabások forrásanyagának katasztere 1463–1848. 1–2. köt. MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága. Budapest.

Domonkos Ottó (2002). *A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV–XIX. században*. (Ipartörténeti Könyvtár 1. Sorozatszerkesztő: Szulovszky János) Magyar Kézművesipartörténeti Egyesület-MTA VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottsága. Budapest.

Éri István – Nagy Lajos – Nagybakay Péter (szerk.) (1975–1976). *A magyarországi cébes kézművesipar forrásanyagának katasztere. I–II. kötet*. Budapest.

Maróti Egon (2008). *Historia est magistra vitae. Belvedere Meridionale* 20. 1–2. sz. 92–84.

Nagy Krisztina (2014). *A szikvizés*. (MesterségTár 1. Sorozatszerkesztő: Szulovszky János) Plusz Könyvek. Budapest.

Nagy Zoltán (2008). *Jeles cébtárgyak és mesterművek. Kézművesség a nyugat-dunántúli régióban*. Vas Megyei kereskedelmi és Iparkamara. Szombathely.

Sztudinka Ferenc (1909). Szerkesztői előszó. *Magyar Ipartörténet* 1. 1. sz. 3.

Szulovszky János (2001). *Az MTA VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottsága publikációinak tartalommutatója*. Budapest – Veszprém.

Szulovszky János (2002a). Bevezetés. In: Szulovszky János (szerk.): *X. Kézművesipartörténeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29–30.) Harminc év számvetése*. (Ipartörténeti Könyvtár 2. Sorozatszerkesztő: Szulovszky János) Budapest. 5–6. – Interneten elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/view/Veszprem_KezmuvesIpartortSzimp_10_2001/?pg=7&layout=s (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

Szulovszky János (2002b). Hogyan tovább? Feladatok, lehetőségek és perspektívák. In: Szulovszky János (szerk.): *X. Kézművesipartörténeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29–30.) Harminc év számvetése*. Budapest. 39–42. Interneten elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/view/Veszprem_KezmuvesIpartortSzimp_10_2001/?pg=40&layout=s (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

Szulovszky János (szerk.) (2005). *A magyar kézművesipar története*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara. Budapest.

Szulovszky János (2010a). *A kézműves örökség mint stratégiai eszköz. Feladatok és lehetőségek*. Budapest. Interneten elérhető: http://iparmuzeum.hu/wp-content/uploads/2020/03/Szulovszky_Kezm_oroekseg_strategiai_eszkoz.pdf (utolsó letöltés: 2023. 01. 20.)

Szulovszky János (2010b). Éri István emlékezete (1929–2009) *Néprajzi Hírek* 39. 1. sz. 70–73.

Szulovszky János (szerk.) (2012). *The History of Handicraft in Hungary*. Budapest.

Szulovszky János (2022). Domonkos Ottó (1928–2022) tudományos munkássága. *Ethnographia* 133. 701–717.

Szulovszky János (2023). Domonkos Ottó és az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága. *Soproni Szemle* 77. 1. sz. 53–74.

Szulovszky János (szerk.) (2002). *X. Kézművesipar-történeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29–30.) Harminc év számvetése.* (Ipartörténeti Könyvtár 2. Sorozat-szerkesztő: Szulovszky János) Budapest.

Összefoglaló

A magyarországi kézműves örökség kutatóinak mintegy fél évszázada működő szakmai testülete, az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága 2000 és 2020 között számos kísérletet tett arra, hogy e tudományos közösség által felhalmozott akadémiai szintű tudást fel lehessen használni a gyakorlati életben, többek között a szakképzésben részt vevők igényességének, szakmai színvonalának emelése terén is. E törekvésük nem igazán talált fogadókészségre. A 2010-ben közreadott *A kézműves örökség mint stratégiai eszköz* című röpiratban foglaltak lényegében máig érvényesek. A röpirat javaslatai közül e tanulmány a hat legfontosabbat emeli ki, két újonnan megfogalmazott teendővel kiegészítve, amelyek megvalósítása társadalmi szinten is megtérülő beruházás lenne a humán erőforrás megerősítésében.

Summary

Between 2000 and 2020, the VEAB Handicrafts History Working Committee of the Hungarian Academy of Sciences, a professional body of Hungarian handicraft heritage researchers, made several attempts to make use of the academic-level knowledge amassed by this scientific community in practical life. Their intentions included meeting the demands of those engaged in vocational training, also in terms of raising their levels of expertise.

These efforts never really gained acceptance. The contents of the concise publication *The Heritage of Handicrafts as a Strategic Implement*, published in 2010, still remains essentially valid today. This study puts the

spotlight on the six most important proposals in this text, supplemented by two newly formulated tasks, the implementation of which would be a worthwhile investment in terms of reinforcing human resources, including on the social level.

ÉPÍTÉSI ÉS MŰIPARI ÁGAK
A BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI
IPARRAJZISKOLA (1886–1945)
KÉPZÉSI RENDSZERÉBEN

KATONA JÚLIA

Építési és műipari ágak a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945) képzési rendszerében

A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945)

*A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola a mai Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Szakkollégium, más néven a Török Pál utcai Kisképző 19. század végi – 20. század eleji elődintézménye volt. 1886-os alapítása sem előzmény nélküli, amelynek már az időpontja is beszédes, hiszen azt az igényt hivatott betölteni, amelyet a Buda és Pest 1873-as egyesítését követően indult nagyléptékű, a mai városképi arculatot is alapvető módon meghatározó építkezési hullám hívott életre. A főváros ekkor vált világvárossá. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1870–1918) urbanisztikai szervező és koordinációs tevékenységének köszönhetően párizsi és bécsi mintára ekkor alakult ki a mai városszerkezet, és épült ki többek között a neoreneszánsz paloták sorából álló *Andrássy út* (Sugár-út, 1872–1885), a *Kiskörút* és a *Nagykörút*, ekkor létesültek a legjelentősebb közintézmények épületei, úgy mint az *Operaház* (1875–1884), az *Országház* (1885–1904), a *Szép művészeti Múzeum* (1900–1906), a *Műcsarnok* (1895), a *Kúria* (1887) épületei, valamint ekkor épült meg az első kontinentális földalatti vasút 1894 és 1896 között. Ezen nagyszabású építkezések nyomán olyan kereslet és felvevőpiac alakult ki, amely képzett iparosok tömegeit igényelte. Olyan tanult iparosok mesterségbeli szaktudására volt szükség, akik foglalkozásuk technikai fortélyai mellett tisztában voltak a történeti stílusok formakincsével, jól ismerték a reneszánsz, a barokk, a gótika, a romanika stílustanát és elemeit, továbbá mindezeket készségi szinten tudták rajzolni és a napi gyakorlatba átültetni, legyen szó akár egy ión voluta megszerkesztéséről vagy egy reneszánsz akanthuszlevél kőben való kifaragásáról.*

A fővárosi fenntartású *Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola* 1886-ban több kerületi alsó iparrajziskola (III., V., VI., VIII. ker.) egyesítésével, valamint a *Budai Várbeli Alsó Iparrajziskolának* a *Pest Városi Központi Főrajz-tanodába* történő egybeolvasztásával jött létre.¹ Ez a 19–20. században az ipar- és művészetoktatás szempontjából meghatározó intézmény az 1778-ban Mária Terézia *Ratio Educationis* rendelete (1777) nyomán a *Budai Kancellária* által alapított *Budai Rajziskola (Schola Graphidis Budensis)* utódja, és a jelenlegi *Kisképző* elődintézménye volt. Céljai alapjaiban követték a 18. századi elődintézményét, röviden összefoglalva: az iparosok művészi szintű rajzi tudásának és ízlésének fejlesztését. Az iskola 1881-től nyomtatásban megjelenő évkönyvei pedig évről évre részletezték a szervezeti felépítést, az oktatók és a tanulók névsora mellett az intézmény célját is. Az 1887–1888-as tudósítvány ezt ilyen formában közli:

„Kivonat a fővárosi iparoktatás szervezetéből.

Fővárosi iparrajziskola.

A) Cél és beosztás.

A fővárosi iparrajziskolának, mint továbbképző intézetnek, az a célja, hogy :

- a) azon iparos-segégeket és mestereket, a kik rajzolni nem tanultak, de tanulni akarnak és arra szükségük van, a rajzolásban és mintázásban legalább annyira előképezze, mint az az iparostanulók iskoláinak három éves tanfolyamára az A alatti tanterv szerint elő van írva.
- b) Azon iparos-segégeket, a kik az iparostanulók iskoláját elvégezték és azon mestereket, a kik a rajzolásban megfelelő előképzettséggel bírnak, továbbá azon tanköteles iparostanulókat, a kik nagyobb képzettségöknél és mesterségök természeténél fogva a rajzolásban és mintázásban szakszerűbb oktatást igényelnek, a B alatti tantervben részletesen körülírt szakrajzolásba és a mintázásba bevezesse, továbbképezze és így előkészítse azon tanfolyamokra, melyek a közép-ipartanodában és technológiai iparmuzeumban, valamint az iparművészeti tanodában és muzeumban rendeztetnek.
- c) Végre feladata ez intézetnek, hogy a vele kapcsolatos nyilvános rajz- és mintázási teremben - a nélkül, hogy ez által az illetők gyakorlati képzésre igényt tarthatnának - alkalmat nyújtson a rajzolásban és mintázásban való gyakorlásra oly felszerelt egyéneknek, a kiknek erre kedvük és hajlamuk van.

Ezen nyilvános rajz- és mintázási terem külön osztályába nők is felvétetnek.

Az intézetnek alább megjelölt I., II., III. tanfolyamában gyakorlati műveletek nem taníttatnak; ily foglalkozást csak a nyilvános rajzterembe járók gyakorolhatnak.

Ezen céloknek megfelelően az intézetbeni oktatás a következő tanfolyamokból áll:

I. Előkészítő tanfolyam.

II. Szakrajzolósi tanfolyam.

III. Mintázási tanfolyam.

IV. Nyilvános rajz- és mintázási terem.

Mindezen tanfolyamokon a tanítás szeptember hó 15-ik napjától június hó végéig tart.”²

A Székesfővárosi Iparrajziskola tudósítványai (értesítői vagy évkönyvei) rendkívül gazdag forrásként szolgálnak a korabeli iparosfoglalkozások, valamint az iskolában tanuló iparossegédek és -tanoncok tudásáról, tanulmányi előmeneteléről és a korabeli iparoktatás és támogatói kapcsolatáról. A dokumentumokból jól körvonalazódnak azok az építési és műipari iparágak, amelyek relevánsak voltak a főváros világvárossá épülésének időszakában. Továbbá az is kiderül, hogy név szerint kik is voltak azok az iparosok, akik Budapestet építették, valamint milyen foglalkozásokat műveltek, és milyen képzést kaptak a munkájukhoz.

Építési és műipari ágak a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskolában

Az építési iparhoz kapcsolódó iparágak áttekintéséhez két évfolyam évkönyveit választottam, amelyek jól reprezentálják változásaikban is a keresletnek megfelelően egyre bővülő és differenciálódó iparágakat. Az egyik a *Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola* első, nyomtatásban megjelenő értesítője 1880–1881-ből,³ a másik pedig az 1910–1911-es évfolyam évkönyve,⁴ így egy három évtizedet átfogó időszak változásai követhetők nyomon az egyes iparos foglalkozásokban. Ez a három évtized különösen releváns az építési iparhoz köthető iparosmesterségek segédeinek és

² Vidéky 1888. 10–11.

³ Vidéky 1888. 10–11.

⁴ Ágotai 1911.

¹ Zombory-Moldován 1938. 6.

tanoncainak rajzoktatásában, ugyanis ebben az időszakban külön *Építészeti szakosztály* működött az Iparrajziskolában. Ennek tanfolyamait, tanmenetét az elsősorban urbanisztikai tevékenységéről ismert *Palóczy (Platzer) Antal* (1849–1927) dolgozta ki 1886 és 1911 között, és vezette az iparosok számára specializált építészeti rajzi tanfolyamokat. Az építészeti tanfolyamok egészen 1947-ig tartottak, ez volt az utolsó év, amikor az iskolában még építészeti rajzot oktattak. A 19. század végén és a századfordulón Palóczy mellett *Hofbauer Antal* (1853–1923), *Rerrich Béla* (1881–1932), *Schulek János* (1872–1948), *Kós Károly* (1883–1977), és az 1886 előtti időszakból a *Budai Várbeli Alsó Iparrajziskolából* ismert *Száraz István* segédkezett. Palóczyt követően 1911 és 1947 között *Bossányi József* oktatta a tárgyat. A két vizsgált évkönyv közül a második tehát Palóczy utolsó oktatási évében jelent meg, ezzel is jelezve egy korszak végét az építészeti oktatás területén.

Az 1880–1881-es évkönyv szerint ebben az időszakban összesen négy szakosztály működött az iskolában: (1) *Szabadkézrajzi*, (2) *Iparfestészeti*, (3) *Építészet-műszaki* és (4) *Mintázási és szobrászati*. A listák szerint összesen 14 iparismesterség segédei és tanoncjai jártak az iskolába: ácsok, aranyozók, asztalosok, bádigosok, építészeti rajzolók, kárpitosok, kőfaragók, kőművesek, lakatosok, mázolók, mintarajzolók, szobafestők, szobrászok és üvegesek⁵ (1. kép).

A harminc évvel későbbi források jelentős változásokat mutattak a 19. századi állapotokhoz képest, ugyanis megfigyelhető az egyes iparágakon belüli erős differenciálódás, valamint az igények növekedésével a tanfolyamok számának növekedése is. Az 1910–1911-es évkönyvben az összesítések szerint már 32 (!) építési iparhoz kapcsolódó mesterség, foglalkozás szerepel, mely szerint az iskolát ebben az időszakban az alábbi foglalkozású hallgatók látogatták: ácsok, aranyozók, asztalosok, bádigosok, bronzművesek, bútorasztalosok, címfestők, csillárkészítők, építészek, építészeti rajzolók, erezők, esztergályosok, faszobrászok, festők, fényezők, iparművészek, kovácsok, kőfaragók, kőművesek, lakatosok, mázolók, mintaasztalosok, mozaikfestők, múlakatosok, műszaki rajzolók, műüvegezők, rajzolók, szobafestők, szobrászok, üvegfestők, üvegmaratók és üvegtechnikusok. Azok az adatok is nagyon informatívak, amelyek azt mutatják, hogy az egyes tanfolyamokat kik látogatták. Az *Iparosok vasárnapi és esti tanfolyamait asztalosok*, cím-

1. kép | Építési iparhoz kapcsolódó iparágak, foglalkozások a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola 1880–1881-es évkönyve szerint / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

festők, kőszobrászok és szobafestők, az *Üvegfestők, műüvegezők és mozaikra-kók tanfolyamát* műüvegezők, üvegfestők és üvegtechnikusok, az *Alakrajzi tanfolyamot* címfestők, múlakatosok, szobafestők és szobrászok, a *Mintázási tanfolyamot* aranyozók, kőfaragók, lakatosok és szobrászok, a *Fémiparosok rajztanfolyamát* bádigosok, bronzművesek, csillárkészítők és lakatosok, a *Faiparosok rajztanfolyamát* asztalosok, faszobrászok, esztergályosok és rajzolók, a *Gépiparosok rajztanfolyamát* asztalosok, kovácsok, mintaasztalosok, lakatosok, műszaki rajzolók és rajzolók, az *Építőipari tanfolyamokat* ácsok, kőfaragók, kőművesek és rajzolók, az *Akrajz osztályt* címfestők, építészeti rajzolók, festők és üvegfestők, a *Vizfestési osztályt* bútorasztalosok, építészek, építészeti rajzolók és iparművészek látogatták, a mázolók és a szobafestők pedig külön tanfolyamokon tanulhattak (*Mázolók [erezők] tanfolyama, Szobafestők tanfolyama*)⁶ (2. kép).

Az évkönyvek továbbá azt is rögzítették, hogy az egyes tanfolyamokon milyen általános és szakirányú tantárgyakat tanultak az iparosok, és tantárgyanként milyen eredményeket értek el. Az 1910–1911-es évben például az *Építőiparosok téli tanfolyamának I. osztályában*, amelynek osztályfőnöke ekkor *Kós Károly* építész volt, a magyar nyelv, számtan,

5 Vidéky 1881.

6 Ágotai 1911.

Ösztöndíjaskénti tendenciák a historizmus és a szecessió építészetében | 2022.06.16.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI IPARRAJZISKOLA I ÉVKÖNYV 1910 / 1911
építési iparhoz kapcsolódó iparágak, foglalkozások

Ács	Csúfpestő	Festőművészt	Kőműves	Műszaki rajzoló	Üveggyártó
Aranyos	Csillárkészítő	Festő	Lakatos	Művegyesítő	Üvegtechnikus
Asztalos	Építész	Fényező	Műlakov	Rajzoló	
Bádigos	Építészeti rajzoló	Iparművész	Mintaszabó	Szobafestő	
Bronzműves	Ércző	Kovács	Mozsalkészítő	Szobrász	
Bühörvétel	Értérgályos	Kőfaragó	Műlakatos	Üvegfestő	

Katona Júlia PhD i művészettörténész, műpedagógus | Iparművészeti Múzeum

2. kép | Építési iparhoz kapcsolódó iparágak, foglalkozások a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola 1910–1911-es évkönyve szerint / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

mértan, mértani rajz mellett építészeti anyagtant, építészeti alaktant, alak-tani rajzot, kőművesmunkát, kőművesmunkarajzot, ácsmunkát, ácsmunka-rajzot és szabadkézi rajzot tanultak az iparosok öt hónapon keresztül heti 42 órában⁷ (3. kép).

Iparosok építészeti rajzai a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény Grafikai Gyűjteményében

A 19. század végén és 20. század elején működő iparosok, köztük kőmű-
vesek, kőfaragók, ácsok, műlakatosok, szobafestők, asztalosok, bádigosok
rajztudásáról és rajzi képzéséről a korszak művészet- és építészettörténetét,
valamint iparoktatását kutató szakma akkor kapott hozzávetőleges képet,
amikor 2015-ben a *FUGA Budapesti Építészeti Központ*ban megnyílt az
Akik Budapestet építették című kiállítás, a *Schola Graphidis Művészeti Gyűj-
temény* első, bemutatkozó tárlata (2015. október 27. – november 15.). A

⁷ Ágotai 1911. 66.

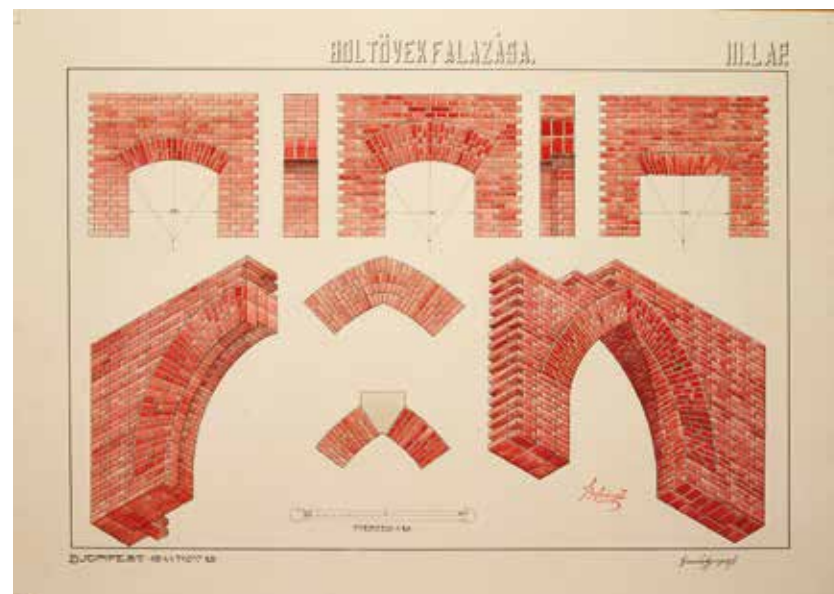
3. kép |
Palkovics János: Természet utáni felvétel.
Huba utcai templom főbejárata,
1911 / Schola Graphidis Művészeti
Gyűjtemény, Budapest

kiállítás célja a korszakban dolgozó, Budapest historizáló és századfor-
dulós épületeit kétkézzel felépítő és kivitelező iparosok rajzi tudásának,
valamint rajzoktatásuk mintáinak, az oktatásban használt építészeti és
díszítőművészeti mintakönyveknek, gipszmintáknak és rajzmintáknak
a bemutatása volt. Nem kis meglepetést okozott kutatói körökben és a nagy-
közönség számára egyaránt az a magas szintű rajzi tudás, amely a korszakban
a Királyi József Műegyetem építészhallgatóinak rajzi készségével és képzett-
ségével volt egyenértékű.

A kiállítás előkészítésének időszakában, a grafikai anyag feltárásakor
és rendszerezésekor, nyilvántartásba vételekor az is kiderült, hogy a kor-
szak iparossegédei és -tanoncái, rajztanárai, építészhallgatói, művésznö-
vendékei mind ugyanazokból a külföldi forrásokból építkeztek, azonos
építészeti és mintakönyvekből tanultak. Tananyaguk fontos része volt az
építészhallgatók számára is alapkövetelményként szereplő építészeti alak-
tan, amit *Palóczy Antal* oktatott számukra, és amelynek rajzi anyagából
jelentős mennyiség maradt fenn közvetlenül az iparrajziskolák egyesítése
előtti időszakból is, bőrkötésű, kiállítási célból összeállított albumokban.
1883–1884-ben készült építészeti grafikákat tartalmaz például az a három
darab IV. kerületi album, amely mindegyike az ekkor a Czukor utcában

működő Felső Iparrajziskola⁸ tanítványainak Palóczy Antal vezetése alatt kivitelezett rajzait tartalmazza. Az ácsok és asztalosok építészeti rajzait összefogó albumban ács- és asztalossegédek ácsszerkezeteket, faépületek metszeteit, fakötéseket, bútorigari szakrajzokat bemutató lapjai láthatók.⁹ A kőművesek és kőfaragók építészeti rajzait összefoglaló két albumban pedig kőművessegédek és -tanoncok, valamint építészeti rajzolók kisebb-részt mértani, javarészt építészeti szakrajzai találhatók vegyes tematikában: a téglakötések és dísz téglahomlokzatok, kémények, falazatok, építészeti alaktani rajzok (oszloprendek, boltozatszerkesztések, ívszerkesztések, bolt-ívek) mellett kisebb épületek ácsszerkezeteiről, kőfaragó-, asztalos-, cement-lapburkolati és kovácsoltvas-munkáiról készített lezárolási tervek is megtalálhatók. Palóczy 1879 és 1911 között tanított a Felső Iparrajziskola, majd a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola tanáraként, ez utóbbi intézményben dolgozta ki az egységes építészeti rajzoktatást az építészethez köthető iparágak iparosainak különféle tanfolyamok bevezetésével. Az építész-tanár az építészeti alaktani tananyag kidolgozásában követte azt a régi rajziskolai hagyományt, amely az 1783-as rendeletben előírtaknak megfelelően *Giacomo Barrozzzi da Vignola* (1507–1573) olasz építész traktátusának ismeretét követelte meg, sőt annak bemutatására összeállított egy magyar nyelvű könyvet *Vignola oszloprendjei* címmel.¹⁰ Ugyanakkor az olyan ismereteknél, mint a boltozatszerkesztések és a tégláépítészet elemei, már újabb, főként kortárs szakirodalmat követett (4. kép).

A kiállítás zárását követően a gyűjtemény váratlanul több mint 100 darab 19–20. századi építészeti és ornamentális rajzzal bővült, ami tovább árnyalta az iparosok építészeti oktatásáról alkotott képünket. A rajzok nem vásárlás útján, hanem a Török Pál utcai épület rejtett zugából előkerülve gazdagították a gyűjteményt, amely jól jellemzi, hogy a muzeális műegyüttes az iskola életével szervesen összefonódott, és annak elválaszthatatlan részét képezte és képezi jelenleg is.

4. kép | Gaubek József: Boltövek falazása, 1911 / Album: Hauptstadt Budapest Gewerbezeichenschule Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

A tárlat, tekintettel a bemutatott rajzi anyag magas minőségére, 2017-ben a párizsi Institut Hongrois-ban került megrendezésre *Ceux qui ont construit Budapest* címmel (2017. március 18. – május 20.), ahol a válogatás olyan grafikákkal bővült, amelyek a francia művészet- és építészettörténeti kutatás számára relevánsak voltak. Így például az *építészeti polikrómia* (sokszínűség) elvét alkalmazó iparosrajzok sorozata az 1920-as évekből, amelyen jól tanulmányozható a 19. század első felében működő francia és német építészek, továbbá *Jacques Ignace Hittorff* (1792–1867) francia, *Gottfried Semper* (1803–1879) német vagy *Ludvig Peter Fenger* (1833–1905) dán építész ókori épületek színrekonstrukciójára vonatkozó elképzelései, valamint azok 20. századi, Közép-Európába is begyűrűző utóélete. Kiváló, magas minőségű és ritka fennmaradt példái ennek a szemléletnek azok a tussal és akvarelllel kivitelezett építészeti alaktani rajzok, amelyek ókori görög dór és ión stílusú templomok oszloprendjeit mutatják be színes rekonstrukciókban, és amelyeket *Berkovits Károly* és *Imenál Károly* iparosok készítettek az 1920-as évek legelején (5., 6., 7. kép).

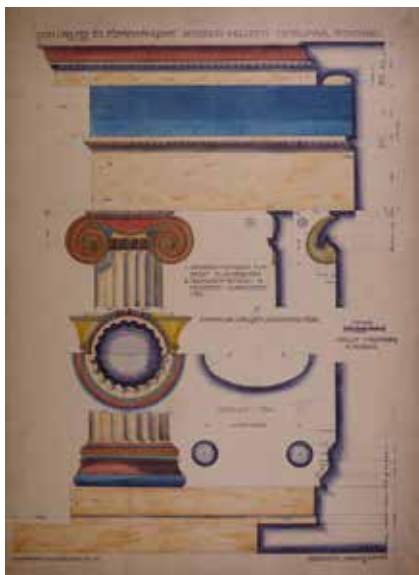
8 Évkönyv 1888. 7.

9 Építészeti rajzok. Ácsok, asztalosok. IV. kerület. Bau-Zeichnungen. Zimmerleute, Tischler. IV. Bezirk. Dessins l'architecture. Charpentiers, merusiers. IV. District. Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény. Ltsz.: 2015. 304.

10 Palóczy 1890.

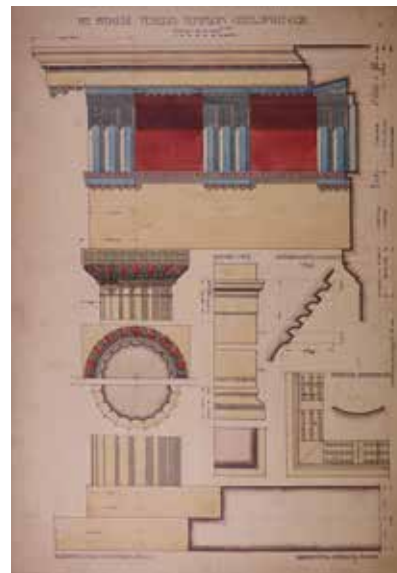
A kiállítás harmadik verziójának bemutatása pedig 2018. március 14. és június 24. között valósult meg a Budapesti Történeti Múzeum Metszeti kiállítóterében *Akik Budapestet építették 3.0. Építészet és ízlés a 19–20. századi kézműves- és iparosoktatásban* címmel. A főváros múzeumában ez volt az a kiállítóter, amely elhelyezésében részleges átfedést mutatott a jelenlegi Szent István-terem helyével. Ezen a tárlaton az eredeti FUGA-beli kiállítást olyan művekkel bővítettük ki, amelyeknek kifejezett és konkrét kapcsolata volt a főváros akkori kiépülésével. Itt volt látható először Magyarországon az a fotóalbum, amely a kisföldalattiként ismert, a kontinens első elektromos földalatti vasútjának építését dokumentálta 1894 és 1896 között: *Società anonima della tramvia elettrica sotterranea di Francesco Giuseppe a Budapest – Ferencz József földalatti vasút részvénytársaság Budapesten – Société anonyme du chemin de fer électrique souterrain „François-Josef” à Budapest*, és amelyet Klösz György (1844–1913) fotográfus és műterme jegyezt¹¹ (8. kép).

A párizsi kiállítás évében a FUGA-ban bemutattunk egy olyan speciális tematikájú kiállítást, amely a *Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola* egyko-

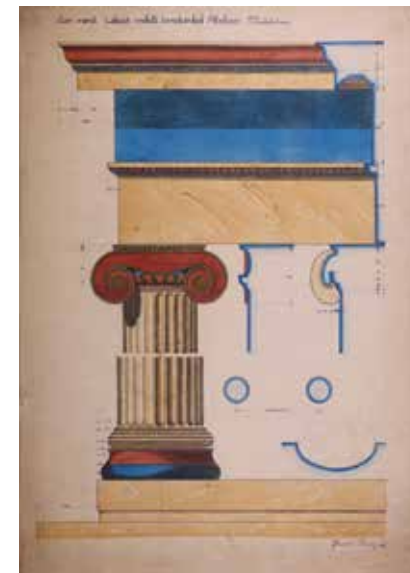

5. kép | Berkovits Károly: Jon láb, fej és főpárkányzat Ilisszos melletti templomról Áthénben, 1921 / Ltsz.: 11896 Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

11 Klösz 1896.

6. kép | Berkovits Károly: Az athéni Teseus-templom rendje, 1921 / Ltsz.: 11904 Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

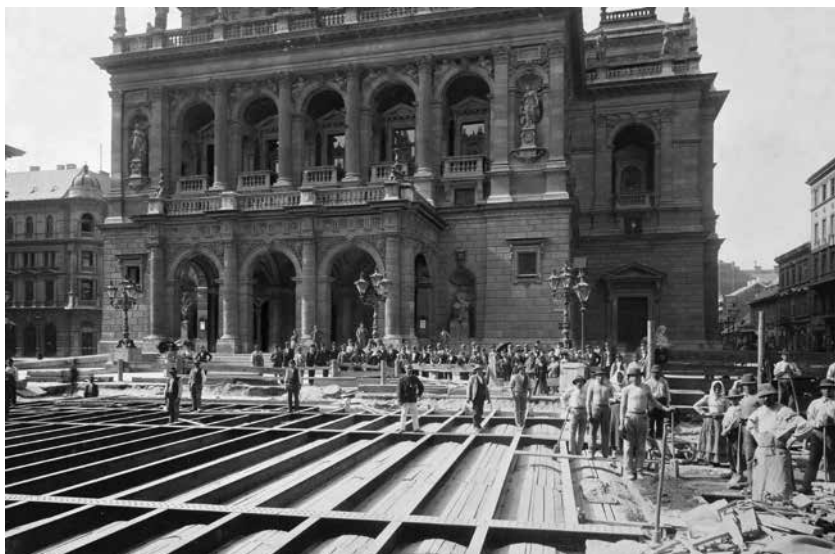

7. kép | Imenál Károly: Jon rend Liszos melletti templomból, 1920-as évek / Ltsz.: 11903 Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

ri, a századfordulón közel 2000 tételt számláló gipsz minta-gyűjteményén keresztül rekonstruálta a korabeli rajzoktatás gipsz mintahasználatát, a reális és a szakiskolák, ipar- és iparrajziskolák gipszgyűjteményeit és azok összetételét. A *Gipszbe öntött tudás* című tárlaton (2017. október 4–25.) az Iparrajziskola egyes rajzai a modellként szolgáló gipsz mintákkal összefüggésben és a gipsz mintákat szállító gipszöntőműhely, a *Budapest Állami (Felső) Építő Ipariskolához* kapcsolódó műhely 1904-ben kiadott katalógusa¹² fotó-illusztrációjának kontextusában kerültek bemutatásra.

Az imént felsorolt tárlatok egy olyan muzeológiai, valamint művészeti és építészettörténeti háttér-kutatómunka nyomán jöhettek létre, amellyel egyúttal a *Kisképző* muzeális műtárgygyűjteményének gyűjteménnyé szervezését alapoztuk meg. 2014-ben létesült a *Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény*, amely ma a *Magyar Képzőművészeti Egyetem* gyakorló iskolája-

12 Felső Ipariskola Árjegyzék 1904.

8 kép | Klösz György: Az operaházi állomás vasfödém szerkezete – Construction du plafond en fer de la station Opéra. In: Società anonima della tramvia elettrica sotterranea di Francesco Giuseppe a Budapest – Ferencz József földalatti vasút részvénytársaság Budapest – Société anonyme du chemin de fer électrique souterrain „François-Josef” à Budapest, 1896 / Ltsz.: 3676 Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

ként működő *Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Szakkollégium* és elődintézményeinek muzeális tárgyát gyűjti. Gyűjtőköre a 18. század utolsó harmadáig, az iskola alapításáig terjed, nevét az 1778-ban létesített *Schola Graphidis Budensis* nyomán kapta, utalva a történeti gyökerekre. Tárgygyűjtései a képző- és iparművészet minden olyan ágára kiterjednek, amelyek az iskola immár 245 éves fennállása alatt a curriculum részét képezték. Ennek megfelelően gyűjteményi egységei is szerteágazóak: *Grafikai Gyűjtemény*, *Gipszmásolat és Szoborgyűjtemény*, *Fotógyűjtemény és Média-tár*, *Üveg-, Kerámiagyűjtemény*, *Ötvös-, Textil-, Bútor- és Bőrtárgyak Gyűjteménye*, *Műszaki és Technikatörténeti Gyűjtemény*, *Régi Könyvgyűjtemény*, *Levéltár*. Ennek a kivételes muzeális műtárgy- és levéltári anyagnak a muzeológiai szempontú feldolgozása, amely jelenleg is folyamatos, lehetővé tette és teszi a magyarországi iparos- és rajzoktatás történetének nyomon követését a 18. századi kezdetektől a 20. század közepéig. A gyűjtemény ugyanis a hallgatók munkáin és vizsgarajzain kívül a tanárok, szakoktatók és műhelyveze-

tők munkáit ugyanúgy gyűjti, valamint különös hangsúlyt helyez az oktatási segédeszközök feldolgozására is. Ennek köszönhetően kezdődött el a mintegy 30 000 tételt számláló 19–20. századi mintalapgyűjtemény rendszerezése és digitalizálása, amely a korszak speciális forrásgyűjtésének számít, valamint a gipszmásolatok beazonosításának munkája, de ugyanígy ide tartozik a különféle szemléltetőeszközök, makettek, állapotpreparátumok feldolgozása is. Végül, de nem utolsósorban, a *Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény* a 18. század végi kéziratos anyakönyvek és kimutatások, valamint a későbbi beírókönyvek, majd a nyomtatott formában először 1881-ben megjelent értesítők (évkönyvek) megőrzésével és feldolgozásával a 18–20. századi hazai iparosságról és iparostársadalomról olyan értékes adatokat és információkat szolgáltat, amelyek az építési és műipari ágak rekonstruálásának nélkülözhetetlen alapját nyújtják.

Irodalom

Ágotai Lajos (szerk.) (1911). *A székesfővárosi községi Iparrajziskola értesítője az 1910–1911. iskolaévről*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. Budapest.

Felső Ipariskola Árjegyzék (1904). *A Budapesti Áll. Felső Ipariskolával kapcsolatos gipszminta-öntőműhelyben készülő minta- és szobormásolatok árjegyzéke*. Hornyánszky. Budapest.

Klösz György (1896). *Società anonima della tramvia elettrica sotterranea di Francesco Giuseppe a Budapest – Ferencz József földalatti vasút részvénytársaság Budapest – Société anonyme du chemin de fer électrique souterrain „François-Josef” à Budapest*.

Palóczy Antal (1890). *Vignola oszloprendjei*. Pfeifer Ferdinánd. Budapest.

Zombory-Moldován Béla (szerk.) (1938). *A Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskola évkönyve az 1937/38. tanévre*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.

Vidéky János (szerk.) (1881). *A Fővárosi községi összes iparrajziskolák rövid vázlatos tudósítványa az 1880-81-iki tanév végén*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. Budapest.

Vidéky János (szerk.) (1888). *A Fővárosi Községi Iparrajziskola tudósítványa az 1887-1888. tanév végén*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. Budapest.

Összefoglaló

A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945) a mai Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Szakkollégium, más néven a Török Pál utcai Kisképző 19. század végi – 20. század eleji elődintézménye volt. Az Iparrajziskola célja az iparosok művészi szintű rajzi oktatása és a gyakorlati hasznosuláson túl az ízlés fejlesztése volt. A Székesfővárosi Iparrajziskola évkönyvei rendkívül gazdag forrásként szolgálnak a korabeli iparosfoglalkozások, valamint az iskolában tanuló iparossegédek és -tanoncok tudásáról, tanulmányi előmeneteléről és a korabeli iparoktatás és támogatói kapcsolatairól. A tanulmány az iskola 1880–1881-es és 1910–1911-es évkönyvei alapján a keresletnek megfelelően egyre bővülő és differenciálódó iparágakat és iparosfoglalkozásokat tekinti át. A forrásokból jól körvonalazódnak azok az építési és műipari iparágak, amelyek relevánsak voltak a főváros világvárosá épülésének időszakában.

Summary

The Budapest Metropolitan Industrial Drawing School (1886–1945) was the late 19th- and early 20th-century predecessor of today's Secondary School of Visual Arts, also known as the 'Little Academy', in Török Pál Street. The purpose of the Industrial Drawing School was to teach tradesmen how to draw at an artistic level, and to develop in them a sense of taste in addition to utilitarian skills. The yearbooks of the Budapest Metropolitan Industrial Drawing School serve as an extremely rich source of information about the industrial occupations of the time, as well as the knowledge and academic progress of the assistant tradesmen and apprentices studying at the school, and the relationship between vocational training and its supporters at the time. Based on the school's yearbooks from 1880/81 and 1910/11, the study looks at industrial sectors and occupations as they expanded and differentiated themselves in response to demand. The sources clearly outline the construction and applied art industries that were relevant during the capital's development into a cosmopolitan city.

A SCHOLA GRAPHIDISTÓL A KISKÉPZŐIG –

Szemelvények a magyar művészeti
szakoktatás történetéből

SZŰCS TIBOR

**A Schola Graphidistól a Kisképzőig –
Szemelvények a magyar művészeti szakoktatás történetéből**

Az intézményesített művészetoktatás kezdetei

A Ratio Educationis 1777-es megjelenése után megkezdődött a magyar közoktatás megszervezése, ezen belül pedig külön kihívást jelentett a szakmai oktatás fejlesztése.

1778-ban a Budai Kancellária előterjesztette egy rajziskola alapításának igényét. Az ugyanebben az évben kiadott császári utasítás az iskola alapító okiratának is tekinthető, amelyben nemcsak a Schola Graphidis (Rajzoló Iskola) megalapításához járul hozzá, de rendelkezik annak finanszírozási módjáról és összegéről is.

Az iskola alapítólevelének szó szerinti fordítása:

Ő Császári és apostoli királyi felsége nevében:

A nagytekintetű Magyar Udvari Cancellária folyó évi február 20-án 888 szám alatt tett felterjesztésére legfelsőbb királyi elhatározás értelmében ezen feljebbmondott nagytekintetű M.Kir. Udv.Cancellária azon előterjesztésének, mely a budai kerületben felállítandó elemi főtanoda egynémely rendkívüli tantárgyának kiadásaira vonatkozik, [...] ő szent Felsége kegyelmesen elhatározni méltóztatott, hogy ezen újonnan bevezetendő tantárgyak első felszerelésére 1.400 Ft a tanulmányi alpból fizetessék ki [...].

Ezt a kegyelmes királyi leirat értelmében mai nappal kiadmányozzuk a Magyar Királyi Udvari Kamarának, melynek egyebekben bármely szolgálatra kész és hajlandó marad a

Birodalmi Császári és Királyi Udvari Kamara

Bécs 1778. ápr. 2.

Az országos levéltárban őrzött levelezések bizonyítják, hogy a megfelelő épület kijelölése sem volt egyszerű folyamat, valamint a rajzoktatók alkalmazásának kritériumai sem álltak rendelkezésre.

További megoldandó feladatot jelentett a rajzoktatás tartalmi meghatározása, hogy mit is kell tanítani az általános műveltséget adó iskolákban, és mit kell oktatni a szakmai felkészítést segítő intézményekben. A rajzoktatás fontosságát bizonyítja, hogy külön rendelet szabályozta annak tartalmát, kiemelten az ipart támogató vizuális ismereteket.

Idézet az 1782-ben a nemzeti iskolák rajzoktatása ügyében megjelent, a rajzoktatás vezérelveiről szóló rendeletből:

„Rajzoktatásunk inkább oly feladatokra terjedhet ki, melyek a polgári életviszonyok követelményeinek alkalmasak megfelelni, mint pl. az építészeti rajz, melyben a többi gyakorlati igények mintegy összpontosulnak. A figurális és tájképrajz mint nagyon összetett dolgok [...] csekély eredménnyel kecsegtetnek.”

A rendelet a középfokú rajzoktatás céljaként egyértelműen az ipart szolgáló oktatási feladatokat nevezi meg, a táj- és emberábrázolást a felsőbb akadémiai képzés hatáskörébe utalja, és az építészeti rajzot – ami nem csak a műszaki rajzot jelenti – mint az iparágak gyakorlati igényeit összefogó képességet tartja üdvöztetőnek.

A rendelkezés további paragrafusai szabályozzák az alkalmazandó rajztechnikákat, a rajzi tanmenet felépítését, meghatározza, hogy milyen ábrázolási képességek birtokában kezdhető meg a különböző mesterségek által megkívánt szakirányú rajzoktatás. Sorra veszi a rajziskola terméinek elvárt tájolását, világítását, berendezését, külön kitér azokra az eszközökre, amelyeket az iskolának kell biztosítania a vagyontalan tanulók számára. Lényeges elem, hogy az állami rajzoktatást minden társadalmi réteg számára nyitottá teszi, valamint nem konkrét életkorhoz, hanem a képességek fejlettségéhez köti a rajzoktatásba való belépés idejét. Az oktatás időbeli kereteit is kialakítja, valamint öt egymásra épülő tartalmi egységre, „tanfolyamra” osztja az ismereteket. A minőségbiztosítás formájára vonatkozóan is ad utasítást a szabályzat. A tanfolyamok záró rajzait, mintegy vizsgamunkáit, jó minőségű papíron kell elvégezni, mappákba rendezés után elő kell terjeszteni minőségi értékelésre a felsőbb hatóságoknak. A következő száz évben sok vita folyik majd arról, hogy kit tekintsenek illetékes felsőbb hatóságnak

a magyar rajzoktatás minőségének elbírálásában. A rajzoktatás fogalma ebben az időben szorosan egybeforrt a magyar ipar minőségének megítélésével, ezért nem volt mindegy, hogy Bécsben vagy Budán folyik-e a vizsgálat. Záróelemként az iskolák igazgatóinak és a rajzoktatás irányításával megbízott főigazgatóknak a feladatait foglalja össze a rendelkezés. Az előírás megértéséhez tudnunk kell, hogy az 1900-as évek elejéig ezen az iskolafofon kizárólag neves mesterek eredeti vagy sokszorosított rajzainak rendkívül pontos másolásával folyt a rajzoktatás. Ezért kapott különös jelentőséget a rajztanár az irányú képessége, hogy jó minőségű mintarajzokat tudjon előállítani, amiket a tanítványok tovább tudtak másolni. Amennyiben a mestertanár nem győzte a minták rajzolását, a főigazgatóhoz fordulhatott a hazai és európai mesterek sokszorosított rajzainak beszerzése ügyében. Ez az intézmény nagy hatékonysággal működött az 1930-as évekig, és így jöhetett létre a Schola Graphidis jogutódjában, a Képző- és Iparművészeti Szakgimnáziumban őrzött mintarajz- és mintalapgyűjtemény.

Ahogy az alább közölt idézetek is tanúsítják, az első rajziskolák megalapításával hosszas vita bontakozik ki a Magyarországon folyó oktatás szakmai minőségének felügyeletéről. Az oktatásirányítás legmagasabb szintjén folyik a mérlegelés, hogy a rajztanítók felkészültségét és a tanulók munkájának minőségét a bécsi hivataloknak, vagy a helyi magyar hatóságoknak van-e jogosultsága megítélni.

Még tíz év sem telik el az első iskolák megalapítása óta, és 1787. augusztus 16-án a helytartótanács tudatja a kerületi főigazgatókkal és a budai nemzeti iskolai felügyelőkkel az alábbiakat.

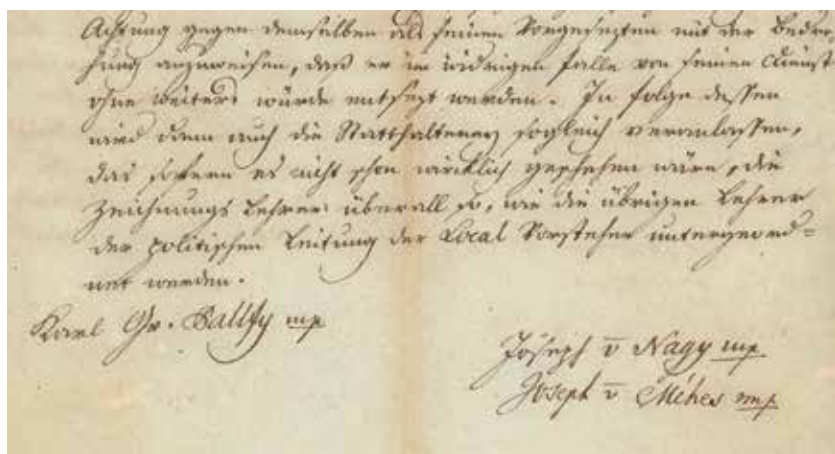
„Legfelsőbb elhatározás alapján megszűnik a bécsi rajzakadémia igazgatójának fennhatósága a magyarországi rajzoktatás terén. A rajztanárok a többi tanszemélyzet módjára helyi politikai hatóságok vezetése alá kerülnek.”

1. kép |
1787. augusztus 16-i helytartótanácsi rendelet részlete / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

1787 augusztusában Gróf Pálffy Károly (1735–1816) Magyar- és Erdélyország udvari kancellárja megerősíti a helytartótanácsi rendeletet, amelynek, úgy tűnik, nem mindenhol kívántak eleget tenni.

„A Helytartótanács, amennyiben és még eddig nem történt meg, azonnal intézkedjék, hogy a rajztanítók, miként a többi tanítók mindenütt a helyi politikai előljáróságok hatósága alá rendeltetnek.”

2. kép | Pálffy Károly 1787 augusztusában kelt levelének részlete / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

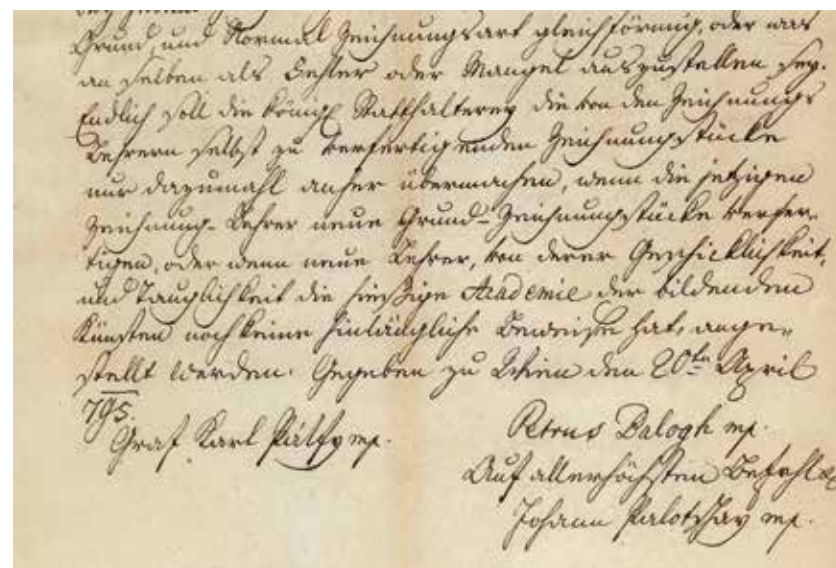
A rajziskolák alapításának idején az oktatást támogató szabadkézzel készült mintarajzokat Bécsben készítették, és az oktatás során azokat kellett felhasználniuk a helyi tanároknak. Pálffy 1788. november 19-én Bécsben kelt leirata megerősíti azt az elhatározást, hogy nem kell a bécsi mintarajzokat használni, a műlapminták alapján a helyi rajzoktatók is elkészíthetik azokat.

„A Magyar Királyi Helytartótanácsnak

A rajziskolákat illető felterjesztésnek a minták készítése kérdésében, miként azt a M. Kir. Helytartótanács folyó év okt. 2-án felterjesztette, hely nem adatik. Minthogy csak az elemi főiskolák (Normal Hauptschule) kapják a rajzokat Bécsből, semmi akadálya annak, hogy az ország többi rajziskolája számára az ottani rajztanítók az itteni minták szerint készítsék annak idején azokat el.”

A helyi rajztanítók által készített minden mintarajzot Bécsbe kellett küldeni minőségi jóváhagyásra. Az 1795. április 20-án kelt utasítás szerint azonban csak az új tanítók rajzait kell felküldeni.

„Kir. Helytartótanács a rajztanítók által ezentúl készített rajzokat csak akkor küldje ide fel (a bécsi kancelláriára), ha a mostani rajztanítók új mintarajzokat (Gründzeichenstücke) készítenek, avagy új tanítókat alkalmaznak, kiknek ügyességéről és megfelelőségéről az itteni (bécsi) Képzőművészeti Akadémia még nem győződött meg kellőképpen.”

3. kép | Pálffy Károly 1795. április 20-án kelt levelének részlete / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

Ludwig von Cobenzl (1753–1809) államminiszter 1795. április 6-án kelt jelentésében a magyar rajzoktatás minőségét már megfelelőnek ítéli, ugyanakkor megerősíti, hogy a középfokú rajzoktatás célja továbbra is az ipari igények kielégítése. Hangsúlyozza, hogy nem az esztétika (cifraság), hanem a jó műszaki paraméterekkel rendelkező rajz a hasznos. Megállapítja továbbá, hogy nincs szükség a bécsi Művészeti Akadémia felügyeletére.

„Úgy látszik, hogy most már az összes iskolában jó, némelyekben kiváló tanítók tanítanak. [...] tanulóknak azon mintarajzokat kellene elébük tenni, melyek a legközönségesebb kézművesek számára is alkalmasak, egyszerűek, minden cifróság nélküliek, mert a cifróság csak mellékes dolog, s a legtöbb kézműves számára nélkülözhető, de minden méret szerint készüljön.”

„...a tanulók rajzait időről időre a tanulmányi igazgatók ítélete alá terjesszék, de ezen rajzoknak akadémiákra való továbbküldése ezek után teljesen felesleges... Miután az iskolák el vannak látva jó tanítókkal és célirányos mintarajzokkal, felesleges az akadémia bírálata.”

A 18. században működő rajziskolák számáról egy 1795. május 15-én kelt helytartótanácsi rendeletből értesülünk. Felsorolásra kerül Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Pécs, Zágráb és Buda rajziskolája. A tanulók által készített rajzokat helyi elbírálásra utalja. A rajztanítók Bécsbe küldött rajzait pedig visszaküldik azzal, hogy az akadémia észrevételeihez a rajztanítók hozzászólhatnak. Az Országos Építészeti Bizottságnak elrendeli, hogy a rajztanítók rajzait a helyi főigazgatók a rajztanítók bevonásával helyben bírálják el a jövőben, és úgy küldjék meg a Helytartó Tanácsnak. Az elmúlt évtized szabályozásai fokozatosan a helyi hatóságok feladatává teszi a minőségbiztosítást, és háttérbe szorul Bécs fennhatósága. Cobenzl államminiszter jelentése feltételezhetően pozitív hatást gyakorolt a helyi rajztanítás minőségének megítélésében, és a magyarországi rajzoktatás 1778 óta eltelt tizenhét évében fokozatosan a helyi irányítás kezébe adták a rajzoktatás minőségi ellenőrzését.

4.kép |
Ludwig von Cobenzl államminiszter
1795. április 6-án kelt jelentésének részlete /
Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény,
Budapest

Újabb fordulatot jelent a Kregár Mihály (1733–1803), Pest szabad királyi város polgármestere (1789–1796) által 1795. szeptember 5-én közzétett határozat, amelyben szabályozza, melyik szakmákban kötelező a rajzoktatás.

„Mellékelt jegyzékbe foglalt művészek és művesek nem szerződhetnek senki polgár vagy más lakos fiát mindaddig, míg az hiteles iskolai bizonyítvánnyal nem igazolta, hogy a rajziskolát és a IV. elemi osztályt legalább egy év szorgalommal és előmenetellel látogatta.”

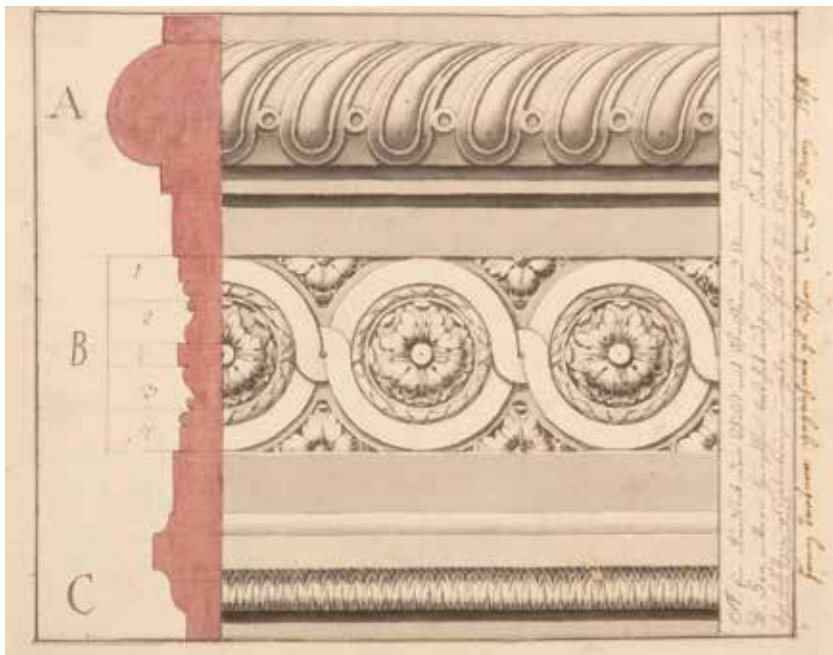
A rendelet mellékletében említett szakmák: kőműves, kőfaragó, asztalos, kerégyártó, lakatos, aranyt kovácsoló vagy ötvös, velencei rajzműves vagy gomböntő, rézöntő, harangöntő, bádogos, rézműves vagy kolompár, aranyműves, paszomántverő, német gombkötő, anyagszövő, damasztállványon szövő (takács), nyereggyártó, szíjjártó, műszerszámkészítő, fazekas.

A rendelet minden olyan kézműves szakmát felsorol, amely hatást gyakorolhat a tárgyi esztétikai kultúrára, illetve fontosnak ítélik, hogy már az inaskortól ezeken a szakterületeken jól rajzoló mesterek képződjenek.

5. kép | Kregár Mihály 1795. szeptember 5-én közzétett rendeletének részlete /
Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

Feltételezhetően az elsők között fennmaradt szabadkézzel készült mintarajz, amely helyben készült, és nem Bécsben.

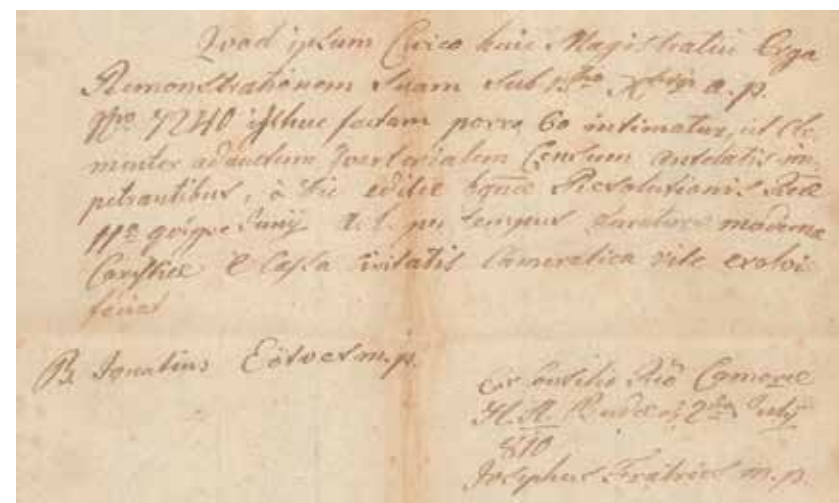

6. kép | Építészeti rajz, 1798. / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

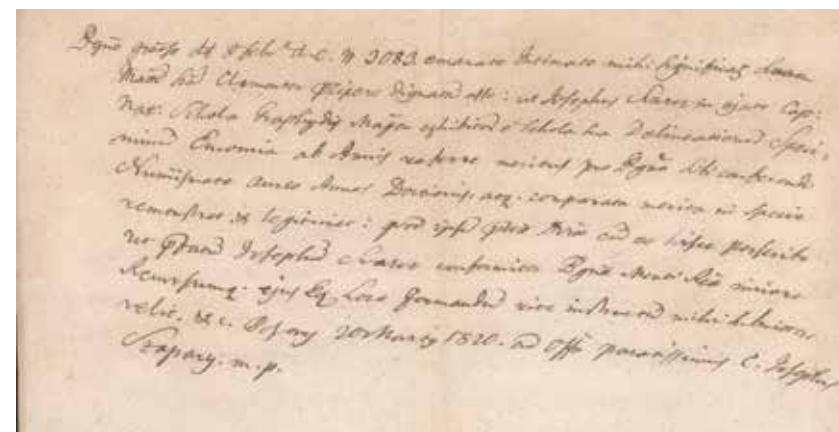
Az első utalást a rajztanárok javadalmazásának kiegészítésére egy 1810. július 2-án kelt leiratban találjuk. Báró Eötvös Ignác (1786–1851) bölcséleti és jogi doktor, császári és királyi kamarás, magyar királyi udvari alkancellár, valóságos belső titkos tanácsos és főpohárnokmester két tanár és egy rajztanár lakáspénzét megemeli.

Gróf Szapáry József (1754–1822), Fejér, Moson és Szerém vármegyék főispánja 1820. március 20-án kelt, a pesti iskolaigazgatóhoz címzett átirata tanúsítja, hogy a hosszú ideje szolgálatban lévő, és arra érdemesnek tartott rajztanárok jutalmazásának rendszere már létrejött. Schwarcz József aranyérdempénze a mai közalkalmazotti jubileumi jutalomnak felel meg azzal a különbséggel, hogy nemcsak a tanítással eltöltött idő alapján automatikusan járó díjazásról volt szó, hanem figyelembe vették az oktatásban betöltött

minőséget is. A minőség megítéléséhez megfelelő eljárás volt a rajztanárok által készített mintalapok folyamatos helytartótanácsi minősítése. Schwarcz József aláírása több, a Schola Graphidis Gyűjteményben őrzött, a tanulók által készített, a 19. század első évtizedében készült mintarajzon megtalálható.

7. kép | Báró Eötvös Ignác 1810-ben kelt levelének részlete / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

8. kép | „Ő szent Felsége megparancsolni kegyelmesen méltóztatott, hogy Schwarcz József ezen városi elemi főtanoda rajztanítója [...] megérdemelné az aranyérdempénz adományozását.” / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

1844-ben kiadott Építészeti-rajz-végzettségi bizonyítvány, amely tanúsítja, hogy a rendeletekben meghatározott szakmák tanulóinak rajzoló iskolába kellett járniuk. A bizonyítvány hiányában a tanulót nem szabadíthatta fel a mestere, és nem kezdhetette meg a segédi tevékenységét, így a mester címért sem folyamodhatott.

9. kép | 1844-ben kiadott bizonyítvány a rajziskola elvégzéséről / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

A kiegyezés idején már szóba sem került a bécsi fennhatóság körüli vita, egyértelműen az akkorra már európai színvonalra erősödött magyar képzőművészet legjelentősebb alkotóinak irányításával folyt a művészeti ipar minőségbiztosítása.

Idézet a tanügyi bizottmány 1867-ben készült jegyzőkönyvéből:

„Felvétetett Krieglér Josef elemi iskolai igazgató úrnak a tekintetes tanács [...] végzésével véleményezés végett kiadott jelentése mellyel a városi rajztanódnak

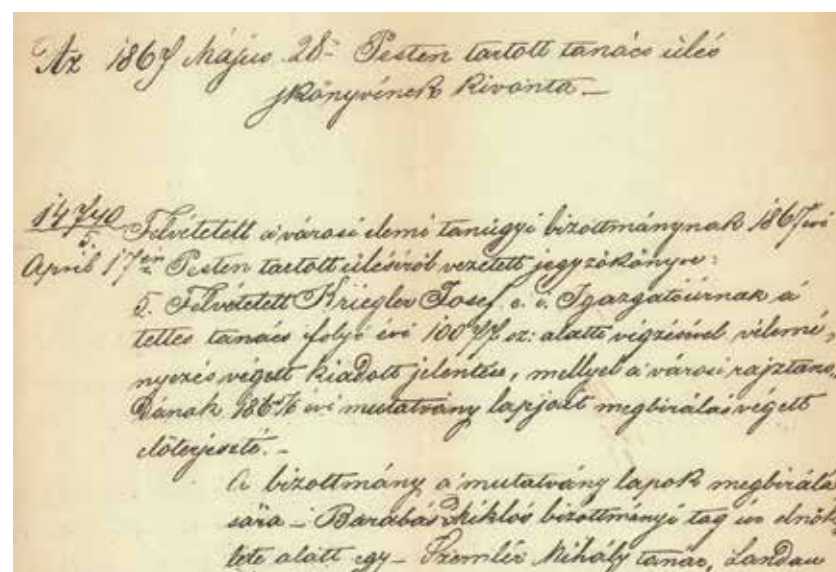
1867 évi mutatvány lapjait megbírálás végett előterjeszté. A bizottmány a mutatvány lapok megbírálására – Barabás Miklós bizottmányi tag úr elnöklete alatt egy [...] mint szakértő urakból álló albizottmányt vélt kiküldendőnek.”

Az albizottmány a rajzoló iskolai oktatás minőségének vizsgálata mellett javaslatot tett a legjobb tanárok díjazására is.

A tanügyi bizottmány munkájának következtében azonban már nemcsak a tanárok, de a legjobb előmenetelű diákok is jutalomban részesültek.

Az 1868–1869. tanévre vonatkozóan már fellelhető az 1870-ben kiadott rendelkezés a tehetséges tanulók jutalmazásáról is. A 15 fő tanuló jutalmazásának nyilvánosságára is utalást találunk.

„Nevezettek, és azok szülei és gyámjai a díjazásra meghívandók.”

10. kép | Barabás Miklós említése az 1867. májusi bizottmányi ülés jegyzőkönyvében / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

Modernizációs folyamatok a művészetoktatásban

Az iskola életében fontos fordulóponthoz érkezünk. Az egyesített Pest-Buda intézményrendszerének kiépítésével párhuzamosan elhatározás születik, hogy a városban szétszórta rajzoló iskolákat egyetlen intézményben egyesítik. Az összevont rajziskolák épülete az akkori Oroszlán, mai nevén Török Pál utcában épül meg 1893-ban Kauser József tervei szerint.

11. kép | Az 1878-ban nyert ezüstérem a párizsi világkiállításon. A magyar pavilon belső-építésze Kauser József volt, később az ő tervei szerint épül meg a mai Kisképző épülete 1893-ban / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

Az 1893-ban birtokba vett épület 1893/1894. tanévi évkönyvének kimutatása szerint a rajzoktatás iránti igény nagymértékben nőtt. A rajzoló iskolákban 1880-ban 391, 1894-ben már 1244 beiratkozó volt. 14 év alatt 15 050 fő vett részt rajz- és mintázási képzésben, ami híven tanúskodik arról,

12. ábra. | Fiumei Árumintavásár, 1928 / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

13. kép | Teljes kiállítási enteriőr kivitelezésére volt alkalmas az iskola műhelyrendszere / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

14. kép | Aranydiploma az utolsó nagy párizsi világkiállításról / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

hogy az építészeti és művészeti kézműipari szakmákban milyen dinamikusan fejlődött a minőségi vizuális szakipari képzésben részt vevő szakemberek iránti igény.

Az egyesített iskola tíz évig látta el a rajzoktatási feladatait, amikor újabb kihívások jelentek. A műipari oktatás egyre sürgetőbben követelte, hogy az inasok és segédek ne csak a saját mestereiknél, hanem iskolai tanműhelyekben ismerkedjenek meg a korszerű technológiákkal és magasabb esztétikai követelményekkel. Ennek felismerése rövidesen az iskola átalakítását vonta maga után, és 1903-tól kezdve rajzműtermek mellett egymás után alakultak ki a szakmai tanműhelyek.

Az 1903 és 1914 között kialakult műhelyekben már az új iparművész-nemzedéket képviselő fiatalok is tanítanak, sőt bizonyos műhelyeket ők maguk alakítanak ki az épületben. Az általános rajz mellett tizenkét szakmában folyt szakirányú rajzi képzés, melyek közül kilencben már az iskola tanműhelyeiben is gyakorlati oktatás folyt. A legnevezetesebbeket fiatal iparművészek alapítják és működtetik, a könyvkötőműhely Jaschik Álmos, a faműhely Kozma Lajos, a textilműhely Lakatos Artúr, a fotográfiai műhely

pedig Pécsi József nevéhez kötődik. Az elméleti oktatás is nagyobb hangsúlyt kap, Lyka Károly az iskolában tartja – eddigi ismereteink szerint – az ország első diavetítéses művészettörténet-előadását, és 1904-től már ő vezeti a művészettörténet-oktatást heti négy órában.

A tanműhelyek kialakításának további gyakorlati haszna is lesz. A kiegyezés után az iskola képviseli a művészi iparoktatást a világkiállításokon. 1873-tól kezdve 1936-ig a nemzetközi bemutakozásokon kiemelkedő sikereket ért el az iskola. A tanműhelyek kiépítése a két világháború között hozta meg az eredményeket.

A műhelyek vezetői az építészeti és iparművészet jeles személyiségei voltak, akiknek terveit az iskola növendékei valósították meg az oktatási folyamat részeként. Az 1920-as évek elejétől készült kiállítási anyagokból gyűjteményt tartottak fenn az iskolában, amelyből a nemzetközi kiállítások igényeinek megfelelően állíthatták össze a magyar művészeti ipart reprezentáló műrekeket.

15. kép | Az iskola fennállásának 160. évfordulójára rendezett kiállítás a Nemzeti Szalonban / Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Budapest

A mintegy 100 év alatt történt iskolai fejlesztéseknek volt köszönhető, hogy az 1870-es években kibontakozó, és az 1940-es évekig tartó építészeti és iparművészeti beruházások megfelelő minőségű kivitelező szakembereket kaptak. Hauszmann Alajos és kortársainak építészeti megbízásai arra az oktatási minőségre épülhettek, amely képes volt megfelelő létszám-ban kiképezni a kivitelezési munkálatokhoz szükséges szakmák mestereit.

Összefoglaló

A 245 éves Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium, közismert nevén a Kisképző Schola Graphidis Művészeti Gyűjteményében őrzött dokumentumaira támaszkodva mutatunk be szemelvényeket az állami oktatási intézményrendszer kialakulásától kezdve a kiegyezésig folyó vitákról, amelyek a bécsi udvar és a művészeti akadémia teljes fennhatóságától a magyar önállóságig vezetnek. A művészeti ipart szolgáló rajzoktatás ügye kiemelt szerepet kapott a 18. század első rajziskoláinak alapításától kezdve. Külön iskolatípus jött létre, amelynek tartalmi szabályozását és működési rendjét több évtizeden keresztül alakították, miközben a császári magyarpolitika változásai is jól kiolvashatók a sorok között. A legmagasabb udvari államigazgatási szinten hivatalos vállalkozó arisztokraták is kötelességüknek érzik a magyar műipart szolgáló rajzoktatási intézmények ellenőrzését és támogatását. A 19. században is nagy figyelmet szentelnek a rajziskolák minőségbiztosítására, mert a magyar ipar egésze felemelkedésének tükré a díszműipar fejlődése is. Az ország ipari teljesítményének bemutatása mellett a kiegyezés után kiemelt fontossággal bírt a magyar művészeti ipar bemutatása. Az akkori felfogás szerint az ipar és a művészet kapcsolódási pontjain lehetett a legjobban bemutatni egy-egy nemzet szellemi teljesítőkéességét. Az 1870-es évektől robbanásszerűen fejlődő építő- és díszműipar komoly igényt teremtett a jól képzett műiparosok számának növelésére, és ezt az igényt ki is tudták szolgálni az akkorra már kiváló minőségű rajzoló iskolák, illetve a későbbiekben szakmai műhelyekkel is ellátott Székesfehérvári Községi Iparrajz Iskola. A Hauszmann Alajos és kortársai által irányított, a nemzeti kultúrát reprezentáló építkezéseknek kiemelkedő szereplői voltak azok a mesteremberek, akik ezekben az iskolákban szerezték meg a szakma műveléséhez szükséges magas színvonalú képességeket.

Summary

Relying on documents preserved in the Schola Graphidis Art Collection of the 245-year-old Vocational High School of Fine and Applied Arts, commonly known as the 'Little Academy', we present notes on debates dating from the formation of the state educational institution system to the Austro-Hungarian Compromise of 1867, a period that led from the complete dominance of the Viennese court and the Academy of Arts to Hungarian independence. Training the illustrators required by the art industry took on a prominent role from the establishment of the first drawing schools in the 18th century.

What came into being was a new type of school the curriculum and system of operation of which were shaped over several decades, with shifts in imperial policy regarding Hungary clearly discernable in the subtext. Even aristocrats who held office at the highest level of the court's administration of the state felt duty-bound to supervise and support institutions serving the Hungarian art industry with training in drawing.

As early as the 19th century, assuring the quality of drawing schools was a matter of great interest, since the rise of Hungarian industry as a whole was reflected in the cultivation of the decorative arts. After the Compromise, showcasing the country's artistic achievements paralleled the emphasis on displaying its industrial development as matters of particular importance.

In the mindset of the time, the intellectual advancement of a nation could best be demonstrated at the intersection between industry and art. The construction and decorative arts industries, which entered into a period of explosive growth from the 1870s, demanded a major increase in the number of well-trained artisans, and this need was met by the already excellent drawing schools, including the Metropolitan Municipal Industrial Drawing School, which was later furnished with professional studios.

A KÖTET SZERZŐI

BUZÁS GERGELY

Régész-művészettörténész, a Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának igazgatója. Fő kutatási területe a középkori építészet és kőfaragó-művészet.

FINTA SÁNDOR

Építésmérnök, a Várkapitányság fejlesztési és üzemeltetési vezérigazgató-helyetteseként felel a Budavári Palotanegyed és a Citadella megújításáért. Korábban vezető tervezője volt a 4-es metró több díjat elnyerő állomásainak, valamint közel öt évig Budapest főépítészeként dolgozott. Hazai és nemzetközi területen szerzett tapasztalatot piaci ingatlanfejlesztő cégeknek.

FÜLEKY ZSOLT

Okleveles építésmérnök, miniszterelnökségi tanácsadó. A diploma megszerzését követően építész tervezőként dolgozott, 2012–2013 között a Belügyminisztériumban Nagy Ervin országos főépítész hivatali irodáját vezeti. 2014–2018 között a Miniszterelnökség építészeti és építésügyi helyettes államtitkára, 2018–2022 között építészeti, építésügyi és örökségvédelmi helyettes államtitkára volt.

KARÁCSONY RITA

Művészettörténész. Kutatásai során főként a 19. század végi, 20. századi magyar építészzel, valamint a korszak műegytemi építészetoktatásának történetével foglalkozik.

KATONA JÚLIA

Művészettörténész muzeológus, kutató, kurátor, jelenleg az Iparművészeti Múzeum tudományos titkáraként és kutatási projektvezetőjeként, valamint a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Szakkollégium muzeális gyűjteménye, a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény vezetőjeként dolgozik. Az ICOM Magyarország és a Michael Culture Association elnökségi tagja, az NKA Múzeumok Kollégiumának tagja, a KIM Kultúráért Felelős Államtitkárság Múzeumi Főosztálya megbízásából múzeumi informatikai szakfelügyelő.

KEMECSI LAJOS

Történelem szakos tanár – etnográfus, az MTA doktora, a Néprajzi Múzeum főigazgatója. A Hungarikum Bizottság Kulturális Örökség Szakbizottságának és a Magyar Néprajzi Társaságnak az elnöke, az Országos Közgyűjtemények Szövetségének elnökségi tagja, az NKA Népművészeti Kollégium, az NKFI Bölcsész- és Társadalomtudományi Kollégium és a Nemzeti Kulturális Tanács tagja, valamint az MTA választott közgyűlési képviselője és az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj kuratóriumi tagja.

Fontosabb díjai: Magyar Néprajzi Társaság Jankó János Díja (1999), MTA VEAB Az Év Kutatója (2010), Magyar Köztársasági Érdemrend tagkeresztje (2017), Magyar Érdemrend tisztikeresztje (2023).

SZULOVSKY JÁNOS

A történettudomány kandidátusa, történész-etnográfus, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársa. 2000 és 2020 között az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságát vezette. 2013 óta a Hungarikum Bizottság mellett működő Kulturális Örökség Szakbizottság tagja. 2015-től az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, illetve a Történeti Földrajzi Közlemények Szerkesztőbizottsága tagja. Tudományos díjai: Akadémiai Ifjúsági Díj (1994), MTA VEAB Az Év Kutatója (2006), Bátky Zsigmond Díj (2006).

SZŰCS TIBOR

Képzőművész, fotográfus. A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium igazgatója. Közel tíz éve az ő kezdeményezésére alakult meg a Schola Graphidis Gyűjtemény, amely rövid időn belül elérte a közérdekű gyűjteményi státuszt, és számos darabja nemzeti örökségvédelem alá került.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A, Á

Ágotai Lajos 129
 Ajtony Judit 7
 Andrásfalvy Bertalan 52, 58
 Andrássy út 117
 Annaberg 79
 Annavölgy 19, 20, 21, 23, 95
 Annavölgyi Iparművészeti Szakgimnázium 19, 23
 Árpád-házi királyok 68
 Arrasi Mátyás 78

B

Barabás Miklós 143
 Bécs 76, 79, 80, 105, 117, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 142, 148
 Bellon Tibor 55, 58
 Bern 79
 Bossányi József 120
 Bölcső-hegy 21
 Buda és Pest 117
 Budai Kancellária 118, 133
 Budai Rajziskola (Schola Graphidis Budensis) 118, 138
 Budai Vár 5, 15, 28, 118, 120
 Budai Várbeli Alsó Iparrajziskola 118
 Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola 115, 116, 118, 119, 121, 122, 124, 127, 130
 Budapesti Állami (Felső) Építő Ipariskola 127
 Budapesti Törvényszéki Palota 12
 Budavári Palota 5, 6, 12, 15, 22, 39, 63, 68, 71
 Budavári Palotanegyed 5, 11, 14, 15, 17, 22, 150
 Birghoffer Péter 41, 42, 43
 Buzás Gergely 75, 81, 150

C, Cs

Céhkataszter 100
 Barry, Charles 80
 Cicero 99
 Citadella 6, 11, 150
 Cobenzl, Ludwig von 137, 138
 Colombiers, Pierre du 81
 Czukor utca 124
 Cser Kiadó 104
 Csikós udvar 5, 13, 14, 15

D

Dely Károly 22
 Dísz tér 14, 15
 Dóka Klára 101
 Domonkos Ottó 100, 101, 103, 111, 112
 Dósa Papp Tamás 46
 Dreher 21
 Drezda 79

E, É

I. Edward angol király 78
 Egyiptom 75, 94, 95
 Eötvös Ignác 140, 141
 Építészeti Múzeum, ld. MÉM MDK Magyar
 Építészeti Múzeuma építészeti polikrómia 125
 Építészeti szakosztály 120
 Éri István 100, 101, 102, 112

F

Felső Iparrajziskola 124
 Fenger, Ludvig Peter 125
 I. Ferenc József 64, 71
 Finta Sándor 63, 150
 Fiumei árumintavásár 145
 Fodor Gergely 5, 6
 Főőrség 5, 13, 14, 45
 Fővárosi Közmunkák Tanácsa 117
 FUGA Budapesti Építészeti Központ 123, 126, 127
 Fügedi Márta 55, 58
 Fütleky Zsolt 27, 31, 32, 36, 37, 38, 47, 150

G

Geometria Deutsch 80, 82
 Geyer, Marie-Jeanne 81
 Giergl Kálmán 15
 Gizella tér 37, 38
 Gönyey Sándor 56
 Gráfk Imre 51, 55, 58
 Groedel-villa, Groedel Ármin 65, 69
 Gulyás Gábor 18
 Gutowski Róbert 37

Gy

Gyarmathy Zsigáné 52
 Győriványi Sándor 101, 103

H

Habsburg-terem 13, 64
 Hajnal István 102
 Halászó gyerekek kútja 15
 Hauszmann Alajos 5, 6, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 29, 36, 51, 63, 64, 71, 85, 87, 88, 91, 93, 95, 96, 148
 Hauszmann Alapítvány 4, 5, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 53, 106
 Hauszmann Emlékház 16, 20, 22
 Hauszmann-sztori kiállítás 88
 Hauszmann-villa 19, 20
 Hauszmann Gizella 93, 94
 Havadtőy Sámuel 18
 Heckenast Gusztáv 100
 Heideloff, Carl Alexander von 81
 Hittorff, Jacques Ignace 125
 Hofhauser Antal 120
 Holnap Kiadó 22, 93, 94, 95
 Honnecourt, Villard de 77
 Honvéd Főparancsnokság 5, 13, 14, 15
 Libergier, Hugues 77
 Hungarikum Bizottság 104
 Hunyadi-terem 13, 64
 Hütl család 94
 Hüttl Dezső 15, 89, 94

I, Í

Igazságügyi Palota 18, 51
 Institut Hongrois 125
 Iparművészeti Múzeum 52, 150
 Ipartörténeti Könyvtár 103, 108, 111, 112

J

Saint-Georges, Jacques de 78
 János, királyi építőmester 78
 Jánovszki Tamás 4
 Jaschik Álmos 146
 József főhercegi palota 5, 13, 14, 15

K

Kallina Mór 15
 Kalotaszeg 52

Karácsony Rita 18, 22, 87, 95, 150
 Karakas pasa tornya 14
 Kárász Karolina 63, 66, 67, 68, 69, 70
 V. Károly német-római császár 78
 VI. Károly német-római császár
 (III. Károly néven magyar király) 79
 Karmelita 14, 45
 Károly híd 78
 Kassa 138
 Katona Júlia 117, 170
 Kauser József 144
 Kelecsényi Kristóf 18, 19, 22, 87, 88, 89, 90, 93, 95
 Kemecsi Lajos 51, 151
 Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium 17, 23, 117, 128, 130, 148, 150, 151
 kézműves örökség 57, 58, 97, 99, 103, 107, 109, 110, 111, 112, 113
 Kézművesipar-történeti Munkabizottság 100, 101, 104
 Királyi József Műgyetem 18, 28, 87, 89, 91, 123
 Királyi Kúria 18, 117
 Királyi Palota 12, 13, 14, 18, 37, 64, 78, 81
 Kisképző 17, 23, 117, 118, 127, 130, 131, 133, 144, 148
 Kiskörút 117
 Kissling Rudolf 66
 Klösz György 126, 128, 129
 Koepf, Hans 81
 Korb Flóris 15
 Kós Károly 52, 120, 122
 Kósa László 52, 58
 Kossuth tér, Kossuth Lajos tér 18, 28, 29, 30, 51
 Kovács Attila 59
 Kozma Lajos 146
 Köln 78, 79, 80
 Köpeczi Bócz Tamás 102
 Kregár Mihály 139
 Kúria, ld. Királyi Kúria
 Kutna Hora 78

L

Lajos-forrás 21
 I. Lajos magyar király 78
 Lakatos Artúr 146
 Lapis Angularis 89, 95
 Lechler, Lorenz 80

Lechner Ödön 52
Lipce 79
Lipthay Sándor 88
London 51, 78, 79, 80
Lovarda 5, 13, 14, 36, 41, 42, 43, 45
Lukács László 52, 58
Lukinich Imre 89
Lyon 67

M
Madaras Bence 11
Magdeburg 79
Magyar Képzőművészeti Egyetem 128
Magyar Kereskedelmi és Iparkamara 59, 103, 104, 105, 113
Magyar Kézművesipartörténeti Egyesület 55, 111
Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium 14
Magyar Néphadsereg 19
Magyar Néprajzi Társaság 57, 151
Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága 100, 101, 11
Magyarország 6, 17, 51, 52, 57, 76, 79, 81, 87, 103, 111, 112, 113, 122, 126, 128, 135, 138
Makovecz Imre 45, 46
Markó László 102
Mátyás kútja 15
Meissen 79
MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeuma 89, 91, 95
Mesterség-Tár könyvsorozat 105, 107, 112
Mezei Iván 22
Mihalkó család 54
I. Miksa német-római császár 79
Millenniumi Földalatti Vasút 37, 38
Mívesség iskolája 105, 108, 110
MMA Kiadó 22, 88, 95, 96
MSZP-SZDSZ-koalíció 103
Múzeumi Módszertani és Restaurátor Központ 101
Múcsarnok 117
Műegyetem, ld. Királyi József Műegyetem
Műemlékek Országos Bizottsága 80
Műjegyzék 93
Műszaki Egyetem 12, 89

N
Nagy Ervin 150
Nagy Krisztina 104, 111
Nagybákay Péter 100, 111, 112
Nagykörút 18, 117
Nagyvárad 138
Nagyvázsony 100
Német-római Birodalom 79
Nemzeti Hauszmann Program 5, 11, 14, 15, 17, 22, 63, 71
Nemzeti Szakképzési Intézet 102
Nemzeti Szalon 146
Néprajzi Múzeum 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 151
New York-palota 12, 18, 87

O
Operaház 18, 117, 128
Orosz Krisztina 81
Oroszlán utca 144
Országház 18, 28, 35, 44, 45, 117
Országos Építészeti Bizottság 138
Országos Széchényi Könyvtár 89
Országgyűlés 16, 22, 28, 103

P
Palesztina 94, 95
Pálffy Károly gróf 136, 137
Palóczi (Platzer) Antal 120, 123, 124, 129
Palotanegyed 5, 13, 14, 15, 17, 22, 150
Panofsky, Erwin 81
párizsi világiállítás 13, 51, 64, 144, 146
Parlament 28, 30, 80, 102, 104
Pázmány Péter Tudományegyetem 101
Pécs 138
Pécsi József 147
Pest Városi Központi Főrajztanoda 118
Péter mester 78
II. Péter savoyai gróf 78
Potzner Ferenc 36, 42
Pintér Béla 28, 30

R
Ratio Educationis 118, 133
Regensburg 79, 80
Rerrich Béla 120
Roriczer, Mathes 82
Róth Miksa 36

S
S. Lackovits Emőke 59
Saint Denis-i apátság 77
Saint-Noicaire-i apátság 77
Schmuttermayr, Hanns 80
Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény 38, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150
Schulek János 120
Schwabisch Gmünd 78
Seidl Ambrus 87, 88, 90, 92, 93, 95, 96
Seidl Marietta 93, 94
Seidl Tibor 91, 94, 96
Semper, Gottfried 125
Senior Marietta 94
Sódor Alajos 82
Speyer 79
Steindl Imre 29, 35, 45
Stöckl lépcső 13, 14, 45
Sugár út 117
Swoboda, Karl M. 82

SZ
Szabad György-irodaház 45
Szakál Ernő 81
Szapáry József gróf 140
Szász István 120
Szászöld 79
Székely Márton 18, 22, 87, 95
Székesfővárosi Községi Iparrajz Iskola 148
Szent Gallen-i apátság 75
Szent György tér 11, 14, 15
Szent István Kórház 12
Szent István-terem 5, 13, 14, 16, 18, 22, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 126
Szent Miklós-plébániatemplom 76
Szent Vitus-székesegyház 76, 78
Szentendre 19, 56, 58
Szentpály-Juhász Miklós 22

Szépművészeti Múzeum 117
Szilágyi Miklós 58
Sztudinka Ferenc 99, 112
Szuhay Péter 58
Szulovszky János 55, 57, 59, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 111, 112
Szűcs Jenő 82
Szűcs Tibor 133, 151

T
Tata 92
Technológiai Tudás Tára 106, 107
Településtörténeti Szakbizottság 100
Thék Endre 18
Torgau 79
Török Pál utca 117, 124, 130, 144
Tözsdepalota 18
Tüdős Klára 52, 58

U
Udvari Kamara 133
Ulm 80

V, W,
Vastagh György, ifj. 13
Várkapitányság 5, 6, 11, 14, 15, 16, 20, 22, 23, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
Vassné Bojta Amina 4
Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 101
Vidéky János 119, 120, 129
Viga Gyula 56, 58
Viollet-le-Duc, Eugen 80
Vörös Károly 100
Vöröskereszt-székház 5, 14, 15
Vörösmarty tér 37
Westminster-palota 80

Y
Ybl Miklós 12
Ybl-támfal 12, 15

Z, Zs
Zágráb 138
Zombory-Moldován Béla 129
Zsolnay Vilmos 64
Zsolnay-gyár 37, 52, 64, 65, 68

TARTALOMJEGYZÉK

FODOR GERGELY Köszöntő	5
MADARAS BENCE A Hauszmann Alapítvány tervei és céljai	9
A hauszmanni örökség	12
A pusztulás évtizedei	13
Az újjászületés: a Nemzeti Hauszmann Program	14
A Hauszmann Alapítvány	15
Szépműves oktatás a Kisképzőben	17
Könyvkiadás	18
A Hauszmann Alapítvány annavölgyi beruházása	19
Annavölgyi Iparművészeti Szakgimnázium	19
A Hauszmann Emlékház	20
Turistaház	21
Hauszmann Alajos tanösvény	21
FÜLEKY ZSOLT Az építészet eszközei a kortárs felújításoknál	25
KEMECSI LAJOS A kézműves mesterségek újrafelfedezése, azok lokális és globális társadalmi-gazdasági jelentősége	49
FINTA SÁNDOR A Szent István-terem	61
A kezdetek és a pusztulás	64
Az újjáépítés	65
Ötvös- és fémmunkák	66
Textilmunkák	67
A Zsolnay elemek	68
Famunkák	69
BUZÁS GERGELY Kőfaragó-mesterség a középkorban	73
KARÁCSONY RITA Hauszmann Alajos naplója – A kritikai kiadás szerkesztéséről	85
Az építész önéletrajzi írásai és jelentőségük	87
Koncepció	91
Tagolás	92
Lábjegyzetek	93
Műjegyzék és névmutató	93
Illusztrációk	94
Két további fejezet	94

SZULOVSKY JÁNOS A kézműves örökség mint stratégiai eszköz 2.0 ..	97
Napjaink sürgető feladatai	104
A kézműves örökség mint negatív társadalmi jelenségek gyógyírja	109
Végezetül	110
KATONA JÚLIA Építési és műipari ágak a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945) képzési rendszerében	115
A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945)	117
Építési és műipari ágak a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskolában	119
Iparosok építészeti rajzai a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény Grafikai Gyűjteményében	122
SZŰCS TIBOR A Schola Graphidistól a Kisképzőig – Szemelvények a magyar művészeti szakoktatás történetéből	131
Az intézményesített művészetoktatás kezdetei	133
Modernizációs folyamatok a művészetoktatásban	144
A kötet szerzői	150
Név- és tárgymutató	152

A HAUSZMANN ALAPÍTVÁNY EDDIG MEGJELENT KIADVÁNYAI

A Budavári Palotanegyed története

Hauszmann Alapítvány | Budapest, 2023

„A Budavári Királyi Palota sorsa összefonódott a nemzet életével. E kötettel utazásra hívjuk Önt, keresztül az építkezések és rombolások, illetve az újkezdések hullámzó évszázadain, a kultúrateremtő korszakokon és a háborúk gerincroppantó idején. Röviden megmutatjuk, mit jelentett Buda, a királyok székhelye a magyarság számára, s vetünk egy pillantást a jövőre, amelyet ezekben az években formálunk.”

Saint Stephen's Hall An Encounter with History

Hauszmann Alapítvány | Budapest, 2023

„A Szent István-terem egyszerre volt a nemzeti büszkeségként épült Budavári Királyi Palota ékessége, amelyet a történelem elpusztított, és a magyar iparművészet „Szent Grálja”, amely elveszett. A palota megújításának fontos állomása e nagyszerű ékszerdoboz újjáalkotása. Ez az angol nyelvű kötet a Szent István-terem születésének, pusztulásának és újjászületésének történetét beszéli el: a múlttal való találkozásra hívja az Olvasót.”

Szent István király intelmei – régen és most

The Admonitions of St Stephen – Then and Now

Hauszmann Alapítvány | Budapest, 2022

„A könyv hiánypótló munkának tekinthető, amennyiben Szent István király Intelmek című alkotását olyan komplex módon tárgyalja, amelyre korábban nem volt példa. A műről eddig jórészt történeti megközelítésű elemzések születtek, melyekben nem fogalmazódott meg az az állítás, amely itt középpontba kerül: az Intelmek Magyarországon az „első ismert szépirodalmi alkotás”. [...] A tudományos igényességű tanulmányokból álló könyv nagy érdeme az interdiszciplináris volta. A kiváló szerző az irodalmi megközelítés mellett ugyanolyan komolyan veszi a történeti, politikai, vallási és etikai perspektívát is. Valamint hozzáad mind ezekhez még egy nagyon sajátos kontextust: a kortárs képzőművészetét.”
(Habsburg György)

